

ISSN 2518-198X

№ 4(88)/2017

ФИЛОЛОГИЯ сериясы

Серия ФИЛОЛОГИЯ

PHILOLOGY Series

ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ISSN 2518-198X

Индексі 74623

Индекс 74623

ҚАРАҒАНДЫ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ФИЛОЛОГИЯ сериясы

Серия ФИЛОЛОГИЯ

PHILOLOGY Series

№ 4(88)/2017

Қазан–қараша–желтоқсан
30 желтоқсан 2017 ж.

Октябрь–ноябрь–декабрь
30 декабря 2017 г.

October–November–December
December, 30, 2017

1996 жылдан бастап шығады
Издается с 1996 года
Founded in 1996

Жылына 4 рет шығады
Выходит 4 раза в год
Published 4 times a year

Қарағанды, 2017
Караганда, 2017
Karaganda, 2017

Бас редакторы

ЖМ ХҒА академигі, заң ғыл. д-ры, профессор

Е.Қ.Көбеев

Бас редактордың орынбасары

Х.Б.Омаров, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі,

техн. ғыл. д-ры, профессор

Жауапты хатшы

Г.Ю.Аманбаева, филол. ғыл. д-ры, профессор

Редакция алқасы

Ж.Ж.Жарылғапов,	ғылыми редактор филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
М.І.Әбдуов,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Г.Ю.Аманбаева,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Ш.М.Мажитаева,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Ж.Қ.Смағұлов,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Б.С.Рақымов,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
А.С.Әділова,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
В.Т.Абишева,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Н.Ж.Шәймерденова,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Д.Д.Шайбакова,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Н.И.Бөкетов,	филол. ғыл. д-ры (Қазақстан);
С.А.Матяш,	филол. ғыл. д-ры (Ресей);
У.М.Бахтикереева,	филол. ғыл. д-ры (Ресей);
Т.В.Белашапова,	филол. ғыл. д-ры (Ресей);
М.Джусупов,	филол. ғыл. д-ры (Өзбекстан);
Ү.Жетібайұлы,	филол. ғыл. д-ры (ҚХР);
К.Жанбозұлы,	филол. ғыл. д-ры (ҚХР);
Л.Матейко,	PhD д-ры (Словакия);
А.Золтан,	филол. ғыл. д-ры (Венгрия);
М.Фрешли,	PhD д-ры (Венгрия);
Л.М.Харитонов,	жауапты хатшы филол. ғыл. канд. (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 100028, Қазақстан, Қарағанды қ., Университет к-сі, 28

Тел.: (7212) 77-03-69 (ішкі 1026); факс: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторлары

И.Д.Рожнова, Ж.Т.Нурмуханова

Компьютерде беттеген

Г.Қ.Қалел

Қарағанды университетінің хабаршысы. «Филология» сериясы.

ISSN 2518-198X.

Меншік иесі: «Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті» РММ.

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігімен тіркелген. 23.10.2012 ж. № 13109–Ж тіркеу куәлігі.

Басуға 28.12.2017 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/8. Қағазы офсеттік. Көлемі 9,37 б.т. Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 150.

Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ баспасының баспаханасында басылып шықты.

100012, Қазақстан, Қарағанды қ., Гоголь к-сі, 38. Тел. (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

© **Қарағанды мемлекеттік университеті, 2017**

Главный редактор
академик МАН ВШ, д-р юрид. наук, профессор
Е.К.Кубеев

Зам. главного редактора **Х.Б.Омаров**, чл.-корр. НАН РК,
д-р техн. наук, профессор
Ответственный секретарь **Г.Ю.Аманбаева**, д-р филол. наук, профессор

Редакционная коллегия

Ж.Ж.Жарылгапов,	научный редактор д-р филол. наук (Казахстан);
М.И.Абдуов,	д-р филол. наук (Казахстан);
Г.Ю.Аманбаева,	д-р филол. наук (Казахстан);
Ш.М.Мажитаева,	д-р филол. наук (Казахстан);
Ж.К.Смагулов,	д-р филол. наук (Казахстан);
Б.С.Рахимов,	д-р филол. наук (Казахстан);
А.С.Адилова,	д-р филол. наук (Казахстан);
В.Т.Абишева,	д-р филол. наук (Казахстан);
Н.Ж.Шаймерденова,	д-р филол. наук (Казахстан);
Д.Д.Шайбакова,	д-р филол. наук (Казахстан);
Н.И.Букетова,	д-р филол. наук (Казахстан);
С.А.Матяш,	д-р филол. наук (Россия);
У.М.Бахтикерева,	д-р филол. наук (Россия);
Т.В.Белошапкина,	д-р филол. наук (Россия);
М.Джусупов,	д-р филол. наук (Узбекистан);
У.Жетибайулы,	д-р филол. наук (КНР);
К.Жанбозулы,	д-р филол. наук (КНР);
Л.Матейко,	д-р PhD (Словакия);
А.Золтан,	д-р филол. наук (Венгрия);
М.Фрешли,	д-р PhD (Венгрия);
Л.М.Харитонов,	ответственный секретарь канд. филол. наук (Казахстан)

Адрес редакции: 100028, г. Караганда, ул. Университетская, 28
Тел.: (7212) 77-03-69 (внутр. 1026); факс: (7212) 77-03-84.
E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторы
И.Д.Рожнова, Ж.Т.Нурмуханова

Компьютерная верстка
Г.Қ.Қалел

Вестник Карагандинского университета. Серия «Филология».
ISSN 2518-198X.

Собственник: РГП «Карагандинский государственный университет имени академика Е.А.Букетова».
Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство № 13109–Ж от 23.10.2012 г.

Подписано в печать 28.12.2017 г. Формат 60×84 1/8. Бумага офсетная. Объем 9,37 п.л. Тираж 300 экз.
Цена договорная. Заказ № 150.

Отпечатано в типографии издательства КарГУ им. Е.А.Букетова.
100012, Казахстан, г. Караганда, ул. Гоголя, 38. Тел.: (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

© Карагандинский государственный университет, 2017

Main Editor

Academician of IHEAS, Doctor of Law, Professor

Ye.K.Kubeyev

Deputy main Editor

Kh.B.Omarov, Corresponding member of NAS RK,
Doctor of techn. sciences, Professor

Responsible secretary

G.Yu.Amanbayeva, Doctor of philol. sciences, Professor

Editorial board

Zh.Zh.Zharylgapov ,	Science Editor Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
M.I.Abduev ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
G.Yu.Amanbayeva ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
Sh.M.Mazhitaeva ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
Zh.K.Smagulov ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
B.S.Rakhimov ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
A.S.Adilova ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
V.T.Abisheva ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
N.Zh.Shaimerdenova ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
D.D.Shaibakova ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
N.I.Buketova ,	Dr. of philol. sciences (Kazakhstan);
S.A.Matyash ,	Dr. of philol. sciences (Russia);
U.M.Bakhtikereeva ,	Dr. of philol. sciences (Russia);
T.V.Beloshapkova ,	Dr. of philol. sciences (Russia);
M.Zhusupov ,	Dr. of philol. sciences (Uzbekistan);
U.Zhetibaiuly ,	Dr. of philol. sciences (China);
K.Zhanbozuly ,	Dr. of philol. sciences (China);
L.Matejko ,	PhD (Slovakia);
A.Zoltan ,	Dr. of philol. sciences (Hungary);
M.Freshly ,	PhD (Hungary);
L.M.Kharitonova ,	Secretary Cand. of philol. sciences (Kazakhstan)

Postal address: 28, University Str., 100028, Karaganda, Kazakhstan

Tel.: (7212) 77-03-69 (add. 1026); fax: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Web-site: vestnik.ksu.kz

Editors

I.D.Rozhnova, Zh.T.Nurmukhanova

Computer layout

G.K.Kalel

Bulletin of the Karaganda University. «Philology» series.

ISSN 2518-198X.

Proprietary: RSE «Academician Ye.A.Buketov Karaganda State University».

Registered by the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan. Registration certificate No. 13109–Zh from 23.10.2012.

Signed in print 28.12.2017. Format 60×84 1/8. Offset paper. Volume 9,37 p.sh. Circulation 300 copies. Price upon request. Order No 150.

Printed in the Ye.A.Buketov Karaganda State University Publishing house.

38, Gogol Str., 100012, Kazakhstan, Karaganda. Tel.: (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

© Karaganda State University, 2017

МАЗМҰНЫ

ӘДЕБИЕТТАНУ ЖӘНЕ ТІЛ БІЛІМІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Пак М.К., Шеризатова Ж.Ж.</i> Медициналық терминологияны әзірлеудің тарихнамалық қыры	8
<i>Мехтиева М.Б.</i> Әзербайжан тіл біліміндегі сөйлем мүшелерін оқытудың теориялық аспектілері (З.Будагова ойларын талдау).....	13
<i>Рашидли В.А.</i> Ағылшын және әзербайжан тілдеріндегі мезгілдік (уақытша) мазмұнының синтаксистік синонимдері	19
<i>Вазанова М.</i> Мәтіндегі сөздердің функционалдық және семантикалық сипаттамалары	24
<i>Мирзахметов А.А.</i> Қазіргі қазақ прозасындағы романтикалық жанр.....	30
<i>Аманбаева Г.Ю., Исабек Ш.Н.</i> Қазақстан Республикасы тіл саясатының негізгі бағыттары.....	37
<i>Пак М.К., Тугамбекова Д.Т.</i> Колоронимдерді психолингвистикалық тұрғыда зерттеу.....	43

ОРЫС ТІЛІН ОҚИТУ ӘДІСТЕМЕСІ

<i>Пудовкина Н.В.</i> Орыс тілі сабағында өнімді оқыту үрдісінде бастауыш сынып оқушысының тілдік тұлғасын қалыптастыру	48
---	----

ЖУРНАЛИСТИКА

<i>Амангелдиева Г.С., Зухурнаева М.</i> Мультимедиалық журналистика: даму деңгейі, өнімі, ерекшелігі.....	58
<i>Амангелдиева Г.С., Зухурнаева М.</i> Public Relations қызметінің негізгі принциптері.....	64

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР	69
----------------------------------	----

2017 жылғы «Қарағанды университетінің хабаршысында» жарияланған мақалалардың көрсеткіші. «Филология» сериясы.....	70
---	----

СОДЕРЖАНИЕ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ И ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ

<i>Пак М.К., Шеризатова Ж.Ж.</i> Историографический аспект медицинской терминологии.....	8
<i>Мехтиева М.Б.</i> Теоретические аспекты учения о членах предложения в азербайджанской лингвистике (анализ идей З. Будаговой).....	13
<i>Рашидли В.А.</i> Синтаксические синонимы темпорального (временного) содержания в английском и азербайджанском языках.....	19
<i>Вазанова М.</i> Функциональные и семантические характеристики слов в тексте	24
<i>Мирзахметов А.А.</i> Романтический жанр в современной казахской прозе.....	30
<i>Аманбаева Г.Ю., Исабек Ш.Н.</i> Основные направления языковой политики Республики Казахстан	37
<i>Пак М.К., Тугамбекова Д.Т.</i> Исследование колоронимов в психолингвистическом аспекте.....	43

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА

<i>Пудовкина Н.В.</i> Формирование языковой личности младшего школьника в процессе продуктивного обучения на уроках русского языка	48
--	----

ЖУРНАЛИСТИКА

<i>Амангелдиева Г.С., Зухурнаева М.</i> Мультимедийная журналистика: уровень развития, продукция, особенности	58
<i>Амангелдиева Г.С., Зухурнаева М.</i> Основные принципы Public Relations.....	64

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	69
--------------------------	----

Указатель статей, опубликованных в «Вестнике Карагандинского университета» в 2017 году. Серия «Филология»	70
---	----

CONTENTS

TOPICAL ISSUES OF LINGUISTICS AND LITERARY STUDIES

<i>Pak M.K., Sherizatova Zh.Zh.</i> History of the origin of medical terminology	8
<i>Mehtieva M.B.</i> Theoretical aspects of the theory of the members of the sentence in Azerbaijani linguistics (analysis of Z.Budagova's ideas)	13
<i>Rashidli V.A.</i> Syntactic synonyms of temporal (tens) content in English and Azerbaijani Languages	19
<i>Vazanova M.</i> Functional and semantic characteristics of the words in the text.....	24
<i>Mirzakhmetov A.A.</i> Romantic genre in modern Kazakh prose	30
<i>Amanbayeva G.Yu., Isabek Sh.N.</i> Main directions of language policy of the Kazakhstan	37
<i>Pak M.K., Tugambekova D.T.</i> The study of coloronyms in psycholinguistic aspect.....	43

METHODS OF TEACHING THE RUSSIAN LANGUAGE

<i>Pudovkina N.V.</i> Formation of the language personality of junior schoolboy in the productive process of teaching the Russian language.....	48
---	----

JOURNALISM

<i>Amangeldieva G.S., Zukhurnaeva M.</i> Multimedia journalism: the level of development, production, features	58
<i>Amangeldieva G.S., Zukhurnaeva M.</i> Basic principles of Public Relations	64

INFORMATION ABOUT AUTHORS.....	69
--------------------------------	----

Index of articles published in the «Bulletin of the Karaganda University» in 2017 y. «Philology» Series	70
---	----

ӘДЕБИЕТТАНУ ЖӘНЕ ТІЛ БІЛІМІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ И ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ

TOPICAL ISSUES OF LINGUISTICS AND LITERARY STUDIES

UDC 81

M.K. Pak, Zh.Zh. Sherizatova

*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan
(E-mail: pakmk@yandex.ru)*

History of the origin of medical terminology

The article claims at highlighting the emergence and development of medical terminology at various stages. We also intend to emphasize the importance of the study and analysis of scientific works of foreign and Russian scholars specialized in medical terminology formation. The most important sources of enriching terms, a bulk of borrowings that relate to international lexical stock, productive ways of terms formation, lexicographic analysis, certain results in the practical aspect - the compilation of medical terminological dictionaries, have been considered. The authors also highlighted new directions in the study of modern medical terminology on various linguistic aspects. It is revealed that modern medical terminology possesses the richest lexical foundation, it runs through continuous process and constant development, studies in the field of terminology in the traditional system, and also in the context of the anthropocentric scientific paradigm.

Keywords: history of science, medical terminology, terminological phraseological units, historiography, scientific vocabulary.

The historical background of medical terminology explains the importance for each branch of science. It covers the complex of all the most important scientific concepts and categories. The medical terminology plays a crucial role in modern linguistics as well, since new achievements and accelerating progress in medical science the terms have been enlarging intensively. As M. Chernyavsky states «centuries-old development of world-wide and Russian treatment, medical science is resulted in modern medical terminology of Russian language. It accumulates the efforts of numerous physicians and scientists from different countries in the knowledge of human nature, the body structure and functions, the causes of disease and the development new treatment methods. Perhaps the only trade where international experience has been directly reflected in the development and structure of specialized terminology is medicine. It may serve as a great example of the continuity of scientific knowledge, moreover where ingenious insights and permanent errors are being recorded» [1; 498].

The spread of technology and medical terminology may pose problems in translating specialized terms. The doctrine of terminology as one of the largest branches of linguistic science requires careful study and further scientific development.

The historical and linguistic interpretation of medical terms gives us an idea of how the terminology of current medical science has been formed in the process of scientific knowledge development. The development of medical terminology is a long, complex, and generally continuous, since the science of the physical, moral human state has been relevant till contemporary days.

It is known from the history of science that the evolution of medical terminology development dates back to antiquity. They first appeared in the writings of ancient Greece and Rome. In the ancient time medical language had a sufficiently developed system for designating various concepts. The Hippocratic docu-

ments from the fifth and the fourth centuries BC represent the oldest written materials of Western medicine and, therefore, are seen as underlying the medical language from the Greek era. Thus, this period, when the Greek medicine «departed from the divine and moved towards logical reasoning» was extremely important in the evolution of medical language. An especially important place in the history of medical terminology is occupied by Ancient Greece, which played a huge role in its formation and left an indelible mark on science. The numerous terms, which Hippocrates used in his writings, later were added to the international medical dictionary. In modern medicine, there are widely used terms associated with his name, such as: Hippocratic bench, Hippocratic succussion, Hippocratic face, Hippocratic cap-shaped bandage, and others.

Another significant stage of the medical language formation is represented by the Alexandria Medical School, who made a huge contribution and had a huge impact on scientific progress (Herofil, Erasistratus, Aulus Cornelius Celsus, Claudius Galen, etc.). At that period, the works of Avla Cornelia Celsa, an ancient Roman scientist, encyclopaedist, founder of the scientific medical terminology of «De Medicina», where the author considered questions on hygiene, dietetics, pathology, therapy and surgery, became widespread.

By the nineteenth century, the increasing necessity to communicate outside the academic environment triggered the replacement of Latin in the medical field by local languages. However, it is noteworthy that these languages kept the Greek-Latin terminological core, which in Berghammer's perspective is almost like a precise and universal artificial language, as both ancient Greek and Latin are dead languages and, thus, it no longer changes. These statements reveal the importance of learning the meanings of the most recurrent Greek or Latin roots and affixes. A wide penetration of Greek terms into the Latin language is quite understandable and in many respects justified. The main reason for this phenomenon is the interaction of two classical languages - Latin and Greek, which in the process of historical development, in contact with each other, have a beneficial mutual influence. In this regard the bilingual process played its huge role. Bilingualism has become a natural and traditional way of developing medical terminology since ancient times and it has been sustainable for many centuries and still relevant. For example, anatomy uses a special vocabulary of Latin origin, while clinical medicine of Greek origin: Latin, *vertebra* = Greek, *spondyl*; Latin, *cerebrum* = Greek, *encephal* brain, etc. There are plenty of Greek words, which are derived into Latin language and are quite widely used so far in medical science these days.

The scientific terminology is primarily expanded and enriched due to historical processes, which are directly affect language development, through the prism of national-cultural interaction and mutual influence of languages. As M. Chernyavsky states, «medical and biological terminology is dominant in number if to compare with the terminology in other fields. This is explained by the all-encompassing sustained influence that has had medical and biological terminology for centuries and still developing with the help of the two classical languages of the ancient world - Ancient Greek and Latin» [1; 499].

In the era of the Middle Ages, theoretical provisions of Abu 'Ali al-Husayn ibn Sina is better known in Europe by the Latinized name «Avicenna». He is probably the most significant philosopher in the Islamic tradition and arguably the most influential philosopher. As a physician whose major work the *Canon (al-Qanun fi'l-Tibb)* continued to be taught as a medical textbook in Europe and in the Islamic world until the early modern period. The work was translated into Latin.

The fourth stage of medical language formation is the Renaissance, when the international medical terminology was based on Latin terms (A. Vesalius, Eustachius, V. Harvey, and others.). The founder of the human anatomy is the Italian scientist A. Vesalius, whose work «On the structure of the human body» made a great contribution to the development and improvement of Latin anatomical terminology.

The fifth stage is connected with the systematization of Russian scientific medical terminology. In Russia, the period of the medical language formation refers to the XVIII - XIX centuries. Many Russian books on medicine contained reliable medical information for that time and had great cognitive value (M. Lomonosov, A. Shumlyansky, M. Mudrov, N. Pirogov and etc.). In their writings, scientists laid the foundation for scientific study of the most important problems of medical terminology.

The most significant achievements in the field of Russian medical science are the dictionaries of medical terms that represent the first experience in the creation of lexicographic sources (N. Ambodik-Maksimovich «Anatomic-physiological dictionary», «Medical-pathology-surgery dictionary», A. Nikitin «Medical dictionary»). The dictionaries are of great value thanks to new data, and innovation in medical lexicography.

The modern stage of the terminological system is fully reflected in a number of valuable scientific works from the linguistic aspects of medical terminology (G. Arnaudov, Yu. Shultz, M. Chernyavsky, Yu. Gorodkova, B. Petrovsky and others.). Among scientific achievements in the field of terminology, can

be mentioned, the dictionary by G. Arnaudova «Medical terminology», which contains medical vocabulary in Latin, translations of terms into Russian, English, French and German. It is important to note that the author has done a great deal of work on the semantic, etymological, grammatical characteristics of the terms in her work.

Further development of terminology is related to the educational and methodological direction, textbooks on the Latin language are published (G. Arnaudov, Yu. Shultz «Latin Language and the Basics of Terminology», M. Chernyavsky «Latin Language and the Basics of Medical Terminology», Yu. Gorodkova «Latin language»). It is one of the prominent works that is valuable from theoretical and practical aspects of the study of Latin terminology. The status of Latin as the language of medicine is in its medical terminology, and this fact in many ways determines its scientific and methodological significance as well.

The indisputable advantage of solid lexicographic publications in modern medical science is the «Encyclopedic Dictionary of Medical Terms» in three volumes (1982-1984), edited by B. Petrovsky. The dictionary is a unique phenomenon in the Russian lexicography, where for the first time modern medical terms have been collected and systematized. The dictionary contains more than 60 000 terms and contains the most accurate and concise scientific definitions of as medical vocabulary as specialized terms from various related fields of science (biochemistry, biophysics, genetics, etc.). It should be noted that the dictionary contains an application in which the work of M. Chernyavsky «A short essay on the history and problems of systemizing medical terminology» is presented. «Dictionary of Greek-Latin terminology» gives a list of anatomical terms, abbreviations, and the international system of units. The medical terminology is a fairly developed system that can be proved from the dictionary by B. Petrovsky.

Generalizing scientific work, which contains important information on the history of medical terminology and the linguistic analysis of modern terminology, in our view, is «A short essay on the history and problems of systemizing medical terminology» by M. Chernyavsky. The scholar defined the chronological framework of the most important historical changes in the medical terminology system. The author has classified the modern Russian terminology by its origin into 4 groups: 1) native Russian names; 2) borrowed classicisms, assimilated to varying degrees, adapted to the sound and morphological system of the Russian literary language; the overwhelming majority of them actually performs the function of international words, i.e. terms that have received inter-lingual distribution in at least three languages from different language groups (for example, in Latin, French, English, German, Russian, etc.); 3) primordial Western Europeanisms, which in fact fulfill the function of international words; 4) Latin [1; 498]. It is important to note that she developed a number of linguistic issues that affect the structural and semantic features of terminological elements of Greek-Latin origin.

Modern medical terminology is considered by linguists in various aspects. On the problems of medical terminology, many interesting and profound linguistic studies have been published. Among them, first of all, should be mentioned, the works where the most relevant issues of various terminological phenomena are described sufficiently. Comparing and analyzing various scientific studies devoted to medical terminology, we can distinguish four main problems.

Representatives of the first direction (E. Zagrekova «Origins and development of Russian medical terminology (on the Greek-Latin basis)», S. Madzhayeva «Medical terminology: formation, development, functioning», E. Bekisheva «New directions in medical terminology study», N. Maslova «Terminology as a basis for the classification of medical terms», etc.) consider the historical aspect of the medical terminology and lexicography, and provide a variety of factual material.

Representatives of the second direction (E. Smirnova «Structural-semantic and lexicographic aspects of medical terminology (on the example of cardiological vocabulary)», A. Sharapa «Medical terminology: word formation, study and communication», L. Knyazkina «System-forming agents in the Russian anatomical terminology (word-forming aspect)», E. Lapteva «Structural-semantic analysis of phraseological units in medical terminology», etc.) devoted their scientific research to the analysis of the classification of language peculiarities in medical terminology: structural-semantic, word-forming aspect.

Representatives of the third direction (O. Zubkova «Medical metaphor-term in professional discourse», M. Ozingin «The role of metaphor in the structuring and functioning of Russian medical terminology», A. Sharapa «Metaphorization as a kind of education of medical terms» and etc.) considerable attention is paid to the metaphorical way of forming medical terminology. The problems of metaphorization raised in scientific research are of great linguistic value and also relevant for modern medicine.

Medical terminology is a special linguistic aspect, consisting of various terminological subsystems. The medical subsystems can be divided into three main subsystems that include the core vocabulary of the medical language:

- 1) anatomical nomenclature;
- 2) clinical terminology;
- 3) pharmaceutical terminology.

At present, a single International anatomical nomenclature, the International Pharmacopoeia, dictionaries of medical terms have been drafted and adopted.

Terminology is the constructive material of scientific vocabulary. Terms in medical language are characterized by unambiguous order, they render outlined scientific concepts. Terminological phraseological units actively enrich the vocabulary of the modern Russian language. In Russian, there are two ways of terms-formation. First, new terminological phraseological units are created by forming on the basis of derivative words already existing in the language, according to the word-formation patterns historically formed in it, with the help of certain suffixes, prefixes and other means. Secondly, terminological phraseological units appear by borrowing from other languages, mostly Western European, and this is quite natural, since Russian is inseparable from the modern world community, fail to fence off other linguistic systems, but, on the contrary, traditionally accepts into its composition diverse foreign language lexical elements. At the same time, the predominant part of the lexicon, containing borrowed roots, belongs to the international lexical fund, which is constantly enriched due to the development of world science. It can be argued that the international roots, prefixes, affixes, affixoids (by origin, mostly Greek-Latin), For example, the prefixes: -a, -an, -dys, -endo, -hyper, -hypo, -peri, -para, -epi, -extra, etc., roots: -nehr, spondyl, encephal, dermat, etc. suffixes: -itis, -oma, etc. It should be stated that the layer of terminological 'cripples' from Latin, assimilated in a new language, were later used in stable terminological combinations. For the terminological system, the influence of foreign words was favorable: the medical terminology included a large number of foreign words. This is one of the productive ways of replenishing vocabulary with new words.

The analyzed theoretical material and our own observations make it possible to determine that modern terminological phraseology possesses a rich lexical foundation, fixed grammatical structure. In modern linguistic science, medical terminology continues to be studied in the traditional system, as well as in the context of the anthropocentric scientific paradigm.

References

- 1 Чернявский М.Н. Краткий очерк истории и проблем упорядочения медицинской терминологии / М.Н. Чернявский // Энциклопедический словарь медицинских терминов: В 3-х т. — Т. III. — М.: Сов. энцикл., 1984. — С. 496–512.

М.К. Пак, Ж.Ж. Шеризатова

Медициналық терминологияны әзірлеудің тарихнамалық қыры

Мақалада медициналық терминологиялық фразеологияның дамуының әртүрлі кезеңдері, пайда болуы мен даму тарихы қарастырылды. Медициналық терминологияны қалыптастыруды зерттейтін шетелдік және ресейлік ғалымдардың ғылыми іргелі жұмыстарын зерттеуге және талдауға ерекше көңіл бөлінді. Медициналық терминологиялық сөздіктерді қалыптастыруда терминологияны толықтырудың маңызды көздері, халықаралық лексикалық қорға жататын ғылыми лексиканы тартудың белсенді үрдістері, термин жасаудың тиімді жолдары, лексикографиялық талдау жүргізілді, белгілі бір нәтижелер практикалық тұрғыда қаралды. Әртүрлі лингвистикалық аспектілер бойынша заманауи медициналық терминологияны зерттеудің жаңа бағыттары айқындалды. Қазіргі заманғы медициналық терминологияның лексикалық қоры мол, үздіксіз үдерісте және тұрақты дамуда екені, дәстүрлі жүйеде терминология саласындағы, сондай-ақ антропоцентрлік ғылыми парадигма тұрғысындағы зерттеулер жалғасып жатқандығы анықталды.

Кілт сөздер: ғылым тарихы, медициналық терминология, терминологиялық фразеологизмдер, тарихнама, ғылыми лексика.

М.К. Пак, Ж.Ж. Шеризатова

Историографический аспект медицинской терминологии

В статье рассмотрена история возникновения и становления медицинской терминологической фразеологии на различных этапах ее развития. Особое внимание уделено изучению и анализу научных фундаментальных трудов зарубежных и русских ученых, исследующих вопросы формирования медицинской терминологической системы. Проанализированы важнейшие источники пополнения терминологии, активные процессы заимствования научной лексики, относящиеся к интернациональному лексическому фонду, продуктивные способы терминообразования, проведен лексикографический анализ, рассмотрены определенные результаты в практическом аспекте – составлении медицинских терминологических словарей. Выделены новые актуальные направления в исследовании современной медицинской терминологии по различным лингвистическим аспектам. Выявлено, что современная медицинская терминология обладает богатейшим лексическим фондом, находится в непрерывном процессе и постоянном развитии, продолжаются исследования в области терминологии в традиционной системе, а также в контексте антропоцентрической научной парадигмы.

Ключевые слова: история науки, медицинская терминология, терминологические фразеологизмы, историография, научная лексика.

References

- 1 Chernyavsky, M.N. (1984). *Kratkii ocherk istorii i problem uporiadocheniia meditsinskoi terminologii* [A short essay on the history and problems of systemizing medical terminology]. *Entsiklopedicheskii slovar meditsinskikh terminov – Encyclopaedic dictionary of medical terms, Vol. 1. (3d ed.)*. Moscow: Sovetskaia entsiklopediia [in Russian].

М.Б. Мехтиева

*Сумгаитский государственный университет, Азербайджан
(E-mail: mustafayeva.aynure@mail.ru)*

Теоретические аспекты учения о членах предложения в азербайджанской лингвистике (анализ идей З. Будаговой)

В творчестве З.И.Будаговой (1929–1989) нашел свое отражение объективный научный подход к исследованию самых различных разделов грамматики тюркских языков, в особенности азербайджанского языка. В частности, ею были исследованы многие направления морфологии, синтаксиса, стилистики азербайджанского языка. Ряд трудов был посвящен истории азербайджанского языковедения, диалектологии, межъязыковым связям, а также общетюркским языковым проблемам. З.И.Будагова своими исследованиями повлияла на дальнейшее развитие азербайджанского языкознания. Ее разработки отличаются актуальностью постановки, научной новизной, проблематикой, научностью суждений, высоким профессионализмом. Анализ точки зрения З.Будаговой относительно второстепенных членов предложения показал, что суждения автора в основном совпадают с мнением таких классиков азербайджанского языкознания, как Х.Мирзазаде, А.Демирчизаде, и других исследователей. Так, З.Будаговой подробно проанализированы виды обстоятельств и других второстепенных членов предложения.

Ключевые слова: азербайджанский язык, грамматика азербайджанского языка, синтаксис, главные и второстепенные члены предложения, З.И.Будагова, научное творчество.

Развитие грамматического строя каждого языка, в том числе и азербайджанского, носит исторический характер и продолжается до сих пор. Вопросы грамматической системы связаны с языковой группой, к которой принадлежит тот или иной язык. Помимо этого, следует учитывать современные языковые процессы, в которых участвуют самые разнообразные коммуникативные процессы, в том числе ИКТ и билингвизм, кроме того, имеет значение число носителей языка, их языковая культура и востребованность самого языка в межличностном общении.

В настоящее время в азербайджанской лингвистике стабилизировалось представление о пяти грамматических членах предложения. Однако в недавнем прошлом было известно, что единого мнения в отношении деления предложения в тюркологии, в том числе в азербайджанской лингвистике, не существовало. Некоторые лингвисты (А.Демирчизаде, И.А.Батманов и другие) отрицают обстоятельство как член предложения, а в качестве второстепенных членов предложения принимают лишь дополнение и определение. Вторая группа лингвистов (М.Гусейнзаде, С.Джафаров и другие) в тюркских языках в качестве второстепенных членов предложения принимают дополнение, определение и обстоятельство.

В книге «Морфология азербайджанского языка» члены предложения делятся на два типа: основные и обособленные. Основными членами предложения являются подлежащее, сказуемое, дополнение, определение и обстоятельство. Основные члены также делятся на две группы. К главным членам предложения относят подлежащее и сказуемое, к второстепенным — дополнение, определение и обстоятельство [1; 17].

Из истории лингвистики известно, что Мирза Кязымбек считал дополнение главным членом предложения, А.Везиров не воспринимал обстоятельство как член предложения, а М.Афшар, впервые создавший на азербайджанском языке учебник по морфологии азербайджанского языка, перепутал части речи с членами предложения. Проф. А.Демирчизаде также не считал обстоятельство членом предложения. Такое разнообразие мнений было вызвано тем, что каждый ученый осуществлял группировку членов предложения согласно собственным критериям [2; 33-35].

Цель данной статьи проведение сравнительного анализа идей ряда исследователей грамматики, в частности синтаксиса азербайджанского языка, прежде всего, нас интересует наследие профессора З.Будаговой.

Известный тюрколог профессор З.И.Будагова оставила после себя богатое наследие, связанное с самыми разными аспектами грамматики азербайджанского языка. Обратимся к ее идеям о членах предложения. Подлежащее и сказуемое рассматриваются как главные члены предложения, а дополнение, определение и обстоятельство — как второстепенные. Главные члены предложения в смысло-

вом и грамматическом отношении составляют основу предложения, причем осуществляется предикативное присоединение сказуемого к подлежащему. Подлежащее является главным членом двусоставного предложения, а также носителем активных и пассивных признаков, выраженных сказуемым. Выделяются три смысловые задачи подлежащего в предложении: быть носителем признака, выраженного сказуемым; как субъект, который принимает тот или иной признак в предложении с глагольным сказуемым в страдательном наклонении; выполнение того или иного действия.

Также дается информация о средствах выражения подлежащего, его структурных типах. По структуре подлежащие делятся на простые и сложные. К средствам выражения относятся существительное, некоторые личные, указательные, неопределенные, возвратные, отрицательные, вопросительные местоимения и неопределенная форма глагола (инфинитив). После субстантивации указательных местоимений, некоторых вопросительных местоимений, имени прилагательного, имени числительного, причастия и вспомогательных частей речи они выступают в качестве подлежащего [3; 165].

Профессор Г.Мирзаде отмечает, что, следуя за развитием подлежащего на протяжении всей истории азербайджанского языка, становится ясным, что не было существенных изменений в его средствах выражения и задачах. Незначительные изменения в письменном языке, которые происходили в разные эпохи, прежде всего были в его морфологической структуре, что, по сути, никакого влияния на общее положение не оказало [4; 56].

При рассмотрении вопроса о сложных подлежащих З.Будагова уточняла, что они выражаются определительными словосочетаниями II и III типов, причастием и инфинитивом. Например: *Я очень обрадовался тому, что Гюльгуз не едет в Карабах. Создать семейное счастье очень трудно, а потерять легко* [3; 164].

Известно, что сложные подлежащие, выраженные причастием и инфинитивным оборотом, были определены А.Демирчизаде и названы переходными подлежащими.

Г.Кязымов отмечает, что подлежащее также может выражаться словом, имеющим суффикс принадлежности, он рекомендовал не отождествлять такие подлежащие со словами, стоящими в винительном падеже. Например: *Qası qızıldı*. З.Будагова не включает подобные средства выражения в состав подлежащего, в том числе она не выделяет подлежащие, которые выражаются фразеологическими единицами.

З.И.Будагова также систематизировала типы сказуемого, определив его структуру, выражение его различными частями речи. Она не была согласна с мнением некоторых лингвистов о расширенном понимании задач сказуемого. В частности, она отрицала идею А.А.Дмитриевского о том, что подлежащее не является главным членом предложения, а представлен одним из типов дополнения. Известно, что А.А.Потебня, Ф.И.Буслаев, А.Демирчизаде и другие уделяли особое внимание сказуемому. Потебня подчеркивал, что именно сказуемое является наиболее свободным членом предложения, который может обходиться без прочих членов [5; 109].

А.Демирчизаде об этом пишет, что «Кязымбек, говоря о членах предложения, которые выражают мысли первой степени, имел в виду сказуемое, подлежащее и дополнение, а мы, извлекая из этого ряда лишь сказуемое, называем его единственным главным членом» [6; 15].

Турецкий исследователь М.Эргин также считает сказуемое главным базовым элементом, опорой предложения, отмечая, что вся структура предложения покоится на ней. Остальные все члены предложения являются элементами, которые сосредоточены вокруг глагола, и поддерживают и дополняют его [7; 376]. В этой связи И.И.Мещанинов выдвинул такую идею: «...Без предиката субъект, а без субъекта предикат не выражает законченную мысль» [8; 7]. З.Будагова соглашается с этой идеей ученого.

Ф.И.Буслаев выдвигает такую идею, что вся сила приказа имеется в составе сказуемого, без сказуемого приказ невозможен [9; 100]. Подчеркнем также, что А.Р.Шапиро считает, что сказуемое выражается лишь глаголом [10; 128, 129].

Согласно мнению З.Будаговой, при составлении предложения, с точки зрения выражения предикативных отношений, подлежащее является более важным, поскольку при этом формирование сказуемого связано с подлежащим. Мы согласны с этой точкой зрения о том, что подлежащее есть более важный член предложения для выражения предикативных отношений.

Говоря о структуре сказуемого, Будагова отмечает наличие некоторых спорных моментов в тюркологии, в том числе и в азербайджанской лингвистике. Речь идет о том, могут ли сложные слова становиться простыми или сложными членами предложения, образование отдельного типа струк-

туры сказуемым, имеющим в составе вспомогательные слова *idi*, *imiş*, *isə* и др. По структуре З.Будагова считала их простыми. С.Джафаров согласен с данной позицией Будаговой. Г.Кязымов также считает, что простое сказуемое выражается одной лексической единицей — простыми, составными и сложными словами, а сложное сказуемое выражается глагольными и именными словосочетаниями [11; 116]. Мы согласны с этой точкой зрения. З.Будагова условно называет сказуемые, имеющие в составе вспомогательные слова *idi*, *imiş*, *isə*, сложными (составными). Г.Кязымов же считает такие словосочетания простыми.

Употребление в качестве сказуемого словосочетаний, выраженных именем и вспомогательным глаголом (сложным глагольным или именным сказуемым), является спорным. М.Закиев считает их именными сказуемыми [12; 76].

Как известно из исследований по лингвистике, вопрос использования в качестве сказуемого словосочетания, выраженного сложным глаголом, состоящим из существительного и вспомогательного глагола, был некоторое время спорным. Будагова в своих исследованиях дала подробную информацию об именном и глагольном сказуемом и о средствах их выражения. Именная часть сказуемого выражается именем существительным, прилагательным, именем числительным, местоимением, наречием, неопределенной формой глагола и вспомогательными словами, устойчивыми и неустойчивыми словосочетаниями, сложными именами.

З.Будагова, говоря об именном сказуемом, в которое входят слова *var* или *uox*, отмечает, что Л.Будагов называет их безличным глаголом, А.Джавадов же подчеркивает, что предложения, в которых сказуемое состоит из слов *var* или *uox*, называются личными предложениями. З.Будагова отмечает, что эти слова и в отдельности, и вместе с другими словами могут выступать в качестве сказуемого личного или безличного предложения. Считаем данный подход вполне логичным. З.Будагова также отмечает, что простые именные сказуемые образуются путем присоединения суффиксов принадлежности к простым, составным и сложным именам, а также к неопределенным формам глагола.

Сложные именные сказуемые состоят из устойчивых или неустойчивых именных словосочетаний, простых, составных и сложных имен и вспомогательных слов. З.Будагова включает в состав сложных именных сказуемых именные словосочетания первого вида, которые могут участвовать в качестве члена словосочетания. Например: Рагим, этот негодный мальчишка, по правде говоря, был храбрым мальчиком (*Rəhim, söziün doğrusu, zalım balası igid uşaq idi*) [3; 179].

З.Будагова, подробно рассматривая средства выражения именных сказуемых, мимоходом отмечала момент опущения суффикса принадлежности в сказуемом. Известно, что в случае участия вспомогательных частей речи в качестве сказуемого они принимают личные суффиксы. Но иногда эти личные суффиксы опускаются. В туркменском, узбекском, казахском языках это уже не связано со стилистикой, и стало всеобщим законом; Например: *Сен Бухарадан эчэвакт калад жак?* [3; 184].

З.Будагова подробно исследовала и проблему глагольного сказуемого, его средства выражения. В частности, отмечено, что простое глагольное сказуемое формируется с помощью сочетания простых, составных или сложных сказуемых с элементами лица, времени, вида, а сложное глагольное сказуемое состоит из словосочетаний, куда входят простые, составные сложные слова и вспомогательные слова. Сказуемые, выраженные глаголами со встроенными объектами, автор считала сложными. Г.Кязымов также дает их в ряду глагольных сказуемых, но не раскрывает их структуру. Ясно, что такие сказуемые по структуре должны считаться простыми, ведь, в целом, глаголы со встроенным объектом даются в ряду сложных. Если взять их в качестве сложного сказуемого, тогда такие сложные глаголы, как *«atılıb-düşmək»* (бегать-прыгать), также должны быть взяты как средство выражения сложного глагольного сказуемого.

Слова, уточняющие, проясняющие главные члены предложения, З.Будагова называет второстепенными членами предложения. Сюда входят дополнения, определения и обстоятельства. Известно, что И.И.Мещанинов отношения и связи второстепенных членов в предложении выражает так: «Определение выражает примету слов, которые дают понятие субстанции. Дополнение в буквальном смысле не зависит от других членов. А определение и обстоятельство не могут выступать в предложении самостоятельно. Они должны быть использованы в предложении только вместе с определенными членами. Но дополнение не нуждается в таком определенном члене. Наоборот, требуется самому быть определенным членом. В связи с этим он является независимым. Только по причине того, что он связан со значением глагола и дополняет дело, которое выражает сказуемое, в некоторой степени зависит от него» [8; 179].

З.Будагова называет средства, которые связывают дополнение со сказуемым. Это управление и примыкание, дополнения со сказуемым. По той причине, что связь действия, движения с объектом выражается непосредственно или посредством другого объекта, дополнение делится на два типа: прямое и косвенное. Дается подробная информация об обоих типах.

Определение — это член предложения, обозначающий признак предмета, или определяющий все члены предложения по какому-либо признаку. Как правило, определение всегда стоит рядом с определяемым словом и используется для определения предмета с разных сторон. Но в некоторых случаях определение может стоять и после определяемого слова. Это чаще всего можно встретить в стихах, в сатирических отрывках и в живом разговорном языке: Бедный Ахмед, говоря это, крутился, как юла, вокруг своей возлюбленной (*Əhməd yazıq bu cür sözlər deyə-deyə sevgilisinin başına fırfıra kimi fırlanırdı*) [13; 119].

З.Будагова также отмечала, что определение может относиться к подлежащему, именному сказуемому, дополнению, обстоятельству, даже к именным частям сложного сказуемого. Определяемое слово может быть определено одним или с несколькими определениями. Например: Через окно, размером с руку и покрытое пылью, пробивался слабый свет (*Toz basmış, əl boyda bir pəncərədən zəif işıq düşürdü*) [3; 203].

Ученый также отмечает, что одно определение может определять несколько членов предложения. Например: Они очень любят красивые повести и драматические произведения (*Onlar gözəl hekayə və dram əsərlərini çox sevirilər*) [3; 203].

Некоторые определения могут определять члены предложения по должности, профессии и социальному положению. Например: инспектор Аббас, начальник полиции Джабиров и др.

Ученый считает, что определения, выраженные словами с суффиксом «*dakı*», отвечают на вопросы в котором? какой? По-нашему мнению, что употребление таких вопросов, как «в котором?», для определения не совсем уместно.

Интересными являются научные соображения З.Будаговой, связанные с обстоятельствами и его видами. З.Будагова отмечает, что обстоятельство, главным образом, относится к сказуемому и чаще всего выражается наречием. Обстоятельство может относиться и ко всему предложению в целом, а по требованию сказуемого, которым управляется, может принимать необходимые падежные суффиксы.

Вообще, наречие, как часть речи, иногда вызывает споры. Например, являются ли такие слова, как *yaхşı, pis, gözəl* и другие наречием или именем прилагательным (каждое из указанных слов может быть как наречием, так и прилагательным). В книге «Грамматика азербайджанского языка» (ч. II) считается допустимым считать такие слова и прилагательными, и наречиями, в соответствии месту нахождения в предложении. Г.Кязимов отмечает, что на самом деле такие слова, являясь прилагательными и относясь к глагольным сказуемым, подвергаются адвербиализации. Автор подчеркивает, что в книгах по морфологии такие слова ошибочно разъясняются и как прилагательное, и как наречие [11; 141]. З.Будагова подчеркивала, что «некоторые из обстоятельств образа действия означают качество действия и отвечают на вопрос как? каким образом? Такие обстоятельства выражаются качественными именами прилагательными или наречием» [3; 206].

Такие слова, как *ora, bura* (туда, сюда), употребляемые в качестве обстоятельства места, определяются ею как имя существительное. Г.Кязимов также отмечает, что в действительности подобные слова, по сути, ничем не отличаются от имен существительных со значением места. Вместе с тем автор отмечает, что в предложении такие слова считаются обстоятельством места. В книге «Грамматика азербайджанского языка» (ч. II) такие слова определяются как обстоятельства места.

В целом, различают шесть видов обстоятельств по значению: образа действия, места, времени, количества, цели и причины. Ю.Сеидов также писал об этих типах обстоятельств и указывал на то, что в азербайджанском языке также имеются обстоятельства условия, степени, сравнения, уступки, но они используются совсем немного [14; 202]. З.Будагова не дает информации об обстоятельствах сопоставления, условия и сравнения. Информация об обстоятельствах условия и сопоставления дается в учебнике «Современный азербайджанский язык» (ч. IV, синтаксис; Баку, 2007). В книге «Грамматика азербайджанского языка» (ч. II) даются семь видов обстоятельств по значению. Профессор Г.Кязимов отмечает восемь видов обстоятельств по значению.

Научные взгляды профессора З.Будаговой о предложении, а также о членах предложения в области синтаксиса дают стимул к проведению новых исследований. Азербайджанский язык, его грамматическая система были глубоко исследованы ею в аспекте истории и практического применения и развития. Есть еще большие пласты языка, в частности, диалекты, наречия, стилистические

разделы по сферам жизнедеятельности, которые нуждаются в изучении с точки зрения синтаксиса. Кроме того, не следует забывать о влиянии иностранных языков в условиях стремительного развития билингвизма.

Список литературы

- 1 Azərbaycan dilinin sərfi: 2 cildə, II c. — Bakı: Azərnəşr, 1950. — 208 s. (на азерб.).
- 2 Tağızadə Z.X. Müasir Azərbaycan dilinin sintaksisi / Z.X.Tağızadə. — Bakı: Azərnəşr, 1960. — 153 s. (на азерб.).
- 3 Müasir Azərbaycan dili: 3 cildə, III c. — Bakı: Elm, 1981. — 442 s. (на азерб.).
- 4 Mirzəzadə H.İ. Azərbaycan dilinin tarixi sintaksisi / H.İ.Mirzəzadə. — Bakı: Maarif, 1968. — 162 s. (на азерб.).
- 5 Потебня А.А. Из записок по русской грамматике / А.А.Потебня. — М.: Учпедгиз, 1958. — 109 с.
- 6 Dəmirçizadə Ə.M. Müasir Azərbaycan dili (cümlə üzvləri) / Ə.M.Dəmirçizadə. — Bakı: Azərnəşr, 1947. — 85 s. (на азерб.).
- 7 Ergin M. Türk dil bilgisi / M.Ergin. — İstanbul, 1962. — 382 s. (на турецк.).
- 8 Мещанинов И.И. Члены предложения и части речи / И.И.Мещанинов. — М.-Л.: Изд. АН СССР, 1945. — 179 с.
- 9 Буслаев Ф.И. Опыт исторической грамматики русского языка / Ф.И.Буслаев. — Ч. I. — М.-Л., 1958. — 100 с.
- 10 Шапиро А.Р. О границах и типах сложного сказуемого / А.Р. Шапиро // Русский язык в школе. — 1936. — № 3. — С. 128, 129.
- 11 Kazimov Q.Ş. Müasir Azərbaycan dili (Sintaksis) / Q.Ş.Kazimov. — Bakı: Təhsil, 2007. — 496 s. (на азерб.).
- 12 Закиев М. Сказуемое в современном татарском языке / М.Закиев. — Казань, 1960. — 76 с.
- 13 Azərbaycan dilinin qrammatikası. II hissə (sintaksis). — Bakı: Elm, 1959. — 404 s. (на азерб.).
- 14 Seyidov Y.M. Azərbaycan dili / Y.M.Seyidov. — Bakı: Maarif, 1978. — 288 s. (на азерб.).

М.Б. Мехтиева

Әзербайжан тїл бїліміндегі сөйлем мүшелерін оқытудың теориялық аспектілері (З.Будагова ойларын талдау)

З.И.Будагованың (1929–1989) шығармашылығында түркі тілдерінің, әсіресе әзербайжан тілінің грамматикасының әртүрлі бөлімдерін зерттеуге деген объективті ғылым көзқарастар өз көрінісін тапты. Атап айтқанда, әзербайжан тілінің морфологиясының, синтаксисінің, стилистикасының көптеген салалары зерттелген болатын. Автордың бірқатар жұмыстары әзербайжан тіл білімінің тарихына, диалектологияға, тілаларлық қатынастарға, сондай-ақ жалпы түркі тілдерінің мәселелеріне арналған. З.И. Будагова өзінің зерттеулері арқылы әзербайжан тіл білімінің әрі қарай өркендеуіне әсерін тигізді. Оның еңбектері тұжырымдамалары өзектілігімен, ғылыми жаңалығымен, мәселесімен, ғылыми пайымдауымен, жоғары кәсібилігімен ерекшеленеді. З.И.Будагованың сөйлемнің тұрлаусыз мүшелеріне қатысты көзқарастарының талдауы автордың пікірі Х.Мирзаде, А. Демирчизаде және де басқа әзербайжан тіл білімінің классик зерттеушілерінің пікірлерімен сәйкес келетінін көрсетті. З.И.Будагова пысықтауыштың түрлеріне және басқа да сөйлемнің тұрлаусыз мүшелеріне толық талдау жасады.

Кілт сөздер: әзербайжан тілі, әзербайжан тілінің грамматикасы, синтаксис, сөйлемнің тұрлаулы және тұрлаусыз мүшелері.

M.B. Mehtieva

Theoretical aspects of the theory of the members of the sentence in azerbaijani linguistics (analysis of Z.Budagova's ideas)

Z.I.Budagova's works (1929–1989) reflect the objective scientific approach to the study of the most diverse sections of the grammar of the Turkic languages, especially the Azerbaijani language. In particular, she studied many areas of morphology, syntax, stylistics of the Azerbaijani language. A number of works were devoted to the history of the Azerbaijani linguistics, dialectology, inter-linguistic relations, as well as general Turkic language problems. Z.I.Budagova's research influenced the further development of the Azerbaijani linguistics. Her developments are outstanding from the point of view of the relevance of the problem identification, scientific novelty, judgment, and high professionalism. An analysis of Z.Budagova's point of view with regard to the minor parts of the sentence showed that the author's judgments basically coincide with the opin-

ion of such classics of Azerbaijani linguistics as H.Mirzazade, A.Demirchizade, and other researchers. Z.Budagova gave a detailed analysis of the types of circumstances and other secondary parts of the sentence.

Keywords: azerbaijani language, grammar of the Azerbaijani language, syntax, main and secondary parts of the sentence, Z.I. Budagova, scientific creativity.

References

- 1 *Azərbaycan dilinin sərfi [Azeri language consumption]*. (1950). (Vol. 2, II c.). Bakı: Azərnəşr [in Azerbaijani].
- 2 Tağızadə, Z.X. (1960). *Müasir Azərbaycan dilinin sintaksisi [Syntax of modern Azerbaijani language]*. Bakı: Azərnəşr [in Azerbaijani].
- 3 *Müasir Azərbaycan dili [Modern Azerbaijani language]*. (1981). (Vol. 3, III c.). Baku: Elm [in Azerbaijani].
- 4 Mirzəzadə, H.İ. (1968). *Azərbaycan dilinintarixi sintaksisi [Historical syntax of Azerbaijani language]*. Bakı: Maarif [in Azerbaijani].
- 5 Potebnja, A.A. (1958). *Iz zapisok po russkoi hrammatike [From notes on Russian grammar]*. Moscow: Uchpedhiz [in Russian].
- 6 Dəmirçizadə, Ə.M. (1947). *Müasir Azərbaycan dili (cümləüzləri) [Contemporary Azerbaijan language (sentence members)]*. Bakı: Azərnəşr [in Azerbaijani].
- 7 Ergin, M. (1962). *Türk dil bilhisi [Turkish language knowledge]*. İstanbul [in Azerbaijani].
- 8 Meshhaninov, I.I. (1945). *Chleny predlozheniya i chaste rechi [Members of the sentence and parts of speech]*. Moscow-Leningrad: AN SSSR [in Russian].
- 9 Buslaev, F.I. (1958). *Opyt istoricheskoi hrammatiki russkoho yazyka [Experience of the historical grammar of the Russian language]*. (Part I). Moscow-Leningrad [in Russian].
- 10 Shapiro, A.R. (1936). O hranitsah i tipakh slozhnoho skazuemoho [On the boundaries and types of a complex predicate]. *Russkii yzyk v shkole – Russian language at school*, 3, 128, 129 [in Russian].
- 11 Kazimov, Q.Ş. (2007). *Müasir Azərbaycan dili (Sintaksis) [Contemporary Azerbaijani language (Syntax)]*. Baku:Təhsil [in Azerbaijani].
- 12 Zakiev, M. (1960). *Skazuemoe v sovremennom tatarskom yazyke [Predicate in modern Tatar language]*. Kazan [in Russian].
- 13 *Azərbaycan dilinin qrammatikası [Grammar of the Azerbaijani language]*. (Part II). (1959). Baku: Elm [in Azerbaijani].
- 14 Seyidov, Y.M. (1978). *Azərbaycan dili [Azerbaijani language]*. Baku: Maarif [in Azerbaijani].

V.A. Rashidli

*Academy of the Ministry of Emergency Situations, Baku, Azerbaijan
(E-mail:vefarashid1@gmail.com)*

Syntactic synonyms of temporal (tense) content in English and Azerbaijani Languages

The system which is in the form of odd subject of the temporal syntactic unique in subordinate clauses and compositions are looked through in the article for the materials of the English and Azerbaijan languages. It is excluded digression works of linguists about temporality in Azerbaijan and English linguistics. In each of structural-semantic temps of synonymous time constructs showed the realization of the statements simultaneity and asynchronous in particularly. The specific conditions of time, reason, and coverage of semantic relations to the sentence are explained by examples. It is stated that there are closeness between various syntactical constructions. It is showing that many advantages of the synonym of time branching sentence with containing verb sentences. The essence of tense pithy syntactic synonyms is opened, semantic and structure grammatical features, their transformation opportunities, the functional equivalents are defined. The transforming –time content verb contents into a time branching sentence is evident that both languages are directly related to dialectical laws of philosophy in syntactic system.

Keywords: syntactic synonymy, syntactic temporality, syntactic synonyms of single subject, syntactic equivalent, synonyms of the same and different aspects.

Synonymy is a multifaceted event. This event emerges at every levels of language – phonetic, morphologic, syntactic, syntagmatic. Synonymy is also related with the problems of speech culture and stylistics. In comparison, parameters of synonymy showing itself in syntactic level in language are much higher than the synonymy in lexical level. This synonymy causes various syntactic events. Saying syntactic events, deviation from norm in syntactic structure (by form and content is understood. Syntactic synonymy, syntactic variety, syntactic equivalent, syntactic derivation and syntactic transformation are noted among the events concerning synonymy. Research of syntactic synonymy matters leads to onomasiological description and transformative analysis.

Learning of synonymy in syntax reveals specific character of syntactic systems contradicting or similar each other and essence of isomorphism as a linguistic event.

A. M. Peshkovski, I. I. Kovtunova, A. N. Gvozdev, G. I. Richter, V. P. Suxotin and etc. on materials in Russian; O. Jespersen, D. Kerme, J. Nesfield, H. Poutsma, J. Kennedy, G. Suit, N. Khomsky from foreign linguists, I. M. Jilin, E. P. Shendels, G. V. Tsarev, L. I. Belousova and etc.; S. Khanbikova, S. M. Ibrahimov in Tatar, M. Sergaliyev in Kazakh, S. S. Aylarov, A. N. Kononov, N. A. Baskakov, A.A.Yuldashev in Turkish, N. Abdullayeva, I. Mammadov in Azerbaijani and others were engaged in syntactic synonymy problem.

The common and unanimous opinion of these or other authors is that syntactic synonymy is a complex event in syntactic system; it has its own shapes and limits. They responded to the term-concept of «syntactic synonym», defined bounds of syntactic synonymy from other similar linguistic events, specified the concept of main linguistic (grammatical) time, determined synonym row shapes, and revealed internal and external grammatical terms of synonymous temporal syntactic constructions.

Trainings of I.P. Raspopov, M.F. Palevski, Z.D. Popov, E.I. Shendels, E.S. Blindus, T.I. Desheriyev, A.V. Bondarko, G.A. Zolotov, V.N. Migirin, M.N. Zakamulini about syntactic synonymy form the theoretical basis of our research.

In Azerbaijani linguistics, M. Musayev explored the synonymy of adverbial clause of time with verbal adjective of time content and verbal phrase in his candidate thesis on the basis of materials of Turkish languages of Oghuz group [1].

One of the temporality types is syntactic temporality. It forms an important field in language. I.Tahirov indicates that syntactic temporality or syntactic time is one of the complex or little-studied categories. Response to this category is also different. There are syntactic means of expression of temporal responses in English [2].

Syntactic means of expression of temporal responses in English discussed in the works of T.A. Vinogradova [3; 3], P.A. Suchkova, N.V. Petrashin [4; 166-179]. Temporality forming one of the groups of syntactic synonymous constructions is a time regard between main and subordinate clauses. These

regards are given as «temporal syntactic synonymous constructions» in some investigations. Yu.K. Vlasova, L.A. Shaminoy, K.S. Chonbashev, N.N. Yefromov, S. Aylarov, E.G. Skrebova, T.P. Filistovich talked about the syntactic synonyms of this content in Indo-European linguistics and Turkology.

Temporal meanings dominate in synonymous syntactic constructions. This type of synonymy is in sentence level. Their structured-semantic forming causes realization of synonymous rows.

There is a linguistic time concept in the content of this kind of synonyms. The determination of main synonymous rows is for time.

Syntactic synonyms of temporal content are also characterized by regular signs of syntactic system in the development of language. Dialectic training about time and place and different forms of syntactic constructions indicating time form its basis and general essence.

English is rich with syntactic synonyms of different contents. Semantic regards cover definite condition, time and reason. For instance:

The lamp having been lit, Mrs. Macallan produced her son's letter. (Collins); We were walking by ourselves for an hour, George having remained behind in the hotel to write a letter to his aunt. (Jerome); One morning he stood in front of the tank, his pose almost pressed to the glass. (Dreiser); Conciliation failing, force remains; but force failing, so far there hope of conciliation is left.

Syntactic synonyms of temporal content are single-subjected. Single-subjected syntactic synonymous constructions combine vast meanings in English. These types of constructions are used in both prepositive and interpositive conditions. The bases of these constructions are the passive and type tense forms. Syntactic synonymy is formed by means of verbal adjective and gerund. Modal words and adverbs, infinitives, verbal adjective, gerund, absolute constructions, subordinate clauses and etc. play a role of modifier. For instance:

Of course I might have chosen a more representative case (Commonwealth, March 7, 1957); On the other hand he was right to say so; In this dependence on maps as some sort of higher reality, project planners and urban designers assume... (Fortune, April 1957); To do what we maintain a balance among all our needs («Editorial» Wall Street Journal, May 21, 1958); As if to prove her words, she took up one of the last Sundays papers and read out details (J. Lindsay); Instead of finishing the game, Samsons skill only began it (J. Altridge).

This type of synonymous constructions in Azerbaijani consists of verbal phrase with subordinate clauses. The syntactic synonymous constructions differing for type/time are more popular. In those constructions in English - inside of subordinate clauses - the word since and functionives prevail. Modal verbs are used more and modal meanings (-ing form) expand in the structure of syntactic synonyms of temporal meaning in English. In the imaginative literature, synonyms in this content are used for stylistic purposes.

Despite the fact that N.Abdullayeva does not use the temporal syntactic term constructions in Azerbaijani, she uses the terminological combination of «synonymy of subordinate clause of time». She indicates that subordinate clause is connected with main clause by the conjunctions *ki*, *elə ki*, *nə vaxt*, *nə vaxt ki*, *nə zaman ki*, *onda ki*, *o gün ki*, *haçan ki* and etc. Some of these conjunctive words are used in main clause. Besides this, in order to express the speed, sharpness, slowness, hardship and etc. of occurring of action in subordinate clause of time, words reflecting those meanings are used.

To bring closer the same meaning, i.e. the time of done work in the main clause to the time of done work in the subordinate clause, sometimes the words suddenly and instantly are used as the words *yenicə*, *təzəcə* are also used as well. These words does not only bring closer the work expressed in the structure parts of complex sentence for time, but also shows the absoluteness of execution of the work in main and subordinate clauses. Predicate of main and subordinate clauses cannot be used in negative, it should always be in positive. In this respect, a synonymous regards emerges in the subordinate clause between the complex sentence used with the word *elə ki* and the complex sentence used with the word immediately, instantly, suddenly [5; 201, 202].

This type of synonymic regard is not seen in English either. I.e., means of formation of syntactic synonyms of time content in this two languages are different. Despite that subordinate clauses of time are the same with convergence of the work in main and subordinate clauses for time in Azerbaijani, they are differentiated by means of emergence.

«Translingual syntactic synonyms are not studied yet» [6; 20]. These kind of synonyms have their specific structure-semantics. O.S.Akhmanova uses the «syntactic equivalence» term as an equivalent for syntactic synonym term [7; 407].

«Syntactic equivalence» consists of equivalent of sentences. U.Agayeva wrote a candidate thesis in this direction in English and Azerbaijani languages. She particularly investigated the text-creating possibilities of

sentence equivalents [8; 22]. And E.Melkadze researched the functional equivalents of subordinate clause of time [9; 29].

As a basis of syntactic synonymy of time content, grammatical similarity of meaning is taken as a main feature, not the content generality of thought. There may be an identity between the main or additional grammatical semantics of other type of sentence in this kind of synonymous syntactic units. The main reason of this is related to the typical features of syntactic synonyms. I.e., as there is a compliance among similar syntactic constructions (word combinations, verbal structures, subordinate clauses) there is also a proximity among different syntactic constructions (subordinate clauses with verbal structures). That's why there's talked about 2 types of syntactic synonyms in English either: 1) synonyms of the same aspect; 2) synonyms of different aspect.

First type of synonymy emerges in relation with speech situation. Synonymic construction expresses a potential meaning. Besides this, synonymous meaning is also expressed. Potential (hidden) meaning is a semantics that emerged by grammatical structure with the affection of colourful means in context. And synchronous semantics is that grammatical form means has different meanings in the same time.

In English, different means of manifestation of subordinate clause of time are either the indicators of time regard or means that creates the synonym of the same aspect. For instance:

As Salim bay heard this unpleasant news, he was losing control, attacking Mollu and Gazyan hamlets with his horsemen (C.Bargushad).

There is a continuous time concept among the done and expressed work, action in the main and subordinate clauses. As the work ends in subordinate clause, the work in main clause begins. This process takes place at the same time. The hierarchy in here is determined by common-similar qualities and personal signs of some synonymous units.

Traditionally, complex sentences with subordinate clause of time are looked through in the level of main options of synonymous time constructions in syntax so far. Concretely, any grammatical time becomes real in every structured-semantic types of synonymous time constructions. That grammatical time limit is divided in two parts – simultaneity and non-simultaneity. The work or process of the same time is a short period of time between subordinate and main clauses and indicator showing itself in subordinate clause that bring closer the time of done work in that constructions. In english, these indicators are the conjunctions like: when, while, till, until, as, as soon as, as long as, since, after, before, whenever and etc.

Use of those indicators in subordinate clause is not enough, the situation of using of those words forms the syntactic synonym of the same aspect. For instance: When we were in the taxi, she gave me another long look. (Vraïne). As long as she did this, all would be well (London).

In Azerbaijani, in the row of these indicators the words *elə ki*, *təzə*, *təzəcə*, *yenicə*, *xeyri*, *odur ki* used in dependent component are concerned. Those expanding time adverbs play an important role in specifying the grammatical time regard among components. Actually these indicators differentiate the row of synonym of the same aspect. For instance:

Murad heard the voice of the one behind as he just moved away from school.

Murad heard the voice of the one behind when he moved away from school.

Murad heard the voice of the one behind as he just moved away from school.

Sardar is called by home when he was just given a shisha.

I was called from behind when I just reached home. In this synonymous constructions instant contact of time shows itself. Instant contact of time is defined by the words *o saat*, *o zaman*, *onda*, *o vaxt*, *birdən* and etc. The word «*elə ki*» is used in subordinate clause. As soon as he felt that the host he fell asleep, he instantly entered the house from window. As soon as he was full, he has step aside of the table

As the investigators claim, in English, synonyms of different aspects exist in the own structure of the language and creates a system, without taking speech situation in the account [10; 356].

There are the semantics of two different syntactic sentences that adapts to each other. Ex:

As soon as Gulu came in, the thief rushed outside.

The thief rushed outside when Gulu came in.

The thief rushed outside while Gulu was coming in.

The similar feature in above mentioned examples is that information about two events is transmitted in each of them. This information informs the end of first event and the beginning of the other event and both of them are coincided with each other. The specification that summarizes and concretizes all three sentences is manifestation of time relations in them.

So, in the languages with different systems, many advantages of verbal-structured sentences that are the synonym of subordinate clause of time occur. Subordinate clauses of time content are more suitable than structures in order to express opinion clearly. Transformation of verbal structures of time content to subordinate clause of time is related to dialectic rules attracting attention with its absolute activity in syntactic system of both English and Azerbaijani languages.

References

- 1 Мусаев М.М. Придаточные предложения времени и причастные и деепричастные обороты с временным значением в тюркских языках юго-западной группы: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.06 – Тюркские языки / М.М. Мусаев. — Баку, 1980. — 112 с.
- 2 Tahirov İlham. Categories of time in Azerbaijani and English languages / İlham Tahirov. — Baku: Nurlan, 2007. — 324 p.
- 3 Виноградова Т.А. Синтаксические средства выражения темпоральных отношений в современном английском языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 – Германские языки / Т.А. Виноградова. — М., 1982. — 285 с.
- 4 Сучкова П.А. Временная инфинитивная синтагма. Проблемы синтаксиса, коллокации и предложения в современном английском языке / П.А. Сучкова, Н.В. Петраш. — Пятигорск: Правда, 1987. — 105 с.
- 5 Абдуллаева Н. Материалы специального семинара по синтаксису современного азербайджанского языка / Н. Абдуллаева. — Баку: Маариф, 1975. — 305 с.
- 6 Хайрутдинова А.Р. Синтаксическая синонимия в английском и турецком языках: на материале односубъектных темпоральных синтаксических конструкций уровня предложения: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 – Русский язык / А.Р. Хайрутдинова. — Казань, 2007. — 24 с.
- 7 Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. — 4-е изд., стереотип. — М.: КомКнига, 2007. — 576 с.
- 8 Agayeva U. Syntactic-semantic analysis of sentence equivalents: abstract of the dissertation presented for PhD in philology / U. Agayeva. — Baku, 2010.
- 9 Мелкадзе Е.Г. Придаточные предложения обстоятельства времени и их функциональные эквиваленты в современном французском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05 – Романские языки / Е.Г. Мелкадзе. — Тбилиси: Изд-во Тбилис. ун-та, 1975. — 29 с.
- 10 Власова Ю.Н. Проблемы синтаксической синонимии в современном английском языке: автореф. дис. ... д-ра филол. наук / Ю.Н. Власова. — РостовнД, 1982.

V.A. Raşidli

Ағылшын және әзербайжан тілдеріндегі мезгілдік (уақытша) мазмұнының синтаксистік синонимдері

Мақалада бағыныңқы сөйлем түріндегі бірсубъектілі уақытша синтаксистік бірліктердің құрылысы мен құрылымы ағылшын және әзербайжан тілдеріндегі материалдар негізінде қарастырылды. Әзербайжан және ағылшын тіл біліміндегі уақытқа арналған лингвист-ғалымдардың еңбектеріне шолу жасалған. «Синоним — мезгіл» құрылымының нақты құрылымдық семантикалық қарқынның әрқайсысындағы бірізгілік белгілерінің іске асуы көрсетілген. Сонымен қатар семантикалық қатынастар белгілі бір шарттарды, уақытты және себептерді қамтитын үлгілер түрінде сипатталды. Өртүрлі синтаксистік құрылымдардың арасындағы жақындық туралы айтылды. Түрлі жүйедегі мезгіл бағыныңқы сөйлемнің күрделі етістікті синонимдер бар сөйлемдердің біріатар артықшылықтарын көрсетті. Уақытша мазмұнды синтаксистік синонимдердің мәні және семантикалық, құрылымдық грамматикалық ерекшеліктері, олардың өзгеру мүмкіндіктері, функционалдық эквиваленттілігі анықталды. Күрделі етістікті сөйлемдердің мезгіл бағыныңқы сөйлемге ауысуы екі тілдің синтаксистік жүйесінің диалектикалық заңдарымен тікелей байланысты екені көрсетілген.

Кілт сөздер: синтаксистік синонимия, синтаксистік уақытшалық, бірсубъектілі синтаксистік синонимдер, синтаксистік балама.

V.A. Raşidli

Синтаксические синонимы темпорального (временного) содержания в английском и азербайджанском языках

В статье рассмотрена структура односубъектных темпоральных синтаксических единиц в форме придаточных предложений и составов по материалам английского и азербайджанского языков. Совершен

экскурс в произведения ученых-языковедов, посвященные темпоральности в азербайджанском и английском языкознании. Показана реализация признаков одновременности в каждом из конкретно структурно-семантических темпов конструкции «синоним – время». Семантические отношения изложены образцами, охватывающими определенные условия, время и причины. Говорится о близости между различными синтаксическими конструкциями. Показан ряд преимуществ предложений с составными глаголами синонима придаточного предложения времени в разнотемных языках. Раскрыта суть синтаксических синонимов временного содержания, определены семантические и структурно-грамматические особенности, возможности их трансформации, функциональная эквивалентность. Указано, что превращение предложений с составными глаголами в придаточное предложение времени напрямую связано с диалектическими законами синтаксической системы обоих языков.

Ключевые слова: синтаксическая синонимия, синтаксическая темпоральность, односубъектные синтаксические синонимы, синтаксическая эквивалентность.

References

- 1 Musayev, M.M. (1980). Pridatochnye predlozheniia vremeni i prichastnye i deeprichastnye oboroty s vremennym znacheniem v tiurkskikh yazykakh iuho-zapadnoi hruppy [Subordinate clauses of time, participle and transgressed constructions with temporal meaning in Turkic languages of south- west group]. *Candidate's thesis*. Baku [in Russian].
- 2 Tahirov, Ilham. (2007). Categories of time in Azerbaijani and English languages. Baku: Nurlan.
- 3 Vinogradova, T.A. (1982). Sintaksicheskie sredstva vyrazheniia temporalnykh otnoshenii v sovremennom anhliiskom yazyke [Syntactic means for expression of temporal relations in modern English language]. *Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- 4 Suchkova, P.A. & Petrash, N.V. (1987). Vremennaia infinitivnaia sintagma. Problemy sintaksisa, kollokatsii i predlozheniia v sovremennom anhliiskom yazyke [Temporal infinitive syntagma. Problems of syntax, collocations and sentence in modern English language]. Pyatigorsk: Pravda [in Russian].
- 5 Abdullayeva, N. (1975). Materialy spetsialnogo seminaru po sintaksisu sovremennoho azerbaidzhanskogo yazyka [Materials from the special seminar on syntax of modern Azerbaijani language]. Baku: Maarif [in Russian].
- 6 Khayrudinova, A.R. (2007). Sintaksicheskaia sinonimiia v anhliiskom i turetskom yazykakh: na materiale odnosubieeknykh temporalnykh sintaksicheskikh konstruktssii urovnia predlozheniia [Syntactic synonymy in English and Turkish languages: material on same subject temporal syntactic construction on the level of a sentence]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kazan [in Russian].
- 7 Akhmanova, O.S. (2007). Slovar lingvisticheskikh terminov [Dictionary of linguistic terms]. (4d ed.). Moscow: KomKniha [in Russian].
- 8 Agayeva, U. (2010). Syntactic-semantic analysis of sentence equivalents. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Baku [in English].
- 9 Melkadze, E.G. (1975). Pridatochnye predlozheniia obstoiatelstva vremeni i ikh funktsionalnye ekvivalenty v sovremennom frantsuzskom yazyke [Subordinate sentences, adverbials of time and their functional equivalents in modern French language]. Tbilisi: Izdatelstvo Tbilisskogo universiteta [in Russian].
- 10 Vlasova, Yu.N. (1982). Problemy sintaksicheskoi sinonimii v sovremennom anhliiskom yazyke [Problems of syntactic synonymy in modern English language]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Rostov-na-Donu [in Russian].

M. Vazanova

*Comenius University, Bratislava, Slovakia;
Chuvash State Pedagogical University, Cheboksary, Russia
(E-mail: vazanovam@gmail.com)*

Functional and semantic characteristics of the words in the text

This paper discusses specificity of the functional and semantic realization of the word in the text. Modern linguistic studies of words in the functional and semantic plan make it possible to establish the dependency of the semantic connections of words in a text, mainly, by their meaning. This explains the appearance or emergence of connotative, potential, probability components in the semantic structure of the textual meaning of a word, and that their realization in texts depends on their type, style, and author's intent. Text actualizes in its meaning one of the components, thereby determining the choice of the nearest context partner from a certain type of lexical paradigms. The same component of the meaning of the word, as a component of its semantic structure, in the construction (or creating) of coherent texts implement the organizing functions for each of them. The text, in addition, is able to somehow modify the meaning of the word, giving it special personal individual meaning. In other words, contextually-conditioned meanings are detected in the word.

Keywords: context, textual meaning of the word, semantic components of words meaning, paradigmatic and syntagmatic relationship, actualization and modification of the textual meaning of the word.

It is generally accepted that there are two types of functional analysis of the meaning of words: lexicographical and textual. In the first case, the study of words and their meanings is based on their dictionary meaning; in the second, on the comparison of usual and occasional (textual) meanings. Revealed here is the specificity of the word in the text, the core and connotative components of its meaning, and the semantic and syntagmatic connections of the word, for a certain segment of the text.

The context can predetermine which of the meanings of the polysemous word appears in the text. The text, in addition, is able to modify the meaning of the word, giving it a specific personal or individual meaning. That is, word meanings are contextually-conditioned meanings. This, in essence, means that in the text, words concretize their meanings in virtue of their connection and correlation with other words, they enter into meaningful relationships with other words around them, and more, the influence of context can completely change word meaning.

Lexis gains practical significance due to interaction with the syntactic. Consideration of the word in functional and semantic terms involves identifying the relationships that characterize lexical units which are used in the text.

To identify the factors that lead to the choice of a lexeme for the specific text, it is important to study this textual meaning of the word in the paradigmatic and syntagmatic aspects. What is decisive in the choice of words that allows one to create a coherent text?

In past research dedicated to the functional-semantic characteristics of words in text more attention has been paid to the definition of meanings (literal and figurative); however, the mechanism of interaction between words as «context partners» has remained little studied. It seems that the paradigmatic and syntagmatic relationships between single words in certain kinds of text should be judged not just on the basis of their meanings, but also on the composition of components of these meanings. After all, when we use words, we choose those kinds of semantic components (explicit and implicit, indicate and / or ones not registered in the meanings defined in dictionaries) that are subject to updating according to the particular context in which they are used, or which vary according to the intention of the speaker (or writer).

In this regard, a noteworthy aspect of the structural-semantic analysis of word meaning in the interpretation of E.I. Dibrova. The lexical meaning consists of a *main core* (*ядро*), a *core environment* (*ядерное окружение*) (connotations) and the *periphery* (*периферия*) (potentials and probabilities of meanings). Componential structure of the lexical meaning of polysemous words or lexical-semantic variants of polysemous word includes the following types of components: 1) core specific component (*гиперсема, архисема, или родовая сема*), indicating the class of objects (plants, flowers, verbs of motion); 2) species components (*гипосемы, видовые семы*), which represent distinctive features of the object, process and distinguish objects of the same class; 3) connotative components (*коннотативные семы*), expressing additional substantive and stylistic meanings (emotional, evaluative, and expressive); 4) potential components (*потенциальные*

семы) manifested in a specific text; 5) probability components (*вероятностные семы*) found in the specific text with occasional (individual) word combinations. Thus, a word's meaning is hierarchically organized as redundant structure.

Based on the set of linguistic data about connections and relations of words in the text, as well as on represented characteristic of the structure of lexical meaning, we try to analyze specific examples. In particular, we consider the case of modification of the meaning of the word **blind** (*слепой*) through the actualization of components used in the text. It is important to see how the dictionary meanings of a word are implemented in different types of texts, which elements are the base of its semantics, which are complementary elements, which one specifies and which one are «muted», etc.

1. *Да кто же вы такой, объяснитесь! Постойте, я догадываюсь: у вас, верно, есть бабушка, как и у меня. Она слепая и вот уже целую жизнь меня никуда не пускает, так что я почти разучилась совсем говорить. А когда я нашла тому назад года два, так она видит, что меня не удержишь, взяла призвала меня, да и припилила булавкой мое платье к своему – и так мы с тех пор и сидим по целым дням; она чулок вяжет, хоть и слепая; а я подле нее сиди, шей или книжку вслух ей читай – такой странный обычай, что вот уже два года припиленная... (Ф. Достоевский. «Белые ночи»).*

2. *По утрам, если солнце приглашало меня, я ездил за город купаться. У конечной остановки трамвая, на зеленой скамье, проводники – коренастые, в огромных тупых сапогах – отдыхали, вкусно покуривая, и потирали изредка тяжелые, пропахнувшие металлом руки, глядя, как рядом, вдоль самых рельс, человек в мокром фартуке поливает цветущий шиповник, как вода серебряным гибким веером хлещет из блестящей кишки, то летая на солнце, то наклоняясь плавно над трепещущими кустами. Я проходил мимо них, зажав под мышкой свернутое полотенце, быстрым шагом направлялся к опушке леса; там частые и тонкие стволы сосен, шероховато-бурые внизу, телесного цвета повыше, были испещрены мелкими тенями, и на чахлой траве под ними валялись, как бы дополняя друг друга, лоскутки солнца и лоскутки газет. Внезапно небо весело раздвигало стволы; по серым волнам песка я спускался к озеру, где вскрикивали да поеживались голоса купавшихся и мелькали на светлой глади темные поплавки голов. На пологом скате навзничь и ничком лежали тела всех оттенков солнечной масти – иные еще белые с розоватым крапом на лопатках, иные же жаркие, как мед или цвет крепкого кофе со сливками. Я освобождался от рубашки, и сразу со слепой нежностью наваливалось на меня солнце (В. Набоков. «Драка»).*

3. *Однако, как радость и счастье делают человека прекрасным! как кипит сердце любовью! Кажется, хочешь излить все свое сердце в другое сердце, хочешь, чтоб все было весело, все смеялось. И как заразительна эта радость! Вчера в ее словах было столько неги, столько доброты ко мне в сердце... Как она ухаживала за мной, как ласкалась ко мне, как ободряла и нежила мое сердце! О, сколько кокетства от счастья! А я... Я принимал все за чистую монету; я думал, что она...*

Но, боже мой, как же мог я это думать? как же мог я быть так слеп, когда уже все взято другим, все не мое; когда, наконец, даже эта самая нежность ее, ее забота, ее любовь... да, любовь ко мне, – была не что иное, как радость о скором свидании с другим, желание навязать и мне свое счастье?... Когда он не пришел, когда мы прождали напрасно, она же нахмурилась, она же заробела и струсилась. Все движения ее, все слова ее уже стали не так легки, игривы и веселы. И, странное дело, – она удвоила ко мне свое внимание, как будто инстинктивно желая на меня излить то, чего сама желала себе, за что сама боялась; если б оно не сбылось (Ф. Достоевский. «Белые ночи»).

4. *Чего вы боитесь? Зачем вы бросили мою руку? – сказала она, подавая мне ее опять. – Ну, что же? мы встретим его вместе. Я хочу, чтоб он видел, как мы любим друг друга.*

– Как мы любим друг друга! – кричал я.

«О, Настенька, Настенька! – подумал я, – как этим словом ты много сказала! От такой любви, Настенька, в иной час холодеет на сердце и становится тяжело на душе. Твоя рука холодная, моя горячая как огонь. Какая слепая ты, Настенька!.. О! как несносен счастливый человек в иную минуту! Но я не мог на тебя рассердиться!..» (Ф.М. Достоевский. «Белые ночи»).

5. ДОБРЫЙ СОВЕТ

Давайте пить и веселиться,

Давайте жизнь играть,

Пусть чернь слепая суетится,

Не нам безумной подражать.

Пусть наша ветреная младость

*Потонет в неге и вине,
Пусть изменяющая радость
Нам улыбнется хоть во сне.
Когда же юность легким дымом
Умчит веселья юных дней,
Тогда у старости отымем
Все, что отыметса у ней.*

(А.С. Пушкин).

6. Утро двадцать девятого сентября сорок первого года в Москве уныло, нехотя. Ночью сыпал нудный, сиротский дождичек, рассвет никак не мог пробиться сквозь низкие, разбухшие облака, разогнать влажный сумрак. Зашторенные окна не пропускали свет, казались слепыми. Глухо стучали сапоги патрулей, в подъездах сутулились фигуры жильцов – дежурных по ПВО, с бульваров и набережных тянулись к угрюмому небу тросы аэростатов заграждения (И. Стаинов. «Записки диверсанта»).

7. АМУР И ГИМЕНЕЙ

*Сегодня, добрые мужья,
Повеселю вас новой сказкой.
Знавали ль вы, мои друзья,
Слепого мальчика с повязкой?
Слепого?.. Вот? Помилуй, Феб!
Амур совсем, друзья, не слеп:
Но шалуну пришла ж охота,
Чтоб, людям на смех и назло,
Его безумие вело.
Безумие ведет Эрота:
Но вдруг, не знаю почему,
Оно наскучило ему.
Взялся за новую затею:
Повязку с милых сняв очей,
Идет проказник к Гименею...
А что такое Гименей?
Он сын Вулкана молчаливый,
Холодный, дряхлый и ленивый,
Ворчит и дремлет целый век,
А впрочем, добрый человек
Да нрав имеет он ревнивый.
От ревности печальный бог
Спокойно подремать не мог;
Все трусил маленького брата,
За ним подсматривал тайком
И караулил супостата
С своим докучным фонарем.
Вот мальчик мой к нему подходит
И речь коварную заводит:
«Развеселися, Гименей!
Ну, помиримся, будь умней!
Забудь, товарищ мой любезный,
Раздор смешной и бесполезный!
Да только навсегда, смотри!
Возьми ж повязку в память, милый,
А мне фонарь свой подари!»
И что ж? Поверил бог унылый.
Амур от радости прыгнул,
И на глаза со всей он силы
Обнову брату затянул.*

Гимена скучные дозоры
 С тех пор пресеклись по ночам;
 Его завистливые взоры
 Теперь не страшны красотам;
 Спокоен он, но брат коварный,
 Шутя над честью и над ним,
 Войну ведет, неблагодарный,
 С своим союзником слепым.
 Лишь сон на смертных налетает,
 Амур в молчании ночном
 Фонарь любовнику вручает
 И сам счастливица провожает
 К уснувшему супругу в дом;
 Сам от беспечного Гимена
 Он охраняет тайну дверь...
 Пойми меня, мой друг Елена,
 И мудрой повести поверь!
 (А.С. Пушкин).

As the analysis of these fragments of texts using the word **слепой (blind)** show, there is more information than a dictionary meaning revealed by that analysis. The study of communicative behavior allows us to establish that a word's use is governed by linguistic relationships, systematically manifested in a certain text. It is clear that the core component, carrying the dictionary meaning of the word **blind**, «1. Лишенный зрения, способности видеть, незрячий. 2. перен. Безрассудный, действующий или совершающийся без разумного основания», is in most texts «uncharged» (незаряженный) (V.L. Chekalina), inactive, and therefore does not affect processes of 'entry' for text words in any lexical paradigms and it does not participate in the selection of its «text partners». Projecting the word **blind** in certain textual situations (situational utterances) shows that connotative, probability and potential components of meaning are quite relevant and that's why they constitute the text structure for that text.

It is known that the main component of the textual meaning of the word is always true when the word is in literal use, although some of its components can be strengthened or weakened [1; 106-120]. But already in the first text, which realizes the direct meaning of the word **blind**, there are potential components 'helplessness, selfishness, fear of loneliness' that weakens the significance of the main component 'unseeing' ('невидящий').

Meanwhile, if in the first text the main meaning of the word **blind** is active, then in the second text - not the main component 'reckless acting or done without reasonable cause' ('безрассудный, действующий или совершающийся без разумного основания'), but the potential component 'indiscriminately' ('без разбора') becomes important, essential for its semantic compatibility. Absorbing the semantic features of the words *tenderness, freed* (нежность, освобожден), the word **blind** enters into the contextual synonymous paradigm with the words *all-embracing, warm*. Here we can say that the word is losing its «separateness» (отдельность) (V.V. Stepanova) and autonomy, and enters into communications and relations with other units of the text, which significantly alter its quality.

Comparative analysis of the third and fourth textual fragments shows that, using structurally identical sentences, the word **blind** has its own (different in each case) set of modifications of meaning: if in the first case, the component 'unseeing' ('невидящий') of textual meaning «does not see that happening behind him, taken at face value» is not relevant (actual are peripheral component 'jealousy', 'suspicious', 'despair', but it is present, then the **blind** in the second text is «seeing», but «sees what he wants to see, what he is thinking about». Entered in «antonym context» («антонимический контекст») (V.D. Chernyak), the word **blind** from the second text actualizes in its meaning the opposite probability components 'what wants to see' - 'what is in reality' and potential components 'sorry' - 'irritation'. Highlighted in the text components, are aimed at solving certain communication problems, that in turn, requires that the partners have common components: grows cold heart, cold hand, sick at heart, and a sort of love unbearable, angry (холодеет на сердце, холодная рука, тяжело на душе и этакая любовь, несносен, рассердиться). Therefore, in the first case, the word **blind** will match the textual synonym naive, trusting, and in the second, being in the non-acquaintance.

As we can see, the word **blind** has a relatively broad combinability, and its meanings are not limited by phraseology and by syntactic connectedness. However, this word can be noninformative itself, above all

without the nearest contextual partners. This we see, in particular, in the fifth text. Here we explain the close semantic coherence of combination blind mob (слепая чернь) by phraseological-bound meaning of its lexical items. Therefore, identifying their meaning was made possible mainly thanks to a textual ratio of this combination with the antonym life (life - blind mob (death)). At the same time we should not underestimate the role of the textual semantic features bustling (суетится), crazy (безумная), old age – youthfulness (старость – младость), take away (отыемом), which not only actualize word meaning «blind - indiscriminate», but also highlight the evaluative components of its meaning.

The sixth text, relating to the publicistic style, could serve as another indicator of the extension of collocational ranges of word **blind**. The peculiarity of the use of words in the text is due to the so-called «violation of conceptual compatibility of word forms» («нарушением понятийной сочетаемости словоформ») (N.S. Valgina). In fact, if the free compound words blind curtains (слепые шторы) is considered incorrect, although the components of their dictionary meanings overlap, are combined in the component 'not seen', then in the sixth text such combination is justified, to some extent predictable, and even markedly: as the next «contextual partners» to the analyzed word **blind** are the words sadly, reluctantly, tedious, orphan, dusk, curtained, hollowly, stooped, dragged, sullen (уныло, нехотя, нудный, сиротский, сумрак, зашторенные, глухо, сутулились, тянулись, угрюмому), containing connotative meanings. Semantic features 'closed', 'indifferent', 'closed to others' are the central organizing element of these words. It is these charged components require a presence of the word **blind** as their «contextual partner». Thus, thanks to its collocational properties this word with a high probability predicts the appearance not only it's direct, «closest» (B.J. Norman) contextual partner, but also through it other members of the utterance. In short, we can explain and predict the choice of a lexical unit through the component composition of a single word.

A striking example of the manifestation of the duality of the word in the literary work is the seventh text. Here the word **blind** has the same meaning as in the dictionary, but at the same time it gets additional meaning as a result of being associated with particular cultural contexts and full content of the literary work [2; 196]. Indeed, at first glance, the same word as in everyday speech, the word **blind** in the art text has a wider semantic capacity. This can be explained partly by the peculiarities of the semantic structure of the textual meaning of a word. Semantic structure of the word **blind**, along with the main component of 'not seeing', contains a significant (for this text) component 'calm': here **blind** is not only a «blindfolded», but also «having no opportunities, and most importantly, «the desire to poach in other people's business», «non-interfering».

The author's intention can be revealed this way. The text is constructed using the word meaning probabilities (that is, by *embedded components* (наведением сем), by I.A. Sternin terminology): *Cupid as he is blind (blindfolded), «occupied only by his business and not interfere in other people's business»,* and *Hymen - with a lantern - «sees all that prevents him to live peacefully»,* and that's why he is *jealous, envious, sad and restless*. But as soon as *they tied a blindfold over Hymen eyes, he ceased to interfere in the affairs of others*. Therefore, here the core of meaning of 'not seeing' is the «unnecessary element» (ненужная деталь) (E.S. Kubryakova), which can be eliminated easily as a matter of course, and the probability components, included by the author in the text to create an art image, come to the fore.

Naturally, the analyzed examples are not exhaustive. Other correlations of word with coherent text are possible. Nevertheless, the examples demonstrate that there is a close, interrelationship between components of meaning and the well-organized coherent text, because «relations between words are as important as what is in the word» [3; 113].

References

1. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи / И.А. Стернин. — Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. — 138 с.
2. Солганик Г.Я. Стилистика текста / Г.Я. Солганик. — М.: Флинта; Наука, 2002. — 256 с.
3. Carter Ronald. Vocabulary. Applied Linguistic Perspectives / Ronald Carter. — Hoboken: Taylor and Francis, 2012. — 305 p.

М.Вазанова

Мәтіндегі сөздердің функционалдық және семантикалық сипаттамалары

Мақала мәтініндегі сөзді функционалдық-семантикалық іске асыру ерекшеліктері қарастырылды. Функционалдық және семантикалық жазықтықтағы сөзді қазіргі заманғы лингвистикалық зерттеуге шақыру сөздердің семантикалық қосылыстарын бір мәтінде, негізінен, олардың мағынасына шартты түрде орнатуға мүмкіндік береді. Бұл, әрине, мәтіндер түріне, стиліне, сөйлеу жанрына және авторлық ойға байланысты түрлі қатынастарды жүзеге асырылатын әртүрлі қатынастардағы мәтіндерді қолданылатын коннотативті, ықтималдық семантикасында түсіндірілді. Мәтінде бұл сөздің мағынасы өзекті болып табылады, осылайша лексикалық-семантикалық парадигманың белгілі бір түрінен әріптестің жақын контекстін таңдауды алдын ала анықтайды. Сөздің мағынасын сол семантикалық құрылымның құрамдас бөлігі ретінде байланыстырылған мәлімдемелерді құру бойынша ұйымдастыру функцияларын орындайды. Сонымен қатар мәтін сөздің мағынасын өзгертуге мүмкіндік туғызады, оған ерекше жеке мағына береді. Басқаша айтқанда, контекстте анықталған мәндер сөзде көрініс табады.

Кілт сөздер: контекст, сөздің мәтіндік мағынасы, сөздің лексикалық мағынасының компоненттері, парадигмалық және синтагматикалық қатынастар, сөздің мәтіндік мәнін өзектендіру және модификациялау.

М.Вазанова

Функциональные и семантические характеристики слов в тексте

В статье рассмотрены особенности функционально-семантической реализации слова в тексте. Обращение к современным лингвистическим исследованиям слова в функционально-семантическом плане позволяет установить обусловленность семантических связей слов в пределах одного текста, главным образом, их значением. Этим объясняется, в сущности, появление или проявление в их семантике коннотативных, потенциальных, вероятностных сем, которые реализуются в текстах в разных соотношениях в зависимости от типа, стиля, жанра речи и авторского замысла. Текст актуализирует в значении слова ту или иную сему, предопределяя тем самым выбор ближайшего контекстпартнера из определенного типа лексико-семантической парадигмы. Одна и та же сема значения слова, как компонент его смысловой структуры, выполняет при построении связных высказываний различные для каждого из них организующие функции. Текст, кроме того, способен каким-то образом изменить значение слова, придав ему особый индивидуальный смысл. Другими словами, в слове обнаруживаются контекстно-обусловленные значения.

Ключевые слова: контекст, текстовое значение слова, компоненты лексического значения слова, парадигматические и синтагматические отношения, актуализация и модификация текстового значения слова.

References

- 1 Sternin, I.A. (1985). *Leksicheskoe znachenie slova v rechi* [Lexical meaning of a word in speech]. Voronezh: Izdatelstvo Voronezhskoho universiteta [in Russian].
- 2 Solganik, G.Ja. (2002). *Stilistika teksta* [Stylistics of the text]. Moscow: Flinta; Nauka [in Russian].
- 3 Carter, Ronald. (2012). *Vocabulary. Applied Linguistic Perspectives*. Hoboken: Taylor and Francis.

А.А. Мирзахметов

*Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан
(E-mail: mirza_achmet@mail.ru)*

Қазіргі қазақ прозасындағы романтикалық жанр

Романтизмге қатысты мәселелер, оның жаратылысы, романтикалық жанрлардың даму барысындағы жіктелуі, жекелей романтикалық шығармалардың поэтикалық жүйесін зерттеу қазіргі қазақ әдебиеттануында ерекше көзге түсіп отыр. XX ғасыр әдебиеттануында көркемдік әдіс ретінде романтизм деген «толыққанды» ұғым қалыптасты. Романтизм тарихи үрдіспен қалыптасқан, аса күрделі әдеби құбылыс бола отыра, тамыры терең типологиялық зерттеулермен тығыз байланысты, қазақ прозасында романтизм еуропалық контекст арқылы анықталуда, анығырақ айтатын болсақ, әлем әдебиетіндегі жаңашылдықты, дамуды, әртүрлі романтизм түрлерін, әдеби дамудың алдыңғы және кейінгі кезеңдеріндегі арақатынасын ескеретін тарихы үдерісте зерттеліп келеді.

Кілт сөздер: қазақ прозасы, қазіргі проза, модернизм, көркемдік әдіс-тәсілдер, әдеби жанрлар, романтизм, романтикалық үдеріс, әдебиет, әдеби заңдылық, романтикалық жанр.

Бүгінгі таңда ұлттық прозадағы романтизм мәселесі арнайы зерттелмей келеді. Кешегі социалистік реализмнің көлеңкесінде қалған шынайы романтизм — бүгінгі әдебиеттануымыздың өзекті мәселелерінің бірі. Тәуелсіздік тұсындағы әдеби тенденцияны тұтастай алсақ, әдебиеттің бірнеше даму бағыттарын байқаймыз. Олар — дәстүрлі реалистік әдіс және модернистік, постмодернистік ағымдар. Сонымен қатар осы кезең прозасының өкілдері (М.Мағауин, Б.Мұқай, Р.Тоқтаров, Т.Ахметжан, А.Жақсылықов, Х.Әдібаев, А.Алтай, Д.Рамазан, Д.Амантай, С.Сағынтай, Д.Бейсенбек, А.Мантаева, Л.Қоныс және тағы басқалар) 2000–2010 жылдары жарық көрген шығармаларынан романтикалық үдірістің де айрықшы орын алғанын байқаймыз. Қазақ прозасында алуан түрлі көзқарастардың, бағыттардың, көркемдік жүйелердің өзара үзеңгі қағыстыруы әдебиетті жаңа сапаға көшіріп, жаңа деңгейге көтереді. Өлбетте, тәуелсіздік идеясы қаламгерлерге жаңа серпін берді, туындыларына романтикалық рух дарытты. Сондықтан егемендік алған жылдардан бері қазақ прозасының мақсат-мұраты, тыныс-демі, өрнек-айшықтары да жаңаша, өзгеше болып қалыптасты.

XVIII ғасырдың аяғы мен XIX ғасырдың алғашқы жартысында феодалдық крепостнойлық қоғам іріп, ыдырап, буржуазия қанат жая бастаған дәуірде, орыс және Батыс Еуропа, Америка елдерінің рухани мәдениетінде: музыка, театр, бейнелеу өнері, эстетика, тағы басқа әдеби-көркем салаларда қанатын кеңге жайған идеялық көркемдік бағыт — романтизм (ағылш. *romanticism*, фр. *romantisme*, нем. *romantik*) болды.

Қоғам өміріндегі экономикалық өзгерістер, идеологиялық мәселелер де әр алуан өзгеріс, әртүрлі көзқарастарды туғызды. Айналасында болып жатқан өзгерістерге, өмір құбылыстарына қалай қарау мәселесі, әсіресе көркемөнер, әдебиетте анығырақ.

Ақын, жазушылардың бір алуаны ескі феодалдық заманды аңсап, өткен күндерді мадақтап жырлауға, жаңа кезеңді экономикалық дамулардың негізінде туа бастаған құбыжық етіп көрсетуге тырысты.

Екінші тобы жаңалықтың жаршысы болып, жақсылықты келешектен күтті. Бірақ бұлардың барлығына тән нәрсе — төңірегіндегі шындық болмысқа разы болмаушылық, төңірегіне өздерінің жеке идеяларын қарсы қоюшылық, бұл дүниені тастап, басқа бір дүниені аңсаушылық. Бұл романтизм күні өткен феодал табының идеологтарына да, жаңа капиталистік жолға түскен дворянстволарға да және буржуазия идеологтарына да, әсіресе ұсақ буржуазия идеологтарына да тән нәрсе болды.

Феодал табының өкілдері өз үстемдіктерінің құлауына разы болмады, сондықтан өткен өмірді аңсады, мистика, қиял дүниесіне жүгірді. Буржуазия сол кезде қожалықтарын әлі бекітіп болған жоқ еді. Сондықтан олар өмірдің барлық тарауындағы өздерінің тілегендерін асыра көрсетіп, нықтанқырап, өз мақсаттарын ұсынды.

Дамып, өсіп келе жатқан капитализмнен қысымшылық көре бастаған ұсақ буржуазия, бір жағынан, өткен күнді аңсап, өткен күнді асыра дәріптесе, екінші жағынан, қандай болары белгісіз алдағы күндерін де қиял етті. Бұл сықылды идея және көңіл-күйлері ол кездегі қоғам құрылысындағы

зор қайшылықтар және белгілі бір қоғамдық құрылыстың әлі толық үстемдік ете алмауымен байланысты еді. Жоғарғы айтылғандардың жиынтығы әдебиетте романтизмнің дәуірлеп өсуіне әкеп соқты.

Романтизм классицизммен, оның түр мен мазмұнға белгілі бір мөлшер қоюшылығымен және жазу жөніндегі тәртіптерімен күресе отырып қалыптасты. Романтизм кім қай тақырыпты таңдайды, оны қалай суреттеп береді, бұл жағынан суретшінің ерікті болуын талап етті.

Шындық өмірден алыстап, болған нәрседен гөрі болуы керек деп аңсаған нәрсесін суреттеуші романтик жазушылардың шығармаларында дағдыдан тыс тарихи не географиялық жағдайларды немесе өзгеше бір жаратылыс не әлеуметтік орталарды алатындары өте жиі кездеседі.

Олардың бұл сықылды ерекшеліктері адамның мінездерін суреттеулерінде де мығым болып отырады. Романтикалық шығармалардың қаһармандары көбіне біржақты және өте асыра дәріптелініп суреттелді. Бұлар не болмаған күшті, не болмаған әдемі немесе мүлде бұзылған, шектен шыққан, бұзақы, әйтеуір өзінің жаратылысында не іс-әрекеттерінде көңіл аударарлық бір қасиеті болады. Романтиктердің назарын аударған нәрсе де жайшылықтағы қалыптан үздік шыққан, дағдыдан тыс ерекшеліктер. Олар сол ерекшеліктерді не жақсы жағынан, не жаман жағынан көрсетті. Бірақ қалай көрсетсе де, дағдыдағы қалыптан өзгеше етіп суреттеді.

Романтизмнің адамзат мәдениеті дамуындағы тарихи рөлі зор. Ол көптеген елдердің рухани мәдениетін гуманистік идеялармен байытты. Романтизм бағытында туған туындылардың кейіпкерлері әдетте болмыстың ырқымен келіспейтін, жақсы өмір, бақыт, азаттық үшін күресетін күшті жандар болып келеді. Романтизм туындаларының тілінде әсірелегіш суреттер мол ұшырайды. Адамның бас бостандығын, ірі іс-әрекеттерге ұмтылыстарын мадақтау — романтизм туындыларына ортақ қасиет. Кейде романтиктер туындыларында өмірден түңілушілік, тағдырға бас июшілік сарыны бой көрсетеді. Романтиктер өздерінің мұратына сай келетін өмір материалдарын өткеннен де, келешектен де қатар іздейді. Романтиктер ауыз әдебиеті, тарих, дін, өнер мәселелерін өз идеяларын насихаттау құралы ете білді. Олар дүние жүзі өнерінде тұңғыш рет адам жанының иірімдерін, тұңғыық тереңін ашып көрсетті.

Әдебиеттануда романтизм:

— біріншіден, көркем шығарма — өмір шындығын бейнелеудің бір тәсілі, көркемдік әдіс;

— екіншіден, XVIII ғасырдың аяғы мен XIX ғасырдың басында Еуропа мен Америка елдерінде пайда болған, осы әдісті қалыптастырған әдеби бағыттағы XVIII ғасырдың ортасында «романтика» сөзі ағылшын поэзиясында шығармашылық пафосты таныту мақсатында қолданылды. Сол кездегі эстетикалық түсінік бойынша ол поэзияның, әсемдіктің ажырамас бөлігі болуға тиісті ғажайып, құпия, жұмбақ нәрсе ретінде қабылданды.

Ал XVIII ғасырдың аяғында Германияда «романтикалық поэзия» жаңа әдеби бағыттың шығармашылық принциптерінің тұтастығын танытатын термин ретінде қолданылып, «Иен мектебінің» теоретиктері (ағайынды Шлегельдер, Новалис, Ваккенродер, Тик) алғаш рет романтизмнің біршама толыққанды теориясын жасады. Бұл поэзия ереже мен дәстүрді, өмір заңдылығын мүлде мойындамайтын еркін поэзия ретінде қабылданды.

Романтизмге толыққанды әмбебап анықтама беру мүмкін емес, ол әр ұлт әдебиетінде әр түрлі көрініс тапқан. Романтизмде ортақ ұқсастықтармен қатар бір-біріне мүлде ұқсамайтын әр тектілік те бар. Романтизмнің даму кезеңдеріне ортақ типологиялық белгілерді атасак, ол:

- қоғамға көңілі толмау;
- оған өзінің идеалын қарсы қою;
- өмірге сын көзімен қарау;
- рухани азғындыққа қарсылық;
- заман шындығынан аулақ кетуге ұмтылыс;
- арман, қиял;
- өткенді дәріптеу;
- азаттық, бостандық идеясы;
- фольклорға, тарихқа ден қою;
- кейіпкерлерінің «ерекше» болуы;
- көтеріңкі эмоционалды стиль;
- қайғы-мұңға, ғажайып-құпия, фантастикалық жайттарға құштарлық;
- лиризм; патетика; әсірелеу т.б.

Романтикалық шығармаларда бейнелеу құралдары, әсерлі суреттеулер (эпитет, теңеу, метафора, ұлғайту, шендестіру, символ) мол кездеседі.

Ұлттық әдебиетіміздегі романтизмнің қалыптасуы сырттан келген, кездейсоқ құбылыс деген пікір негізсіз. Шындығында, романтизм құбылысы қазақ прозасындағы фольклорлық дәстүрімізден бастау алып, өзіндік романтикалық бейнелеу тәсілдері арқылы қазақ прозасының қалыптасу кезеңінде алғашқы романдарымен еніп, әңгіме, повестердің көркемдік-эстетикалық құрылымынан көрініс тапты.

Қандай да бір ұғымды терең тану үшін, оның түп-тамырына, қайнар көзіне үңілу қажет. Романтизм құбылысын саралау үшін де оның тарихи-әлеуметтік негізіне жіті назар аударып, әдеби бағыт ретіндегі дүниеге келгеніне себеп болатын тарихи жағдайларды бағамдап алған абзал.

Жоғарыда келтіргендей, қазақ романтизмі ұлттық әдебиеттің өзіне дейінгі дәуірлерінен бастау алып, ұлттық фольклорлық дәстүріміздің қайнар көзінен сусындаған. Ықылым заман еншісіндегі лиро-эпостық жырлардың өнбойына романтизм көріністерін байқаймыз. Одан бері де қазақ әдебиетінде романтикалық леп елдің еркіндігін, азаттығын аңсау идеясынан туындап жатты. «Алаң да, алаң, алаң жұртымен...» бірге «...күңіреніп, күн түбінде жортқан» баһадүр ақын-жыраулар поэзиясында ел бірлігі, атамекен, туған жер басты тақырыптар болды. Романтизм элементтері қайнауда жатқан ғасырының қоғамдық-әлеуметтік мәселелерін қозғауда, қаһармандық пафоста, оқиға динамикасында, ат үстіндегі жауынгерлік өмір салтын дәріптеуде жоғары көркемдік деңгейде жүзеге асты. Жыраулардың өз «Менін» паш етуі, шаршы топ алдында биік те асқақ жүрекжарды сөзі, дүниенің баянсыздығы мен өзінің жалғыздық болмысын сезіну сияқты романтикалық ойлау жүйесіне тән белгілер олардың жырларында көріне бастайды.

Қазақ әдебиетіндегі романтизм әлемдік әдеби құбылыстың бір бөлшегі бола тұра, өзіндік ұлттық ерекшеліктерімен оқшауланады. Сондай-ақ халық ауыз әдебиеті үлгілерінен көрініс тапқан романтикалық белгілер XV–XVIII ғасырлардағы жыраулық поэзияда қаһармандық-жауынгерлік, азаттық-патриоттық рухта көрініс тапты. Қазақ әдебиетінде романтизмнің тегеурінді көрінген тұсы XIX ғасырда болды, ол ұлттық сөз өнері дамуының маңызды факторы саналды. XIX ғасырда романтизм әдісі жазба әдебиетте толық қалыптасып, өткен ғасырдың басында кемелденді. Дәуір алмасуы кезіндегі саяси және идеологиялық дағдарыстар, ұзақ уақыт жат елдің езгісінде болған ұлт санасының қайта оянуы, ұлттың өзін-өзі тануы романтизмді дамытушы негізгі қоғамдық факторлар болды.

Тарих парақтарын ақтаратын болсақ, алмағайып заманда етігімен су кешіп, арғымағы ауыздығымен су ішкен, қазақтардың орыс отаршылдарымен қарсыласып жатқан уақыттарда өмір сүрген Махамбет Өтемісұлы романтизмі Исатай Тайманұлы бастаған ұлт-азаттық көтеріліспен бірге туып, азаттық бағытында өрбісе, «Зар заман» ақындары шығармашылығында орыс отаршылдығына қарсы болған, өз дәуірінің рухани болмысына қанағаттанбаған мінезден көрінді. «Отаршылдыққа, бодандыққа бойсұнбау мотиві зар заман ақындарының шығармашылығында жаңа қырынан көрініп, XIX ғасырда Дулат, Мұрат, Шортанбай ақындар бұл тақырыпты жеріне жеткізе жырлады. Зар заман шайырларының шығармашылығында дәстүрдің бұзылуы, жердің тарылуы, діннің әлсіреуі сынды өзгерістер өткен заманға қарама-қарсылықта сипатталды» [1; 58].

Қазақтың ғана емес, ғаламның бағына жаралған Абай Құнанбаев әлем әдебиетіне романтизмнің айқын белгілерін көрсетті, өзіндік Абай дәстүрін қалыптастырды, бұл табиғи үрдіс XX ғасыр басында рухани жаңғыруға үндейтін М.Дулатов, С.Торайғыров, М.Әуезов, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев шығармаларында өз жалғасын тапты. Абай романтизмінен өзге елдің билігі әсерінен халықтың ыдырап, ұсақталуына қынжылыс байқалды. Ал Ақылбай мен Мағауия сюжетке құрылған романтикалық поэмаларында («Қисса Жүсіп», «Медғат—Қасым») «ерекше жағдайда ерекше мінез жасау» арқылы индивидуалдық романтизмге жол салды.

М.Жұмабаевтың көркемдік жаңалығы — «Шолпанның күнәсі» шығармасында екіұдай күйге түскен жеке тұлғаның қарама-қарсы сезімдер арасындағы арпалысын шеберлікпен суреттеуі еді. Қаламгердің шығармашылығында өмірді романтикалық тұрғыда бейнелеу сипаты айқын, адам болмысының сан қилы қырлары, сезім иірімдері тереңінен қозғалады [2; 26].

М.Жұмабаев шығармашылығында романтизм «тұтас дүниетаным мен көркемдік-эстетикалық жүйе» ретінде күрделі, дәйекті дәрежеге жетті [3; 184]. Ал С.Сейфуллин («Айша», «Жұбату»), С.Ерубаевтың романтикалық рухтағы «Бақыт», «Мәңгілік өмір» новеллаларынан, «Менің құрдастарым» романынан сұлулықты дәріптеген мінезін, ой мен сезім тереңдігін, азаматтық болмысындағы арманшылдықты аңғарамыз. Жазушының новелла, балладалары жаңадан қалыптасып

жатқан прозамыздың жанрлық тұрғыдан дамуына елеулі үлес қосты. XX ғасырдың басында Б.Күлеев, М.Жұмабаев поэзияларында романтизм биік деңгейде көрінді. Мағжан романтикалық поэмалардың әлемдік деңгейдегі озық үлгілерін әкелді («Батыр Баян», «Қорқыт», «Қойлыбайдың қобызы» т.б.).

Кенес дәуіріндегі әдебиетте романтизм реализммен кіріге жаңа сипат алып, өмірдің жарқын тұстарын бейнелеуге, кейіпкердің ішкі сезім-сырларын жеткізуге қызмет етті. Сөйте тұра романтизм бүкіл адамзаттың, ғаламның, өз дәуірінің, қоғамының трагедиясы мен мұң-зарын көрсете білді, кейде тіпті оны шешуге ұмтылыс жасады. Романтизмнің әдебиетке әкелген жаңалықтарының бірі — адамды тануға деген құштарлық. Романтик қаламгерлер адамның жан дүниесіне, ішкі психологиясына үңіле отырып, оның рухани әлемінің құпиясын, тереңдігі мен күрделілігін, шексіздігін танытуға күш салды.

М.Әуезовтің алғашқы әңгімелерінде («Қорғансыздың күні», «Қаралы сұлу») жеке тұлғаның күрделі табиғаты мен дүниетанымына байланысты романтикалық стиль айшықтары айқын аңғарылады.

XX ғасыр басындағы әдеби процесте ұлттық психологиялық прозаны қалыптастырып, дамытуға ерекше үлес қосқан жазушы Жүсіпбек Аймауытов болды. «Ақбілек» романында қазақ қызының тағдыры шынайы суреттелгенімен, романтикалық бейнелеу тәсілдерін байқаймыз. Жазушы Ақбілек пен орыс офицерінің «ерекше» қарым-қатынасын, таудағы тосын тіршіліктерін романтикалық ыңғайдағы бейнелі көріністер арқылы суреттейді. Ауылын шапқан, анасын өлтірген, өзін зар жылатқан қас жауын Ақбілектің жек көруі тиіс. Алайда алғашқыда оның санасында туған ашу мен жек көру сезімі кейіннен басқа реңк алады. Екіұдай күйге түскен қыздың ойын, ақылы мен сезімінің қақтығысын жазушы дамылсыз құбылу үстінде бейнелейді. Сонымен қатар романда Ақбілектің өмірге деген құштарлығы анық көрінеді. Орыс әдебиетіндегі М. Лермонтовтың «Біздің заманымыздың қаһарманы» романында орыс офицері Печориннің черкес қызы Бэланы алып қашуы, екеуінің тосын тіршілігі, махаббаты, А. Пушкиннің «Кавказ тұтқынындағы» тұтқын офицер мен ауыл қызының арасындағы романтикалық жағдай Ақбілек пен орыс офицерінің қарым-қатынасына тым ұқсас.

Романтизм еуропалық мәдениетте әдеби бағыт ретінде ағартушылық дәуіріне қарсы болса, қазақ қаламгерлерінің (Ш. Құдайбердиев, С. Торайғыров, Ж. Аймауытов) шығармаларында романтикалық таным ағартушылық идеялармен сабақтасып жатты. Бұл — қазақ және еуропалық романтизмнің айырмашылығы [4; 29].

Романтизм қазақ топырағында өзінің таза, еуропалық үлгісінде болған жоқ. Еуропалық романтикалық қиялшылдық уақыт пен кеңістік тұрғысынан сол тұстағы өмірден біршама алыс тұрса, қазақ романтизмінің құрылымы заманымен орайлас жатып, өз кезеңімен үндестік тауып отырды. Ортасын олқы көрген тұлғаның жинақталған бейнесі жасалғанымен, ол дәуірінің, сол кезеңнің адамы болды. Алыс мекендер де, экзотикалық шалғай жерлер де суреттелген жоқ, оқиға көбінесе таныс ортада, қазақ қоғамында өтеді.

Романтиктердің шығармашылығында мифтік сюжеттер оқиға құрылымынан жиі орын алады. Олар мифтерге жаңа мазмұн беріп, оны қайтадан жасады. Мифті романтиктер «уақыттан тыс рухани бағдар» деп, «халықтың рухын» бейнелейтін, универсум туралы шынайы және тұтас түсінік қалыптастыратын шығармашылықтың түрі ретінде қабылдады. Романтиктердің мифологиялық сюжеттерге деген құштарлығын қоғам дамуының өзекті мәселелерінен ауытқу деп түсінбеу керек. Романтик-суреткерлер адамзаттың балаң кезінде жасалған рухани дүниелер — мифтер мен мифтердегі образдылықты жаңа көркемдік мақсатқа ғана емес, өз дәуірінің маңызды мәселелерін шешуде оларды түрлендіріп пайдаланды.

Қай кезеңде, қай ұлттың әдебиетінде болмасын романтик суреткерлердің көне дәуірлердің көркемдік тәжірибесіне, фольклорлық мифтерге деген ықыласы ерекше болды. Олар мифтік, фольклорлық шығармалардың идеялық желісін, мифологиялық кейіпкерлерді, архетиптік сарындарды көркемдік мүддеге сай пайдаланды. Халықтың рухын бейнелейтін мифтерге жаңа мазмұн дарытып, өз мифологиясын тудырды.

Романтикалық мифологема сонымен қатар дәуірдің рухын бейнелейтін өздерінің мифтік образдарын жасады. М.Жұмабаев шығармаларындағы «Қойлыбайдың қобызы», Ә.Кекілбаевтің «Аңыздың ақыры» романындағы «мұнара», С. Санбаевтың «Ақ аруанасы», «Бекет бақсысы», О.Бөкеев шығармаларындағы «Бура», «Кербұғы» бейнелері хақында осыны айтуға болады. Олар халықтың өткеніне, рухани мұрасына айрықша мән беріп қана қоймай, өз мифологиясын жасай алатынын дәлелдеді. Романтиктер мифтің шығармашылық әлеуетін, оның адамзат үшін уақыттан тыс

мәнін белгіледі. Осының негізінде романтиктердің бүгінгі күні мифті жаңғырту мен қайта жасауына ұмтылысы күшейіп, қазақ прозасында 70-жылдардан бастап жаңа мифология идеясы туды.

Аталмыш құбылыс әдеби бағыт ретінде белгілі дәуірмен, нақты тарихи жағдайлармен байланысты болса, көркемдік әдіс ретінде әлдеқайда кең мағына береді. Академик З. Қабдолов әдістің қайталанып отыратын тұрақты құбылыс екенін нақтылай отырып, романтизмді көркемдік әдістің біріне жатқызады [5; 12].

З.Ахметов романтизмге тән бейнелеу тәсілдерінің XX ғасырда жаңа сипат алып, дами түскенін және романтизмнің «негізгі принциптері көркем өнердің табиғатына сай болғандықтан, алдағы уақытта да қолданыла беретінін» жазады [6; 89].

Т. Кәкішұлының қазақ әдебиетінің дамуында ерекшеленіп, «әлі күнге дейін тамсандырып келе жатқан көркемдік амал – романтикалық суреттеу тәсілі» деп ашық көрсетті [1; 74].

Романтизм – басқа әдеби әдістер сияқты – болмысты бейнелеудің спецификалық бір формасы. Қоғамды қамтитын алуан түрлі көңіл-күйлердің, сезімдердің барлық реңктері романтизмде нақты көрініс табады. Тарихтың қиын-қыстау өтпелі тұсында, болашаққа деген сенім бұлыңғыр тартқан сәттерде романтизм құбылысы түлеп, күшейеді де, келешекті болжаудың көркемдік құралына айналады. Заманының әлеуметтік жағдайына көңілі толмау, айналадағы өмірге сын көзімен қарау, әсем идеал мен нақты болмыс арасындағы ымырасыздық, субъективті әлемге көбірек ден қою — романтизм эстетикасына тән белгілер. Осы орайда жеке тұлғаны, оның ішкі әлемін жеке ғарыш ретінде қарастыру, адам рухының еркіндігі және сол рух еркіндігін бар болмысқа қарсы қоя отырып, өмірдегі бар нәрсе туралы емес, болуы мүмкін дүниелер туралы ойлау романтикалық идеялардың тууына алғышарттар қалыптастырды.

Шын болмыс пен арман, идеал арасындағы ымырасыздық, өмірдегі бар нәрсе мен болуы ықтимал, мүмкін, дүниені бір-біріне қарсы қою – романтизм эстетикасындағы айқын белгілердің бірі. Романтиктердің күнделікті күйкілікке, өзгермейтін, қалыпты тоғышар тірлікке қарсы тұруы да тегін емес. Романтизм суреткердің дүниетанымымен, оның өмірге көзқарасы мен оны түсініп қабылдауымен тығыз байланысты. Романтизм — адамның биікке, асқақтыққа деген ұмтылысы және осы беймәлімге ұмтылушының ішкі рухани дүниесі [7; 19].

Замана, дүние қайшылығын түгелдей шешіп тастауды армандайтын романтиктер әлем әдебиетінде тұңғыш рет адам жанының аса күрделі ішкі әлемін, оның тұңғыш иірімдерін ашып көрсетті. Адамға, оның сезіміне, санасына әсер етіп, оны тұлға ретінде қалыптастыру романтизмнің көркемдік жетістігі болды [5; 97].

Романтизм сан қырлы. Оны реалистік өнерге қарсы қойып немесе сол реализм заңдылықтары бойынша бағамдау мүмкін емес. Күнделікті күйкі тірліктен жоғары тұрып, асқақ арман әлеміне ұмтылғанымен, романтизм де қоғам шындығын өз тұрғысынан бейнеледі. Жазушының дүниедегі, айналасындағы құбылыстарға, өмір шындығына өз дүниетанымы тұрғысынан баға беруі, авторлық «меннің», авторлық дүниетанымның айқын көрінуі романтикалық бейнелеу тәсілінде айрықша орын алады.

Романтизмге қатысты мәселелер, оның жаратылысы, романтикалық жанрлардың даму барысындағы типологиясы, жекелей романтикалық шығармалардың поэтикалық жүйесін зерттеу қазіргі қазақ әдебиеттануында ерекше көзге түсіп отыр.

XX ғасыр әдебиеттануында көркемдік әдіс ретінде романтизм деген «толыққанды» ұғым қалыптасты. Романтизм тарихи үрдіспен қалыптасқан, аса күрделі әдеби құбылыс бола отыра, тамыры терең типологиялық зерттеулермен тығыз байланысты, қазақ прозасында романтизм еуропалық контекст арқылы анықталуда, анығырақ айтатын болсақ, әлем әдебиетіндегі жаңашылдықты, дамуды, әртүрлі романтизм түрлерін, әдеби дамудың алдыңғы және кейінгі кезеңдеріндегі арақатынасын ескеретін тарихы үдерісте зерттеліп келеді. Бүгінгі таңдағы әдеби әлемдегі шығармашылық үдерістегі романтизмнің жаңаша пошымдары мен әдіс-тәсілдері жаңаша зерттеуді қажет етеді.

Романтизмнің ұлттану мәселесіне әдеби тұрғыдан қосқан үлесі мол. Романтиктер ұлттық рух пен мәдени құндылықтарға аса қызығушылық танытты. Олар өткен тарихты бағалап қана қойған жоқ, оны өздерінің сан қырлы әлеуметтік, эстетикалық тұжырымдарына тірек етті. Романтизмнің мұндай ерекшеліктері көркем пішіннің жаңаруына: тарихи роман, психологиялық, фантастикалық повесть, әңгіме жанрларының, лиро-эпикалық поэмалардың пайда болуына, лириканың тақырыптық, идеялық ауқымының кеңеюіне зор әсерін тигізді. Романтизм әдебиетке жаңа тақырып, жарқын кейіпкерлер әкелді, сөз өнерін көркемдік ерекшеліктермен байытты. Қазақ әдебиетінде Ғ.Мүсірепов,

І.Есенберлин, Ә.Әлімжанов, Ә.Нұрпейісов, Ә.Кекілбаев, О.Бөкеев, Қ.Аманжолов, Т.Айбергенов, О.Сүлейменов, тағы басқа қаламгерлер қалап кеткен қабырғалы «романтизм» бағытын бүгінгі таңда талантты жазушылар да қалт жібермей, өз мүмкіндіктерін ұтымды пайдалануда.

Қорыта айтқанда, қазіргі қазақ прозасындағы көркем шығармаларда романтикалық бастау адам рухының асқақ сәттерімен, жалпы адамзаттық құндылықтармен астасып жатыр. Романтикалық көңіл-күй қашанда адамның жан дүниесі мен рухани сергектікті ұлықтаудан және жердегі кез келген сұлулыққа, қайырымдылыққа тебіреніп, бей-жай қала алмаудан туындауда. Қазақ прозасында романтикалық және реалистік бастаулардың бір-бірімен алмасып келіп отыратыны айқын аңғарылады. Бұл ретте қазақ прозасында романтизмді реализм алмастырды деп келетін қарабайыр түсініктің ескіргенін, екеуінің де қатар, жарыса жүргенін атап өту орынды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Кәкішұлы Т. Жанр жайлауы: оқу құралы. 1-кітап / Т.Кәкішұлы. — Алматы: Қазақ ун-ті баспасы, 2007. — 462 б.
- 2 Елеукенов Ш. Мағжан / Ш.Елеукенов. — Алматы: Санат, 1995. — 354 б.
- 3 Майтанов Б.Қ. Сөз сыны (XX ғасыр әдебиетінің көріністері) / Б.Қ.Майтанов. — Алматы: Ғылым, 2002. — 344 б.
- 4 Қирабаев С.С. Көп томдық шығармалар жинағы / С.С.Қирабаев. — Алматы: Қазығұрт, 2007. — 1-т. — 456 б.
- 5 Қабдолов З. Екі томдық таңдамалы шығармалар / З.Қабдолов. — Алматы: Жазушы, 1983. — 2-т. — 392 б.
- 6 Ахметов З. Романтизм / З.Ахметов, Т.Шаңбаев // Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. — Алматы: Ана тілі, 1998. — 384 б.
- 7 Жанұзақова Қ. Қазақ прозасындағы романтизмнің көркемдік әлемі (XX ғасырдың екінші жартысы): моногр. / Қ.Жанұзақова. — Алматы: «Есенбекова» ЖК, 2010. — 27 б.

А.А. Мирзахметов

Романтический жанр в современной казахской прозе

Проблемы, связанные с поэтикой романтизма, ее эволюцией, типологией романтических жанров в их развитии, изучением поэтической системы отдельного романтического произведения, привлекают особое внимание современного казахского литературоведения. В литературоведении XX века было изжито представление о «неполноценности» романтизма как художественного метода. Конкретно-историческое изучение романтизма как сложного, целостного историко-литературного явления соединяется с историко-типологическими исследованиями. Романтизм в казахской прозе изучается в контексте европейского, а вернее, мирового историко-литературного процесса, с учетом его новаторства, эволюции, различных типов романтизма, их соотношения с предшествующими и последующими периодами литературного развития.

Ключевые слова: казахская проза, современная проза, модернизм, художественные средства, выражения, литературный жанр, романтизм, типы романтизма, литературный процесс, литературная тенденция, романтический жанр.

A.A. Mirzakhmetov

Romantic genre in modern Kazakh prose

The problems connected with poetics of romanticism, its evolution, typology of romantic genres in their development, study of poetic system of separate romantic work draw more and more steadfast attention of modern Kazakh literary criticism. The literature of the XX-th century eliminated the notion about deficiency of romanticism as a literary method. Concrete historical study of romanticism as a complex, cohesive literary-historical phenomenon is connected with the historical and typological studies, romanticism is studied in the context of European, exactly, within the world's literary-historical processes based on its innovation, evolution, and different types of romanticism, their interrelation with the preceding and subsequent periods of literary development.

Keywords: Kazakh prose, modern prose, prose, literary genres, artistic methods, romanticism, modernism, literature, literary tendency, romantic genre,

References

- 1 Kakishuly, T. (2007). *Zhanr zhailauy [Genre of jailauy]*. Almaty: Kazak Universiteti publ. [in Kazakh].
- 2 Aleukenov, Sh. (1995). *Mahzhan [Mahzhan]*. Almaty: Sanat [in Kazakh].
- 3 Maytanov, B.K. (2002). Soz syny (XX hasyr adebietini korinisteri) [Word criticism (manifestations of the 20th century literature)]. Almaty: Hylm [in Kazakh].
- 4 Kirabayev, S.S. (2007). Kop tomdyk shyharmalar zhinahy [Collection of multi-volume works]. (Vol. 1). Almaty: Kazyhurt [in Kazakh].
- 5 Kabdolov, Z. (1983). Eki tomdyn tandamaly shyharmalar [Two volumes of selected works]. (Vol. 2). Almaty: Zhazushy [in Kazakh].
- 6 Akhmetov, Z. & Shabayev, T. (1998). Romantizm [Romanticism]. Adebiettanu. Terminder sozdihi – Literary Studies. Glossary of terms, 384. Almaty: Ana tili [in Kazakh].
- 7 Zhankazova, K. (2010). *Kazak prozasyndahy romantizmnin korkemdik alemi (XX hasyrdyn ekinshi zhrtysy) [Artistic world of romanticism in Kazakh prose (second half of XX century)]*. Almaty: IP «Esenbekova» [in Kazakh].

G.Yu. Amanbayeva, Sh.N. Issabek

Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan

(E-mail: isabek_sholpan93@mail.ru)

Main directions of language policy of the Republic of the Kazakhstan

Language, being one of the main characteristics of society, performs communicative function. On the frequency of the use of language on what volume language is de jure allocated with this or that official status, and de facto occasionally has no legitimate rights, it is possible to describe the considered society. The author has devoted the present article to one of the topical issues of modern independent Kazakhstan - language policy. Considering the main features of language policy in the Republic of Kazakhstan, the author plans the main directions, problems, the positive and negative moments. Such concepts as language policy, a language situation, bilingualism, a multilingualism are considered. The review of researches devoted to language policy of Kazakhstan is made.

Keywords: language policy, language situation, education, official language, native language, development, status, bilingualism, multilingualism.

Sustainable development becomes the main criterion of optimum course of public processes in the modern world more and more, one of conditions of which is stability of the international relations. Maintaining international peace and harmony in the multiethnic state has to be promoted by language policy.

Harmonious, sustainable development of separate ethnos also assumes carrying out the language policy promoting preservation of a basis of national culture - ethnos language. She creates conditions for interaction and mutual enrichment of cultures, their further development in the republic.

New socially - political realities of Kazakhstan as sovereign state demand the language policy meeting needs of the multiethnic population of the country and considering features of a language, demographic and political situation. It has to become the active factor of the solution of language problems, in practice proving the efficiency and effectiveness. The co-ordination of efforts of public authorities, public associations, religious and other organizations is necessary for carrying out uniform language policy in the country [1].

The language policy represents set of the ideological principles and practical actions for the solution of language problems in society, in the state. In the field of language policy the ideological principles and practical actions are interdependent and inseparable.

The language policy is a component of national policy, she in the main depends on the general principles of the last. According to Yu.D. Desheriyev, the language policy in the multinational state as in this case she has to consider such factors as 1) multilingualism; 2) an originality of national structure and the international relations, 3) a role of separate languages and their carriers in public life differs in special complexity. The language policy depends on political system of society. It is visually visible when comparing two polar types of political systems: a) open (democratic and liberal) and closed (totalitarian or closed) societies. In multilingual society are characteristic of language policy of open type of society and) the aspiration to reduce politicization of tasks and methods of language policy; b) equality of ethnos and languages, c) ethnic language pluralism and polycentrism (or decentralization); d) «the human scale of criteria of value. In the closed society with ethnic bilingualism (or multilingualism) distinguishes language policy and) the aspiration to enhance state and political character of language policy; e) a privileged position of one ethnos and language; f) tendency to a centralism and Unitarianism; g) «state (or national and state) the scale of estimates [2; 206-208].

The language policy belongs to the categories connected by conscious impact of society on language and her implementation in the multinational and one-national state has the features. She can be aimed at suppression of languages or, on the contrary, to development of national languages. The former USSR pursued policy of uniformity of languages. Mass alienation from the native language resulted. The analysis of national language development in the republics of Central Asia and Kazakhstan which is carried out by A.N. Baskakov shows that positive national lingual development of the region has begun in the 20-30th years when territorial and national consolidation of the people inhabiting it has been carried out, in 40-80 years there was a narrowing of public functions of languages, and in the mid-eighties reorganization of public life has directly concerned Central Asia and has caused rise in national consciousness of her people and

aspiration to further development of national languages and cultures [3; 300-301]. Having similar lines in realization of the public functions, national languages of this region are characterized also by certain features. So, «Kyrgyz fully functions in the subsphere of school education, ... in the subsphere of the higher education functions as training language generally at humanitarian faculties and offices» [4; 5]. The history of functioning of Kazakh as language of the radical nation and state language is very difficult. In the fate of Kazakh it is possible to note also narrowing of his public functions during the Soviet power and their expansion in sovereign Kazakhstan. Functioning of Kazakh at the present stage of his development is defined legislatively. The status of Kazakh as state is enshrined in the Fundamental law of RK – Constitutions of the Republic of Kazakhstan. A state language – «the main component of socially communicative system of a certain state allocated with the official status and which is all population, obligatory to use, in all her territory» [5; 36].

The language situation is a context of real use of language in society. Her emergence and further formation are caused by various circumstances, including interaction language and not language (social, political, economic, psychological, historical, geographical and others) factors.

Conscious intervention of society in language life includes multidimensional influence, starting with the individual to the state. In modern Kazakhstan society there is an ordering and improvement socially - communicative system. Opportunities to express the opinion in support of the native language as his consumer increased. However often this support has subjective character, doesn't consider geopolitical features, the state interests and the language interests of other ethnos. In multiethnic society it is important therefore interpretation of language processes by political scientists, sociologists, jurists and linguists. Development of effective state language policy assumes adequate assessment of a real language situation.

The language situation of the Republic of Kazakhstan, first of all, is defined by social and demographic structure which is characterized by poly-ethnicity, and state system of republican type.

Now in Kazakhstan there is a real variety of languages: in their functional purposes over hundred are used. Languages of the people of ethnic groups of the country are inadequate on the volume of the functions which are carried out by them.

Despite the taken measures it isn't possible to realize the state status of Kazakh fully so far. The main reason is that this status still is only declared, but isn't supported adequately with the mechanism which would provide his universal studying and use. Office-work and office communication in a state language has secondary character.

Problems of Kazakh aren't exhausted by need of acquisition of the real state status by it. The condition of modern Kazakh, a problem of his development and enrichment needs attention, first of all, from scientists, experts, and teachers. It is as about expansion of his opportunities in display of new sociocultural realities by interaction with other world languages, and the use it in the internal potential of language. It is impossible to be reconciled with a tendency to provide «purity» of language, having refused the loans which have taken roots in it and the international terms.

Burning issues face also use in the republic of languages of other national groups. Demands considerable strengthening communication in education with the states where the main part of ethnos of ethnic groups of Kazakhstan lives. The absence of the relevant legal base hasn't created a uniform basis for the coordinating work of the public authorities which are responsible for work on support and development of languages. Today's situation dictates need of objective, scientific studying of language processes for different regions of the country and development of the system of measures for creation of the optimum language environment. It is necessary to consider at the same time the actual distribution of language and its real opportunities for expansion of public functions [1].

The language policy of sovereign Kazakhstan is directed to preservation and development of languages through expansion of their social functions including in education.

Language policy in Kazakhstan — the system of actions in the sphere of a language situation of Kazakhstan which is carried out by the authorities and public institutes of the country. «We have to use the best efforts for further development of Kazakh which is the main factor of association of all Kazakhstan citizens. At the same time to create favorable conditions that representatives of all nationalities living in the country could speak, study fluently at the native language, develop it» [6].

The concept of a language policy in Kazakhstan defines for itself the principal complexity in «creation of optimum language space of the state» requiring «accurate determination of the functional ratio of languages in case of which the state language shall take the worthy place» [7].

Language, being one of the principal characteristics of society, performs communicative function. On the frequency of the use of language, on what language is de jure allocated with this or that official status, and de facto occasionally has no legitimate rights, it is possible to describe the considered society.

In the Law «About Languages in the Republic of Kazakhstan» Kazakh is defined as a state language of the Republic of Kazakhstan. In too time in the sphere of public administration Russian along with Kazakh is used as official.

The main complexity in carrying out a further language policy in Kazakhstan consists in «creation of optimum language space of the state» requiring «accurate determination of the functional ratio of languages in case of which the state language shall take the worthy place» (The concept of a language policy of RK). The matter is that the ratio of the actual use of the Russian and Kazakh languages does not conform to this requirement. In practice the actual index of use of Russian corresponds to the level of application of a state language, and Kazakh - official language. Change of the developed language situation requires carrying out large-scale state policy on the actual investment of Kazakh with the status state.

The language policy is pursued in the language environment, i.e. in the environment of carriers of this or that language. It is directed to change of language behavior of native speakers, i.e. the language policy is carried out in relation to representatives of language groups.

The efficiency and effectiveness of language policy depends on regulation of language behavior of subjects and objects of language policy. The subject of language policy is usually the state and other official public authorities. Native speakers, representatives of language groups act as an object of language policy.

So, the President of the Republic of Kazakhstan, the Government of Kazakhstan, official public authorities act as subjects of language policy. At the same time the complexity of carrying out purposeful and consistent language policy is caused by need of characterizing of objects of language policy. In this role in the republic several groups of the population defined as «carriers of language policy» act. The Kazakhstan citizens who were born till 1995, in our opinion, enter into the first language group. It is possible to carry other part of the Kazakhstan citizens who were born after 1995 to the second language group. The first group is made by carriers of the language policy pursued in the USSR. This language group is characterized by unavailability to adapt to the new language environment, representatives of this group take change of the language environment painfully and sharply. The second language group is presented by younger generation of the Kazakhstan citizens ready to adapt to the new created language environment, at the same time at the same time participating in creation of this language environment.

The language policy is formed as reaction of the state to this or that arisen language situation or a language problem. Therefore it is possible to call the considered language situation or a problem a source of language policy. The language policy is a set of the acts of the state intended for development state, ethnic languages of society [7]. What language aspects of national policy, a problem and the questions connected with development, a normalization and standardization of languages belong to. The language policy pursued in one way or another in a certain situation can promote regulation of the interethnic relations or on the contrary their aggravation in this region.

As the interests which are the cornerstone of language policy it is possible to designate the interests of representatives of language groups and also the state interests in the sphere of language at this stage of national development. The language policy, as well as any type of state policy, is carried out by certain means, during officially carried out procedures. So, for example, in Kazakhstan means of language policy are acts, Decrees of the President of Kazakhstan, the resolution of the government of RK, the decision of majors of areas, cities, and orders of Ministers of Education, cultures, information and public consent governing the relations in the sphere of language.

There are different types and types of language policy. Depending on by what means and measures it is carried out, the language policy happens radical etatistic or liberal (moderate). Assimilation, cultural pluralism and an autonomic refer to types of language politics [8].

In any multiethnic and poly-language state languages differ on functional purpose, prevalence degree, number of carriers, etc. Creation of optimum language space of the state demands accurate definition of a functional ratio of languages at which the state language has to take the worthy place.

The state language performs the most important functions in the state and public life. It is, first of all, language in which all acts of this state are adopted. It is obligatory language of official actions, office correspondence and business communication. Answers to addresses of citizens are also given in a state language.

The state language is used in work of all public authorities, organizations, in armed forces. On him it is conducted registration - statistical, financial and technical documentation.

The state language is the main language of legal proceedings in the country. Besides, in a state language all transactions of natural and legal entities made in writing are surely stated.

In a state language activity of diplomatic missions of the country is carried out, the international contracts are signed, formal receptions are held. In the state media and communication the use of a state language is obligatory. For the purpose of creation of the corresponding language environment the volume of transfers on public channels in other languages shouldn't exceed on time the volume of transfers in a state language [1].

The state language is also without fail used at issue of passports, identity cards, birth certificates, documents on education and other official documents, when writing names of the organizations, their seals and stamps and also signs, forms, announcements, labels and visual information. The status of a state language assumes creation of conditions for mastering by him all citizens. At the same time reception on public service is carried out at obligatory knowledge in the necessary volume of a state language. With Creation of the relevant legal base protection of a state language is carried out by prosecution of the persons guilty of violation of the status of language or failure to follow the law on languages. Opposition of a state language to other languages isn't allowed.

According to the Constitution in the Republic of Kazakhstan a state language is Kazakh therefore the requirements to a state language and its status stated above have to become key parameters of model to which has to gradually, consistently come nearer Kazakh.

Public authorities of all levels and their heads bear the main responsibility for realization of the state status of Kazakh. Knowledge, use and promotion of Kazakh have to be encouraged with authorities. Acquisition of a state language is a component of the Kazakhstan patriotism.

Over time Kazakh has to become language of international communication.

Along with state in the state organizations and also in local governments Russian is officially used.

It guarantees to Russian preservation in full of those social functions which it possesses now. in the long term Russian will remain one of the main sources of obtaining information on the different fields of science and technology, the communication medium with the FSU and beyond. The interests of economic and it is scientific - technical development of the country define demand of knowledge and education received in Russian.

Except state in language space of any country languages which carriers make a small part of this ethnic group, even in the conditions of her compact accommodation are presented. Use of these languages is usually limited in family - the household sphere.

Knowledge of the native language - a necessary condition of his preservation and the state secures a duty to promote creation of conditions for studying and functioning of languages of the people of Kazakhstan.

The main document and also the new created state mechanism designed to regulate process of an institutionalization of a state language of the Republic of Kazakhstan it is possible to call the State program of functioning and development of languages for 2011–2020. The program is calculated on 10 years, includes stage-by-stage realization of new language policy in Kazakhstan, the minimum settlement need for budgetary funds for implementation of the Program makes 3087,7 million tenge.

The program is implemented in several directions: standard legal support, development of a state language in the sphere of public administration, the legislation, legal proceedings, office-work, in Armed Forces and law enforcement agencies, the international activity, language development in education and training in languages, scientific ensuring language development, language development in the sphere of culture and mass media and also health sector and service of the population.

Carrying out language policy has to promote preservation of civil consent in Kazakhstan, to strengthening of friendship between representatives of various ethnoses and the people living in Kazakhstan, to maintaining stability and the world. Therefore the institutionalization of a state language has to have stage-by-stage, gradual character. The idea of giving to Kazakh of the status of a state language is capable to become a basis of the Kazakhstan patriotism and the national idea necessary for unity of Kazakhstan citizens as uniform nation. The Kazakhstan patriotism has to adopt the best lines of the American patriotism based on uniform nationality, freedom, independence for all citizens.

References

- 1 Распоряжение Президента РК от 04.11.1996 № 3186 «О Концепции языковой политики Республики Казахстан». [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://kazakhstan.news-city.info/docs/sistems/dok_pegfto.htm.
- 2 Мечковская Н.Б. Общее языкознание. Структурная и социальная типология языков: учеб. пособие для студентов филол. и лингв. спец. / Н.Б. Мечковская. — 2-е изд. — М.: Флинта; Наука, 2001. — 312 с.
- 3 Баскаков А.Н. Национально-языковое развитие в Республиках Средней Азии / А.Н.Баскаков // Функционирование языков в многонациональном государстве. — М.: Флинта; Наука, 1991. — С. 300–309.
- 4 Орусбаев А.О. Языковая жизнь Киргизии. (Функциональная дистрибуция языков) / А.О.Орусбаев. — Фрунзе: Илим, 1990. — 296 с.
- 5 Хасанов Б.Х. Социолингвистические проблемы функционирования казахского языка в Республике Казахстан: автореф. дис. ... д-ра филол. наук / Б.Х. Хасанов. — Алматы, 1992. — 50 с.
- 6 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki>.
- 7 Бенчик С. Языковая политика в Казахстане / С.Бенчик, Ж.Амершина // Конфликтные зоны на европейском континенте. — Сладковиково: Колледж Данубиус, 2014. — С. 210–215.
- 8 Нысанбаева А. Языковая политика в Казахстане. Казахстанский патриотизм должен перенять черты американского / А.Нысанбаева. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1041890340>.

Г.Ю. Аманбаева, Ш.Н. Исабек

Қазақстан Республикасы тіл саясатының негізгі бағыттары

Тіл қоғамның негізгі сипаттамаларының бірі болып табылып, коммуникативтік функцияны орындайды. Тілдерді қолданудың жиілігіне қарай тілдің қандай да бір тілдік бір немесе бірнеше ресми мәртебесі бар екені, ал кей тіл қоғамды сипаттау арқылы заңды құқығы жоқ тілдер қатарына жататындығы айтылды. Авторлар бұл мақаланы заманауи тәуелсіз Қазақстанның тілдік саясатының өзекті мәселелерінің біріне арнады. Қазақстан Республикасындағы тілдік саясаттың негізгі ерекшеліктерін қарастыра отырып, олар тілдік саясаттың негізгі бағыттарын, мәселелерді, жағымды және жағымсыз сәттерді сипаттайды. Мақалада тілдік саясат, тілдік жағдай, тілдік қатынас, қостілділік, көптілділік сияқты ұғымдар зерттелді. Қазақстандағы тілдік саясаты туралы зерттеулерге шолу жасалған.

Кілт сөздер: тілдік саясат, тілдік жағдай, білім беру, мемлекеттік тіл, ана тілі, даму, мәртебе, қостілділік, көптілділік.

Г.Ю. Аманбаева, Ш.Н. Исабек

Основные направления языковой политики Республики Казахстан

Язык, являясь одной из главных характеристик общества, выполняет коммуникативную функцию. По частоте употребления языка, по тому, какой язык де-юре наделен тем или иным официальным статусом, а де-факто порой не обладает законными правами, можно охарактеризовать рассматриваемое общество. Авторы посвятили настоящую статью одному из актуальнейших вопросов современного независимого Казахстана — языковой политике. Рассматривая основные особенности языковой политики в Республике Казахстан, исследователи намечают основные направления, проблемы, выявляющие сложности, возникающие в период реализации языковой политики, отмечают положительные результаты. Рассмотрены такие понятия, как языковая политика, языковая ситуация, двуязычие, полиязычие. Сделан обзор исследований, посвященных языковой политике Казахстана.

Ключевые слова: языковая политика, языковая ситуация, образование, государственный язык, родной язык, развитие, статус, двуязычие, полиязычие.

References

- 1 Rasporiazhenie Prezidenta RK ot 04.11.1996 No. 3186 «O Kontseptsii iazykovoi politiki Respubliki Kazakhstan» [The order of the President from 11/4/1996 No. 3186 «About the Concept of language policy of the Republic of Kazakhstan»]. *kazakhstan.news-city.info*. Retrieved from https://kazakhstan.news-city.info/docs/sistems/dok_pegfto.htm [in Russian].
- 2 Mechkovskaja, N.B. (2001). *Obshchee yazykoznanie. Strukturnaia i sotsialnaia tipologhiia yazykov* [General linguistics. Structural and social typology of languages]. (2d ed.). Moscow: Flinta; Nauka [in Russian].

- 3 Baskakov, A.N. (1990). Natsionalno-yazykovoe razvitie v respublikakh Srednei Azii [National-language development in the Republics of Central Asia]. Funktsionirovanie yazykov v mnohonatsionalnom gosudarstve – The functioning of languages in a multinational state, 330–309. Moscow: Flinta; Nauka [in Russian].
- 4 Orusbaev, A.O. (1990). Yazykovaia zhizn Kirghizii. (Funktsionalnaia distributsiia yazykov) [Language life of Kyrgyzstan (Functional distribution of languages)]. Frunze: Ilim [in Russian].
- 5 Hasanov, B.H. (1992). Sotsiolingvisticheskie problemy funktsionirovaniia kazakhskoho yazyka v Respublike Kazakhstan [Social and linguistic problems of functioning of Kazakh in the Republic of Kazakhstan]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Almaty [in Russian].
- 6 *ru.wikipedia.org*. Retrieved from <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
- 7 Benchich, S. & Amerschina, Zh. (2014). Yazykovaia politika v Kazakhstane [Language policy in Kazakhstan]. *Konfliktnye zony na evropeiskom kontinente – Conflict zones on the European continent*, 210. Sládkovičovo: Kolledzh Danubius [in Russian].
- 8 Nysanbaeva, A. (2003). Yazykovaia politika v Kazakhstane. Kazakhstanskii patriotizm dolzhen pereniati cherty amerikanskoho [Language policy in Kazakhstan. Kazakhstani patriotism must adopt the features of the American]. *www.centrasia.ru*. Retrieved from <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1041890340> [in Russian].

M.K. Pak, D.T. Tugambekova

*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan
(E-mail: pakmk@yandex.ru)*

The study of coloronyms in psycholinguistic aspect

The article is devoted to the problems of study of the nominative units with the semantics of colour in psycholinguistic aspect. The overview of linguistic research of coloronyms is carried out in the work, psycholinguistic features of colour names and the significance of colour meanings are identified in the framework of the psycholinguistic aspect. The words which specify colour, its semantic features are analyzed, the system of colour vocabulary is classified and the issues associated with reflection of colour categories in human consciousness are described.

Keywords: colour names, coloronym, psycholinguistics, colour perception, semantics, colour categorization, colour system.

There are many approaches to the study of colour names in science. Actually the ability to distinguish one colour from another is one of the unique features of human visual perception. It is no coincidence that such branches of science like psychology, physiology has a keen interest to the problems of perception of colours and their many shades. The significance of the presence of the colour distinction of the world for different sciences about human is one of the main reasons for showing the interest to the studying reflection processes of color sensations in a particular language. The category of the colour spectrum has been studied by linguists for long time. The study of words-colour names from different positions on the material of different languages is a subject of many linguistic works. Colour naming was considered by the researchers in different aspects. The composition of colour vocabulary, its semantic features were described and the research was carried out in linguistic and cultural, comparative-historical and psycholinguistic aspects. The study of the nominative units with the semantics of colour is marked by a significant number of works psycholinguistic and linguo-cultural studies. Scientific paradigm of recent decades necessitates an integrative approach to the study of the category colour. The complexity of the operation of the colour image in the mind of the individual leads to the synthesis of linguistic methods to the study of colour categories with the methods of other sciences. Currently, we can distinguish the following topical directions in the study of colour terms in linguistics: linguocultural, ethnolinguistic, psycholinguistic and cognitive aspects. The selection of areas of study of the colour terms to a certain extent is arbitrary, since one study may include various ways to describe the colour semantics. There is a considerable number of works devoted to the issues of the colour terms: their etymology, semantics, use, emergence of new values, formation of the lexical-semantic group of colour terms, relations with other words within a lexico-semantic group and beyond.

Deliberate attention is paid to the lexical structure and semantics of the colour categories, colour symbolism, the extent of symbolization process in a particular language, their stylistic features are considered, ethno-linguistic, cultural-linguistic and psycholinguistic features of the language, indicating the colour are analyzed as well. As the analysis of research issues of colour names shows, researchers from different branches of science, while describing and classifying semantic relations between words denoting colour, noted about the difficulties and inconsistencies of the characteristics of model-based three-dimensional psychological space of colour perception and sensation. Researchers often find it difficult to identify any single principle for the selection and classification of colour categories at creation of semantic relation model in colour names.

Polysemy and multifunctionality of the colour names are primarily concluded in the nominative marking of a wide range of existing realities. Colour is one of the most important components of the culture of the people, is surrounded by a whole system of associations, different meanings, different interpretations, because the colour becomes the present embodiment of different moral and aesthetic values. The colour value in different cultures has not only some universal features, but also differences that are relevant for the deep layers of consciousness and reflect national cultural features.

Structural and semantic features of the colour names are associated with differences in the world pictures of representatives from different cultures, with established historical, cultural, religious, climatic, ecological and other characteristics. In addition, within each specific language as a result of the evolution of the

national language picture of the world colour names acquire additional meanings or shades of meanings that go beyond the limits and scopes of specific colour names, but it also requires their special study, analysis and description.

Study of colours has a special place in psychological science, where the notion «colour» is often seen in the two known meanings: psychophysical and general psychological. In the first psychophysical meaning colour is considered as a visual image, arising at influence of light radiation on the retina of the eye and is characterized by the colour tone, saturation and light. In the second general psychological value of colour, you can define a normal vision, the colour is endowed with a large number of perceptual psychological qualities, including such as warmth, dullness, and emotional qualities such as calmness, excitement. Colour category represents the stable symbolic structure that correlate with certain emotional state of a person.

One of the central problem when studying the relation between colour and the human psyche becomes colour symbolism. For several centuries, scientists and psychologists are studying the origin of colour of a symbol, its content, the attitude to the different phenomena and events in the life of people, intercultural differences.

Number of colour characters are limited. In this capacity, so-called «primary colours» are used most often: white, black, red, blue, green, yellow and purple. However, this list may vary depending on the specific culture.

According to scientists, it is possible to allocate three basic types of colour symbolism:

1. The colour itself (i.e. in isolation from other colours and shapes), characterized by ambiguity and inconsistency.
2. The colour combination with two or more colours constituting a symbolic whole, the meaning of which is not reduced to the sum of the values taken separately of colours.
3. The combination of colour and shape. The symbolism of colour shapes, and abstract geometric shapes (circle, square, triangle), and specific physical objects, for example, the symbolism of precious stones.

Considering psycholinguistic research of colours, we make sure that they are based on the phenomenon of human mental activity. Under this approach, the relations between words denoting names of colours and their meanings are reflected in the consciousness of native speakers [1; 87]. According to A.P. Vasilevich, whatever physiological basis has the colour language, it must intertwine the traditions and customs of the people. The findings of the researcher during the study of vocabulary in psycholinguistic experiments on the material of the colour names, confirm that universal qualities of the language are common for colour designations, which are considered as a product of human mental activity, as well as that languages close to the universal category at different degrees, and the languages of the European linguistic and cultural area are mostly close to it. The identified features were primarily caused by cultural-historical, rather than linguistic factors. The world of colour, patterns of semantic fields of colour names, significance of colour meanings in the framework of the psycholinguistic aspect are considered in the works of A.I. Belov «Colour ethnic eidems as an object of ethnolinguistics», A.P. Vasilevich «Colour names and problems of translation». A.I. Belov noted the unstudied issues of colour preferences, including colour combinations demonstrated by the «representatives of different ethnic, sexual, age and social groups», the origins of the liturgical tradition and the heraldic colours and the impact of the tradition on the formation of language and the language of public consciousness among the unexplored issues of colour terms in ethnopsycholinguistics. The researcher lays emphasis on the relation of the colour names with certain cultural and embodied emotional condition and situations. Psycholinguistic works have a tendency of a failure from the systemic-structural methods of research of the lexemes with the meaning of colours – the experiment comes to the foreground.

Analyzing the processes of nomination and categorization, R.M. Frumkina studies the problem of interpretation of the nominative units with the semantics of colour (primarily non-derivative etymologically). The researcher speaks about denotative uncertainty of the colour names, however, she specifies the presence of the nominative uncertainty for a colour sample. In her work «Colour, sense, similarity» the researcher writes that there is a certain tradition of learning the colour names: linguistic, psychological and cultural-anthropological. R.M. Frumkina is interested in the psycholinguistic approach to the study of semantic relations. She uses the term of the colour names, world of colour and speaks about phenomenology of the world of colour, how it is reflected and structured in the language. R.M. Frumkina points to the relation of these mental processes with the nomination, classification and other linguistic processes. The problem of colour vision and colour perception takes an important place in the most psycholinguistic works. The psycholinguistics examines not only the interpretation taken separately nominative unit with the colour value and the asso-

ciative-semantic field, but also the impact of a particular colour or combination of colours on humans. The works by N.B. Bakhilina «History of colour terms in Russian language» and T.I. Vendina «Colour in ethnocultural system of Russian, old Slavonic and old Russian language» can be examples in this direction.

As it is commonly known, the colour is reflected differently in all languages, and the total number of colour names and their distribution in relation to the primary colours in different languages may vary, to be different. But it should be recognized that in each language, you can always select a core of the whole system of colour categories and its peripheral part. The peculiarity of the system of the colour names influence on the composition and organization of its core.

Colour perception and aesthetic experience it depends essentially on association caused by colour. The phenomenon of colour associations is that the colour arouses certain emotions, views, feelings inadequate, that is, the effect of colour excited the other senses and the imagination, the memory of the vision or the experience.

Researcher A.A. Bragina, exploring the issue of verbalization of colour perception, divides colour notations into two groups: 1) basic, 2) shadow. Allocated basic colour names, in turn, are divided into chromatic, which name seven colours of the rainbow: red, orange, yellow, green, blue, light blue, violet and achromatic ones, that includes black, white and grey colours.

The researchers often include not seven, but nine chromatic names in addition to familiar three achromatic names to the list of colour names in Russian language: seven colours of the rainbow, brown and pink. Thus, unlike most European languages, where the basic colour names include 11 designation in Russian and some other Slavic languages such list is formed with 12 names of colours. It includes three achromatic colours: white, black and grey. The group of colour symbols which convey the colour shades of the analytical method: a) secondary category: lilac, milk; b) with no apparent etymology: reddish, scarlet; c) with limited compatibility: blond, brown; d) borrowed; e) neologisms and archaisms: emerald, vat; f) terminological: cobalt, ultramarine; g) occasionalisms [2; 73-104].

The classification by which the author proposes mark semantic groups within the colour names should be noted as well: 1) most common simple names, including basic 12, and light blue colour is added to them in Russian language; 2) prefixal words to express colour tones, for example, light blue; 3) the category of colour based on the color of the object, denotation; 4) the names of the colours, where advertising function is taken as the basis of designation, such as attracting attention to the subject of the implementation; 5) book and obsolete words [1; 114, 115].

The result of research conducted by scientists revealed that the list of the most commonly used colour names twelve words, names from the group of basic colour names of Russian language are included in this order: purple, pink, green, blue, light blue, brown, grey, yellow, orange, red, black, white.

Researchers B. Berlin and P. Kay believed that such words should be non-derivative, new by meaning, widely combined with other words and they should be psychologically highlighted that is significant for speakers of that language. The scientists offered to test the prominence of the word experimentally. Psychologically prominent colour names should appear in the experiment, where participants should list the most famous colours and record them in beginning of the list.

In the list of the most commonly used colour names light blue colour was more relevant than blue, such a distribution of these two colours was observed in a series of psycholinguistic experiments conducted in the early 1980-ies by A.P. Vasilevich.

His analysis of texts from a sample of over two million words showed that the main term for this part of the colour spectrum in the modern Russian language is blue colour, and the frequency of use of the name «light blue» is two times inferior to the frequency of use of the word «blue». At the same time, in the course of the experiment, when participants had to name the first colours that come to mind, using the key words in this part of the spectrum was different, so, the word «light blue» was used more often than the colour name «blue». This distribution of positions in the pair may be linked to a negative connotation of light blue in Russian consumer culture. This distribution has secured blue colour as a main colour and maintains the frequency of its use in our everyday communication.

A.P. Vasilevich considered the various existing forms of development of the lexical structure of the language are not taken into account in the well-known theory of B. Berlin and P. Kay and only the names, which called basic ones are analyzed there. The scientist rightly believed that the excessive narrowing of the lexical material gave the possibility to use data by a large number of languages and eventually open universal patterns highlights of colour designations.

A.P. Vasilevich suggested own prediction of development of the list of basic colour names in Russian language by the results of his own psycholinguistic experiments. The scientist considered an indicator such

as the index of quantitative assessment of the degree of divergence between the data of associative experiment as the main and important orienting point in which native speakers called first remembered words, and data analysis of written sources. It should be noted that the index was developed by him. In the course of the experiments in the list of six possible colours for inclusion in the basic colour designations there were green, beige, claret-coloured, lilac, lemon, crimson (given by the degree of frequency of use).

Yu.D. Apresyan takes a semantic feature of telicity as a basis for dividing the colour adjective: «If a range is divided into sections called main colour designations of Russian language (red, orange, yellow and others), the middle of the relevant area will match to the maximum limit of colours. For example, diversion to one way would give a gradual transition to orangecolour in the plot of red colour, and a diversion in the other direction will have a different colour- purple. The middle section will be suitable for red colour. The same occurs with the formation of other colour names.

The classification of the colour designations proposed by R.M. Frumkina attracts interest, which notes that in the Russian language «naive picture of the world» includes «seven colours of the rainbow» and pink, brown and the famous achromatic colors, i.e. black, white and grey. These are the «main» colours. But less common, secondary colour names are called by researcher «other» colours. 32 «basic» colour lexical tokens are also can be specified. The semantic nature of «basic» colour names are known to all native speakers, these are scarlet, cherry, claret-coloured, raspberry, carrot, orange, copper, sand and other [3; 64-85].

A number of scientists as the main colors specify the so-called «basic» colors, i.e. red, yellow, green, blue and achromatic white and black and colours red, pink, blue, orange, brown, purple, which are considered to be mixtures of the same elementary colors.

There is also a group of complex colour names in the periphery determining shades of colour with formants bright, light, dark, pale, clarifying the saturation and intensity of colours; group of two-part names, such as: blue-white, yellow-green. There are structurally complex names, for example, the colour of honey, ivory, and a comparative combinations, for example, cheeks like a poppy.

The way of formation of colour associations is like the formation of conditioned reflexes. Feelings and emotions caused by any colour, similar to the feelings associated with the object or phenomenon that is constantly painted in this colour. It is also possible congenital association: for example, light colours seem light and dark heavy. The person feels it even in early childhood, till he has an experience. The most unambiguous association: temperature, weight and hearing. A variety of people assess the quality of the colours equally. For example, red seems to be hot and loud to everyone, and blue is cold and quiet. The most controversial association: gustatory, tactile, emotional, that is, those associated with the more intimate experiences and activities in purely biological sense organs. Here, even the closest people can quite differently react to the same colour. Purple colour even in a clean and bright look cause different reactions. This can be explained by the duality of their nature.

The study of the nominative units with the semantics of colour within the framework of psycholinguistics reveals the peculiarities of the relations between the colour of the human psyche and language, which are based on the objective laws of the colour impact on humans. Despite numerous literature on the subject of colour names, a number of issues remains unclear; the study of the nominative units with a value of colour at different levels of perception by modern speakers of different languages, the definition of universal and idioethnic, the study of the colour concepts in lexicographical, psycholinguistic and cognitive-cultural aspects and others.

As we see in the analysis of works devoted to the colour designations, scientists still have not come to a consensus to clarify the combination of the colour categories. But linguists agree in the necessity of formation of a nucleus as the center and the periphery.

Thus, the central step in the development of a system of colour designations for Russian language is the formation of a central core, a group of words that is the major color names and the periphery of the same names.

References

- 1 Василевич А.П. Исследования лексики в психолингвистике / А.П. Василевич. — М.: Наука, 1987. — 138 с.
- 2 Berlin B. Basic Color Terms: Their Universality and Evolution / B.Berlin, P.Kay. — Berkley: University of California Press, 1969.
- 3 Фрумкина Р.М. Психолингвистика / Р.М. Фрумкина. — М.: Академия, 2001. — 322 с.

М.К. Пак, Д.Т. Тугамбекова

Колоронимдерді психолінгвистикалық тұрғыда зерттеу

Мақала түс семантикасы мен атаулы бірліктерінің психолінгвистикалық тұрғысында зерттеу мәселелеріне арналған. Колоронимдердің лингвистикалық зерттеулеріне шолу жасалып, психолінгвистикалық аспектінің шеңберінде түс атауларының психолінгвистикалық ерекшеліктері және түс мағынасының мәнділігі анықталды. Түс білдіретін сөздер, оның семантикалық ерекшеліктері талданып, жинақталған материал жүйеленген, адам санасында түс категорияларын бейнелеумен байланысты сұрақтар сипатталған.

Кілт сөздер: түс атауы, колороним, психолінгвистика, түс қабылдау, семантика, түс категориялау, түс жүйесі.

М.К. Пак, Д.Т. Тугамбекова

Исследование колоронимов в психолінгвистическом аспекте

Статья посвящена проблемам исследования номинативных единиц с семантикой цвета в психолінгвистическом аспекте. Авторами осуществлен обзор лингвистических исследований колоронимов и выявлены психолінгвистические особенности цветоименований и значимость цветовых смыслов в рамках психолінгвистического аспекта. Проанализированы слова, означающие цвет, их семантические особенности, произведена классификация собранного материала, описаны вопросы, связанные с отражением цветовых категорий в человеческом сознании.

Ключевые слова: цветоименование, колороним, психолінгвистика, цветовое восприятие, семантика, категоризация цвета, цветовая система.

References

- 1 Vasilevich, A.P. (1987). Issledovania leksiki v psikholinhvisticheskom aspekte: na material tsvetooboznachenii v vazykakh raznykh system [Studies of language in the psycholinguistic aspect: on the material of colour terms in languages of different systems]. Moscow: Nauka [in Russian].
- 2 Berlin, B. & Kay, P. (1969). Basic Color Terms: Their Universality and Evolution. Berkley: University of California Press.
- 3 Frumkina, R.M. (2001). Psikholinhvistika [Psycholinguistics]. Moscow: Akademiia [in Russian].

ОРЫС ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА

METHODS OF TEACHING THE RUSSIAN LANGUAGE

УДК 372.41

Н.В. Пудовкина

*Самарский государственный социально-педагогический университет, Россия
(E-mail: PudovkinaNV@yandex.ru)*

Формирование языковой личности младшего школьника в процессе продуктивного обучения на уроках русского языка

В статье были изучены различные подходы к трактовке понятия «языковая личность» и рассмотрены психолого-педагогические условия и возрастные особенности формирования языковой личности младших школьников. Одним из направлений, реализующих инновационные технологии языкового образования и, в частности, формирования языковой личности обучающихся, является продуктивное обучение. Приведены результаты исследований проблемы формирования языковой личности младших школьников в процессе продуктивного обучения на уроках русского языка. Опытное-экспериментальное исследование проблемы формирования языковой личности младших школьников в процессе продуктивного обучения на уроках русского языка включало в себя три этапа: констатирующий, формирующий (опытное обучение) и контрольный. Результаты исследования констатирующего этапа эксперимента свидетельствуют о различных уровнях сформированности языковой личности как в экспериментальной, так и в контрольной группах. Целью опытного обучения, основанного на использовании дополнительных материалов, являлось формирование языковой личности детей младшего школьного возраста с применением специально подобранного комплекса продуктивных заданий и упражнений. Анализ данных контрольного эксперимента свидетельствует о том, что динамика уровня языковой личности детей младшего школьного возраста имеет выраженные качественные и количественные показатели в экспериментальной группе и незначительно проявляется в контрольной.

Ключевые слова: русский язык, языковая личность, продуктивное обучение, опытно-экспериментальное обучение, уровень сформированности.

Современный этап модернизации системы образования, характеризующийся, с одной стороны, активным поиском инноваций, с другой — переосмыслением опыта и обновлением ценностей педагогической парадигмы, выдвигает на первый план личность обучаемого. Гармоничное развитие личности на любом этапе образования (дошкольного, школьного, вузовского и т.д.) невозможно без формирования ее языковой составляющей. Язык является той формой, в которой происходит осознание человеком общей картины окружающего мира, социально-культурного опыта, собственной индивидуальности. Именно язык помогает человеку войти в социум, стать субъектом активной деятельности, общения, конструктивного взаимодействия с другими людьми, социализации своих личностных черт и качеств. Роль и значение языка в жизни отдельного индивида и общества в целом побуждает лингвистов, психологов, педагогов рассматривать человека в качестве носителя языка, воспринимать его как языковую личность. Понятие языковой личности многоуровневое и многогранное, в нем находят отражение философские, социально-психологические, лингвистические взгляды на духовные качества человека, его мировоззрение, жизненные приоритеты, индивидуальные проявления вербального и невербального поведения и т.д.

Следствием сложности и многоаспектности рассматриваемой проблемы является то, что само понятие «языковая личность» до настоящего времени не является точно определенным.

Проблема «язык и личность» вызывала интерес лингвистов еще со времен античности. В европейском языкознании данная проблема возникла при рассмотрении социальной природы языка, соотношения языка и речи, языка индивида и коллектива (В. Гумбольдт, И.А. Бодуэн де Куртенэ). Значительный вклад в разработку данной проблемы внесли русские лингвисты (В.В. Виноградов, Р.А. Будагов и другие).

В настоящее время среди лингвистических исследований, посвященных проблеме изучения языковой личности, можно выделить следующие направления:

- разработка модели языковой личности (Ю.Н. Караулов, Г.И. Богин и другие);
- анализ языковой личности как *homoloquens* (Г.В. Ейгер, А.А. Залевская и другие);
- изучение языковой личности как носителя национального языка и культуры (Н.В. Уфимцева и другие);
- выделение социолингвистического или психологического подтипа, а именно: языковая личность ребенка, интеллигента, жителя деревни, ведущего и т.д. (Л.П. Крысин, М.В. Ляпон и другие);
- переход от языковой личности к речевой личности (В.В. Красных и другие).

Термин «языковая личность» был введен в научный оборот В.В. Виноградовым в 1930-х гг. в работе «О языке художественной прозы» [1]. Были исследованы два проявления художественной языковой личности — личность автора и личность персонажа.

В современной лингвистике под языковой личностью понимается человек — носитель того или иного языка, рассматриваемый с точки зрения его способности к речевой деятельности, то есть комплекс психофизиологических свойств индивида, позволяющий ему производить и воспринимать речевые произведения (Г.И. Богин [2, 3], Ю.Н. Караулов [4]). Это закрепленный преимущественно в лексических и синтаксических системах базовый национально-культурный прототип носителя определенного языка, языковых способов освоения мира, культурно-языковых и коммуникативно-деятельностных знаний, ценностей и установок.

С.А. Сухих и В.В. Зеленская определяют языковую личность как совокупность особенностей вербального поведения человека, использующего язык как средство общения.

В.И. Карасик рассматривает языковую личность как закрепленный преимущественно в лексической системе базовый национально-культурный прототип носителя определенного языка, своего рода «семантический фоторобот», составляемый на основе мировоззренческих установок, ценностных приоритетов и поведенческих реакций, отраженных в словаре, — личность словарная, этносемантическая. Автор под языковой личностью понимает «обобщенный образ носителя культурно-языковых и коммуникативно-деятельностных ценностей, знаний, установок и поведенческих реакций» [5; 237].

В.П. Нерознак и И.И. Халеева предлагают языковой личностью считать любого индивида, реализующего свою языковую компетенцию в устной и письменной речевой коммуникации [6; 588].

По определению Ю.Н. Караулова, языковой личностью является человек, обладающий способностью создавать и воспринимать тексты, различающиеся степенью структурно-языковой сложности, глубиной и точностью отражения действительности и определенной целевой направленностью [4; 34].

Таким образом, языковая личность — это личность, проявляющая себя в речевой деятельности, личность во всей совокупности производимых и потребляемых ею текстов. Она обладает сложной многоуровневой и многокомпонентной структурой, представляет собой парадигму речевых личностей. Каждая языковая личность уникальна, обладает собственным «знанием» языка и особенностями его использования.

На формирование языковой личности оказывают существенное влияние различные внешние и внутренние факторы. К внешним факторам относятся социально-психологическая и речевая ситуация в обществе, язык средств массовой информации, непосредственное речевое окружение личности, включающее семью, круг близких людей и сверстников, массовая культура, систематическое языковое образование и т.д. В качестве внутренних факторов выступают пол, возраст, темперамент и другие социально-психологические характеристики и свойства личности.

Ведущим внешним фактором, определяющим формирование языковой личности, является систематическое языковое образование, которое позволяет упорядочить данный процесс, сделать его организованным, последовательным и результативным.

Основы всех структурных компонентов языковой личности закладываются в системе дошкольного образования, а процесс ее активного формирования приходится на период младшего школьного возраста. Н.В. Анискина, известный исследователь языковой личности младшего школьника, отмечает, что изучение типичных особенностей готовности обучающихся к созданию и восприятию ими речевых произведений, то есть к проявлению основных черт коллективной языковой личности, должно осуществляться с учетом того, что этой группе носителей языка присущи общие психологические закономерности, обусловленные возрастными особенностями и общим видом основной деятельности [7; 9]. С поступлением в школу у ребенка происходит завершение стадии самонаучения языку. Из беззаботного существа маленький человек превращается в школьника, призванного овладевать знаниями по достаточно жестко составленной школьной программе. Речь, вербально-логический вид научения, постепенно становится у него основным способом постижения мира и в этом процессе главным механизмом познания становится язык.

Наблюдения за речевым поведением младших школьников показывают, что в данный период дети приобретают особый коммуникативный опыт, который отражается в вербально-семантическом, тезаурусном и мотивационном уровнях языковой личности. В исследованиях Н.Д. Десяевой определены некоторые факторы формирования языковой личности младшего школьника [8; 250].

1. Ведущей деятельностью в младшем школьном возрасте становится учебная деятельность, а основной обязанностью — приобретение знаний, способов действий, накопление опыта творческой работы в процессе обучения. Ребенок осваивает новые образцы речевого поведения, в частности речи учителя, и, подражая им, он овладевает научно-учебной лексикой, концептами «знание», «учение», «русский язык» и другие, а также жанрами устного ответа и учебной дискуссии.

2. Учебно-познавательная деятельность в начальных классах стимулирует развитие психических процессов непосредственного познания окружающего мира — ощущений и восприятий, а также наглядно-образного вида памяти. Дети осваивают новые формы текстов и включаются в особую познавательную коммуникацию, в процессе которой они получают информацию и передают ее другим участникам этого процесса. В связи с этим в лексиконе младших школьников активизируются слова с конкретным значением, и значительное место в их текстовой деятельности занимает пересказ как особый речевой жанр.

3. Восприятие младших школьников характеризуется слабой дифференциацией сходных объектов, что требует специального обучения их высказываниям сопоставительного характера.

4. В период младшего школьного возраста в процессе обучения у детей развивается словесно-логическое и смысловое запоминание, появляется возможность управлять своей памятью и регулировать ее проявления. В процессе мыслительной деятельности обучаемые выделяют существенные свойства и признаки предметов и явлений, в результате чего делают первые обобщения и выводы, проводят аналогии, строят элементарные умозаключения. На этой основе у младших школьников начинают постепенно формироваться научные понятия, они овладевают первоначальными терминологическими системами и образцами учебно-научных высказываний.

5. В процессе построения взаимоотношений с взрослыми и сверстниками у младших школьников активизируется формирование социализирующих качеств личности, дети включаются в систему коллективных связей, у них развивается потребность во взаимной оценке и требовательность друг к другу. Как следствие становится актуальным обучение младших школьников речевому этикету и оценочным жанрам.

Для осуществления полноценного языкового образования, формирования языковой личности обучающихся в современном обществе, и в начальной школе в частности, применение традиционных образовательных технологий является недостаточным. Важное значение в решении данной проблемы приобретает использование инновационных технологий, ориентированных на развитие ценностно-мотивационного отношения личности к языку и речи, на удовлетворение потребности языковой личности в речевом самовыражении и познании другого человека через его речь, на стремление к творческой самореализации в речевых произведениях и т.д. Одним из направлений, реализующих инновационные технологии языкового образования и, в частности, формирования языковой личности обучающихся, является продуктивное обучение.

Продуктивное обучение — это личностно-ориентированная деятельность, направленная на получение практических результатов, ценных для самообразования, в процессе становления личности.

Термин «продуктивное обучение» ввели в оборот в 1990-е годы немецкие ученые и педагоги Ингрид Бём и Йенс Шнайдер. Основные исходные положения исследования продуктивного обучения отражены в трудах Дж. Дьюи, С.И. Гессена, Г. Кершенштейнера, Г. Песталоцци, С. Френе, Э. Фромма. Дальнейшее теоретическое и практическое обоснование организации образовательного процесса на основе продуктивного обучения нашло отражение в работах отечественных (О.И. Апасова, М.И. Башмаков, А.А. Востриков, С.И. Гессен, Т.Н. Ивочкина, Г.М. Крутова, Н.Б. Крылова, А.Н. Леонтьев, С.И. Поздняков, В.А. Поляков, А.Ю. Тужилкин, С.Н. Чистякова, Е.А. Чопчян, Д.Ю. Чупин и другие) и зарубежных ученых (И. Бём, Ф. Гансберг, В.-А. Лай, М. Монтессори, Г. Шаррельман, Й. Шнайдер и другие).

В современной психолого-педагогической науке продуктивное обучение определяется как организация личностной и социальной деятельности обучающихся, которая обеспечивает поисковый, творческий, преобразовательный характер процесса учебного познания. Эта личностно-ориентированная деятельность должна быть направлена на получение практического результата, ценного для самообразования, самовоспитания и саморазвития личности.

Продуктивное обучение — это такой педагогический процесс, который способствует развитию личности в коллективе и развитию самого коллектива посредством продуктивно-ориентированной деятельности, оформленной в виде реальной жизненной ситуации и происходящей в составе группы при поддержке педагога. Продуктивное обучение нацелено на приобретение жизненных навыков, обеспечивающих личный рост и индивидуальное развитие, межличностных навыков, самоопределение участников. Продуктивное обучение является образовательным процессом, приводящим к развитию роли личности в сообществе (социуме) одновременно с изменениями в самом социуме.

Теоретические основы проблемы формирования языковой личности детей младшего школьного возраста в процессе продуктивного обучения на уроках русского языка позволяют говорить о необходимости создания специальных условий, направленных на ее разрешение.

С данной целью было проведено экспериментальное исследование, включающее в себя три этапа:

– 1 этап — констатирующий эксперимент — диагностика уровня сформированности языковой личности младших школьников;

– 2 этап — формирующий эксперимент — формирование языковой личности обучающихся в продуктивного обучения на уроках русского языка с использованием комплекса специально подобранных заданий;

– 3 этап — контрольный эксперимент — повторная диагностика уровня сформированности языковой личности детей младшего школьного возраста. Эксперимент проводился на базе ГБОУ СОШ «ОЦ» с. Александровка муниципального района Большеглушицкий Самарской области. Выборку составили учащиеся 4 «А» и 4 «Б» классов в количестве 43 человек: 22 человека в контрольной группе (4 «А» класс) и 21 — в экспериментальной (4 «Б» класс). Средний возраст детей, участников эксперимента — 10 лет. Основываясь на содержании характеристик уровней языковой личности, представленных в проанализированных теоретических источниках, определим основные умения и способности языковой личности младшего школьника:

- свободно и правильно строить собственную речь, опираясь на речеведческие знания;
- эффективно использовать необходимые языковые средства в речевой практике;
- создавать устные и письменные высказывания, отвечающие целям и условиям коммуникации;
- адекватно воспринимать чужую устную и письменную речь;
- эффективно извлекать информацию из любого текста.

Уровень сформированности языковой личности младших школьников на констатирующем этапе эксперимента определялся с помощью специально подобранного диагностического инструментария — теста.

Для проверки понимания младшими школьниками прочитанного текста им предлагалось прочитать внимательно текст, ответить на вопросы.

Выполняя текстовые задания, дети могли вернуться к прочитанному тексту и просмотреть его еще раз, чтобы убедиться в правильности своего выбора. По ходу эксперимента определялись баллы по диагностическим критериям и заносились в протоколы обследования.

Тест диагностики уровня сформированности языковой личности обучающихся представлен ниже.
Прочитай текст и выполни задания А1-А7, В1, В2, С1-С3.

Когда в тихий ясный июньский полдень от слабого дуновения ветерка колышутся голубые и лиловые головки колокольчиков, чудится, что плывёт над цветочным ковром тихий, серебристый звон — это колокольчики называют дивный гимн молодому лету. По поверьям кельтов, колокольчик не только красивый цветок, но и оберег для людей, рождённых с 1 по 11 июня. Его надо сорвать, засушить и всегда носить с собой, тогда он защитит от бед и сглаза. А люди, рождённые под знаком колокольчика, умны и надёжны. В стародавние времена с помощью этих цветков люди передавали друг другу информацию. Так, древние греки, даря кому-либо колокольчик, упрекали того в болтливости, а на Востоке по числу его лепестков уточняли час свидания. Колокольчики издавна любили и на Руси, давая им ласковые прозвища: голубки, синельки, балаболки, котелочки, звонцы. Существует поверье, что один раз в году — в ночь на Ивана Купалу — можно услышать тихий перезвон колокольчиков. Колокольчики напоминают нам об изобретении церковных колоколов. Предание гласит, что святому Павлину во сне явился ангел с золотыми колокольчиками, издававшими дивные звуки, а полевые цветы колокольчики подсказали ему форму колоколов, которые стали использоваться при богослужении.

Колокольчики знают все. Но не всем известно, сколько существует разных видов этих прелестных цветов. А их около 300! В естественных условиях колокольчик встречается на Кавказе, в Сибири, Средней и Передней Азии, в Европе, в Северной Америке. На территории России и соседних стран насчитывается около 150 видов, в европейской части России — до 15. Места обитания колокольчиков разнообразны: им доступны луга, леса, степи, встречаются они на пустынных и скальных участках, в альпийских поясах гор. Одни колокольчики любят солнечные места, другие тенистые, но всех их объединяет одно — трогательное очарование. На протяжении тысячелетий люди не только любовались колокольчиками на природе, они пересаживали их в свои сады, отбирая самые лучшие. Например, в Европе сначала в моде были крупноцветковые высокорослые. Потом, когда вспыхнул интерес к высокогорным растениям, в садах стали появляться альпинарии, воссоздающие горный пейзаж с альпийскими растениями, в том числе колокольчиками. А научное описание этих цветов появилось только в середине XVIII века, и сделано оно было шведским учёным Карлом Линнеем.

Относится это растение к травам, чаще встречаются многолетние виды, реже двулетние и однолетние. Стебли у колокольчиков бывают простые или ветвистые, длиной от 5 до 200 см. Листья очередные, иногда собраны в розетку. Цветки чаще объединены в метельчатые, кистевидные, колосовидные соцветия. Цветки пятилепестковые (кроме махровых сортов), колокольчатые, воронковидные, реже блюдцевидные или колесовидные. Разной может быть не только форма, но и размер цветков (от 1 до 8 см). Окраска чаще синяя, фиолетовая или голубая, но есть виды с розовыми, розово-сиреневыми, тёмно-красными, жёлтыми и белыми цветками.

Каждый колокольчик хорош по-своему. Вот колокольчик скученный: цветки будто тесно прижались друг к другу, скучились по 15-20 на одном стебле. Цветки тёмно-фиолетовые, днём в хорошую погоду они широко раскрыты, но едва соберётся дождь или начнёт темнеть, наглухо закрываются. У другого колокольчика самое характерное — листья, похожие на листья крапивы. Так его и называли — колокольчик крапиволистный. А у персиколлистного колокольчика листья похожи на листья персика. Он вырастает высотой до 1 м. Репчатоллистный колокольчик не только очень красив (цветки у него лазоревого цвета), не только высок (до 120 см), но он ещё и очень популярен среди шестиногих и восьминогих лесных обитателей. К ночи становится холодней в лесу, выпадает роса. Намокают крылышки у насекомых, мёрзнут они от ночной прохлады. Выручает их репчатоллистный колокольчик. Он не закрывает свои цветки на ночь. Забираются насекомые в цветки колокольчика и проводят в них ночь, а в ненастную погоду и днём отсиживаются. Сухо им в цветке и тепло: в колокольчике температура на 3-4 градуса выше, чем на улице.

Колокольчики не только внешне привлекательны, но и полезны. Отвары, настои из колокольчика скученного применяют для полоскания горла при ангине и как примочку при головных болях, нарывах. Колокольчик персиколлистный используют как обезболивающее при боли в желудке, он же, а также колокольчик жестковолосистый могут быть противовоспалительными средствами при нарывах и порезах. Колокольчик рапунцелевидный поможет при кровотечениях, заболеваниях головных связок, головной боли. В это трудно поверить, но колокольчики даже выращивают как съедобные растения. Знатоки утверждают, что у колокольчиков крапиволистного, молочнокветкового, рапунцелевидного, персиколлистного листья и молодые побеги содержат большое количество аскорби-

новой кислоты и минеральных солей, а корни по вкусу напоминают шпинат. Их едят свежими в салатах, тушат, запекают, солят, кладут в зелёные щи. С июня до сентября цветут на лугах и в садах колокольчики, радуя взоры, и все требуют к себе бережного отношения. Некоторые виды колокольчиков уже занесены в Красную книгу растений. Уж очень активно уничтожают их люди: собирают большие охапки, нередко вырывая с корнями. Не рвите дикорастущие колокольчики в букеты. Сорванные цветы моментально вянут, и оживить их в воде невозможно. Пусть лучше кажется нам, что плывёт над пёстрым ковром цветов серебристый тоненький перезвон... (По Ю. Дмитриеву). *Выполняя задания А1-А7, обведи номер правильного ответа, а затем запиши его в бланк тестирования. При выполнении заданий В1 и В2 сначала запиши ответ в указанном месте в тексте, а затем в бланке тестирования.*

- А 1. Ты прочитал текст, в котором в основном говорится о том,
- 1) в каких местах нашей планеты растут колокольчики
 - 2) каковы особенности разных видов колокольчиков и их применение
 - 3) почему не следует собирать букеты из дикорастущих колокольчиков
 - 4) как в древности относились к этому полевому цветку
- А 2. Автор написал этот текст, чтобы все поняли, что
- 1) научное описание колокольчиков было сделано Карлом Линнеем
 - 2) форма церковного колокола подсказана святому Павлину формой полевого цветка
 - 3) в европейской части России можно встретить 15 видов колокольчиков из 300 существующих
 - 4) колокольчик – красивый и полезный цветок с древней историей
- А 3. Теперь ты знаешь, что
- 1) колокольчики растут только на полях, лугах и опушках лесов
 - 2) все колокольчики предпочитают открытые, солнечные места
 - 3) кельты считали засушенный колокольчик оберегом от бед и сглаза
 - 4) съедобные листья и корни колокольчика используют только в салатах
- А 4. Прочитав текст, ты узнал, что
- 1) лепестки всех колокольчиков имеют голубой или лиловый цвет
 - 2) высокорослые виды колокольчиков могут достигать 2 м в высоту
 - 3) изначально в европейских садах были модны колокольчики с мелкими цветками
 - 4) в листьях колокольчика скученного содержится много аскорбиновой кислоты
- А 5. После чтения текста стало понятно, что,
- 1) по древним поверьям, тот, кто родился 20 июня, будет умным человеком и надёжным другом
 - 2) период жизни всех видов колокольчиков – два года
 - 3) названия многих разновидностей колокольчиков связаны с формой их листьев
 - 4) при ветре колокольчики на полях издают тихий звон
- А 6. Какие из утверждений соответствуют содержанию текста? Обведи кружочком соответствующие буквы.
- Репчатолистный колокольчик очень популярен у насекомых, потому что*
- а) в нём они могут в любое время найти убежище от холода и сырости
 - б) его цветки имеют красивый лазоревый оттенок
- Укажи верный ответ.
- 1) верно только А
 - 2) верно только Б
 - 3) оба утверждения верны
 - 4) оба утверждения неверны
- А 7. Если ты захочешь узнать побольше о садовых видах колокольчиков, какую книгу ты возьмёшь в библиотеке?
- 1) Сборник «Легенды о цветах»
 - 2) Толковый словарь
 - 3) Справочник «Лекарственные растения»
 - 4) Справочник юного цветовода
- В 1. Расположи перечисленные пункты в такой последовательности, чтобы получился план к тексту
- а) необходимость бережного отношения к цветку
 - б) поверья и предания, связанные с колокольчиками
 - в) особенности некоторых видов колокольчиков

- г) применение колокольчиков в медицине
- д) размеры, формы и цвета разных видов колокольчиков
- е) места произрастания и многообразие видов колокольчиков

Запиши в таблицу буквы плана в нужной последовательности.

1	2	3	4	5	6

В 2. Тебе встретились слова, которые употребляются нечасто, но их значение при чтении текста вполне понятно. Для каждого слова из первого столбца найди верное толкование его значения из второго столбца, обозначенное буквой.

СЛОВА

ТОЛКОВАНИЕ СЛОВ

1) кельт

а) высокогорный альпийский луг, покрытый цветущими растениями

2) альпинарий

б) представитель древних индоевропейских племён, обитавших в Западной Европе

в) национальная одежда шотландских горцев — кусок клетчатой ткани, обёрнутый вокруг талии наподобие юбки

г) искусственная горка из камней с небольшими участками земли между ними, на которых выращиваются горные растения.

Запишите в таблицу каждую выбранную букву под номером слова.

1	2

Ответы на задания С1, С2 и С3 запиши на отдельном подписанном листе, указав сначала номер задания (С1 и т.д.).

С 1. В тексте есть сведения об использовании колокольчиков в качестве лекарственных растений, одно из которых уже вписано в таблицу. Дополни таблицу, приведя 3 разных примера растения и излечиваемой им болезни (так, чтобы сведения в правом столбце не повторялись).

Разновидность колокольчика	Заболевание
1) скученный	1) головная боль
2)	2)
3)	3)
4)	4)

С 2. Как ты думаешь, почему люди уже давно используют колокольчик в садоводстве как декоративное растение? Приведи 2 причины.

С 3. Было ли тебе интересно читать этот текст? Объясни, почему.

Правильность выполнения каждого задания А и В оценивается 1 тестовым баллом, задания части С – 2 баллами. Проверив ответы детей, педагог проставляет суммарный балл на каждом бланке в соответствующей позиции («Балл» в верхней строке бланка тестирования).

Уровень сформированности языковой личности младших школьников по итогам выполнения теста определяется в соответствии со шкалой: 6 – 8 баллов — низкий уровень;

9 – 12 баллов — средний уровень;

13 – 15 баллов — высокий уровень.

Содержание каждого уровня сформированности языковой личности детей младшего школьного возраста определялось в соответствии с критериями, выделенными Е.В. Лыткиной. Низкий уровень сформированности языковой личности характеризуется бедностью активного словаря, грамматиче-

ского запаса, грубым нарушением языковых норм, способностью к созданию лишь самых элементарных текстов. Средний уровень сформированности языковой личности — это владение достаточным запасом языковых средств, использование которых характеризуется отступлениями от литературных норм, затруднениями в их отборе и организации сложных ситуаций общения. Высокий уровень сформированности языковой личности предполагает свободное владение довольно богатым запасом языковых (лексических и грамматических) средств; их правильное и эффективное использование в разнообразных ситуациях общения. Результаты исследования, полученные в ходе констатирующего этапа эксперимента, оказались следующими.

Уровень сформированности языковой личности детей контрольной (4 «А» класс) и экспериментальной (4 «Б» класс) групп приблизительно одинаковый.

Высокий уровень сформированности языковой личности отмечается у 23 % (5 чел.) обучающихся в экспериментальной группе и 19 % (4 чел.) в контрольной группе. Количество детей со средним уровнем сформированности языковой личности в экспериментальной группе составило 50 % (11 чел.) и 57 % (12 чел.) в контрольной группе. Соответственно, у 27 % (6 чел.) детей в экспериментальной группе и 24 % (5 чел.) в контрольной группе выявлен низкий уровень сформированности языковой личности.

В результате проведенного исследования установлено, что наиболее простыми и доступными для выполнения детьми младшего школьного возраста в контрольной и экспериментальной группах оказались задания уровней А и В, предполагающие ответы на вопросы по содержанию текста, понимание основных явлений, событий, запоминание всех подробностей описания и повествования в тексте. Дети полностью ориентировались в заданиях данного типа, выполняли их правильно, допускали незначительные ошибки и самостоятельно их корректировали в ходе выполнения заданий. С заданиями данного типа справились 77 % детей (17 чел.) в экспериментальной и 85 % (18 чел.) в контрольной группах.

Анализ выполнения заданий уровня С, связанных с составлением суждения на основе личного опыта, позволяет отметить, что определенные трудности возникали у детей (как в экспериментальной, так и в контрольной группах) при установлении логической последовательности и причинно-следственных взаимосвязей в описании признаков предмета или явления, а также фрагментов текста. У некоторых детей отмечались ошибки лексико-семантического и грамматического характера. В целом, задания данного типа выполнили 56 % детей (12 чел.) в экспериментальной и 53 % (11 чел.) в контрольной группах.

Таким образом, результаты исследования свидетельствуют о различных уровнях сформированности языковой личности как в экспериментальной, так и в контрольной группах. На констатирующем этапе эксперимента эти различия не имеют ярко выраженного количественного и качественного характера.

Формирующий этап эксперимента (опытное обучение) осуществлялся в течение ноября 2016–апреля 2017 года, была проведена работа по формированию языковой личности младших школьников в экспериментальной группе в процессе продуктивного обучения на уроках русского языка.

Целью опытного обучения, основанного на использовании дополнительных материалов, являлось формирование языковой личности детей младшего школьного возраста с применением специально подобранного комплекса продуктивных заданий и упражнений.

В продуктивных заданиях вся необходимая для ответа информация находится в тексте, хотя текст не содержит прямого ответа на вопрос. Обучающиеся должны перекомбинировать имеющиеся сведения, выделить главное, самостоятельно обобщить и получить новый информационный продукт — вывод, оценку и т.д.

Продуктивные задания, применяемые на уроках русского языка в начальной школе, могут быть устными и письменными. К *устным заданиям* можно отнести следующие продуктивные задания:

- задай вопросы по теме урока;
- сформулируй тему урока, главную мысль, пункты плана урока;
- придумай научно-популярное название уроку;
- объясни тему урока младшим детям как можно проще с примерами.

Письменные продуктивные задания:

- запиши слова на новое изучаемое правило;
- составь опорный сигнал (символ, схему, таблицу, словарь опорных слов по данной теме);
- придумай метафоры, загадки, стихотворение по теме;
- раскрой тему урока в форме сказки и т.д.

На контрольном этапе эксперимента для выявления динамики формирования языковой личности младших школьников была использована та же методика, что и при констатирующем эксперименте, но с изменением диагностического материала. Данный этап эксперимента проводился в апреле 2017 года.

При этом отмечаются значительные различия в динамике уровня сформированности языковой личности детей младшего школьного возраста в экспериментальной и контрольной группах.

Количество детей с высоким уровнем сформированности языковой личности в экспериментальной группе после опытного обучения составило 36 % (8 чел.), что на 13 % (3 чел.) больше, по сравнению с констатирующим этапом эксперимента. Количество детей с высоким уровнем сформированности языковой личности в контрольной группе не изменилось. Средний уровень сформированности языковой личности на этапе контрольного эксперимента отмечается у 59 % младших школьников (13 чел.) в экспериментальной группе и 61 % (13 чел.) в контрольной группе. Данный факт свидетельствует о том, что в экспериментальной группе количество детей со средним уровнем сформированности языковой личности увеличилось на 9 % (2 чел.), а в контрольной — на 4 % (1 чел.).

В экспериментальной и контрольной группах количество детей с низким уровнем сформированности языковой личности уменьшилось соответственно на 22 % (5 чел.) и 9 % (2 чел.).

В исследовании была проведена статистическая обработка качественных результатов экспериментальной и контрольной групп с применением U-критерия Манна-Уитни. Проведенный анализ позволяет утверждать, что изменения уровня сформированности языковой личности детей младшего школьного возраста в результате опытного обучения носят неслучайный характер и являются достоверными. Изменения, выявленные в контрольной группе, не являются статистически достоверными.

Таким образом, проведенное исследование позволяет сделать вывод о том, что использование комплекса специально подобранных продуктивных заданий и включение его в структуру уроков по русскому языку способствуют формированию языковой личности и общему личностному развитию младших школьников.

Список литературы

- 1 Виноградов В.В. О языке художественной литературы: учеб. пособие / В.В. Виноградов. — М: Гос. изд-во худож. лит., 1959. — 656 с.
- 2 Богин Г.И. Типология понимания текста: учеб. пособие / Г.И. Богин. — Калининград: Калининград. гос. ун-та, 1986. — 87 с.
- 3 Богин Г.И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов: учеб. пособие / Г.И. Богин. — Л., 1984. — 254 с.
- 4 Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность: учеб. пособие / Ю.Н. Караулов. — Л: Изд-во ЛКИ, 2010. — 264 с.
- 5 Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: моногр. / В.И. Карасик. — Волгоград: Перемена, 2002. — 477 с.
- 6 Нерознак В.П. Языковая личность / В.П. Нерознак, И.И. Халеева // Эффективная коммуникация: история, теория, практика: слов.-справоч.; под ред. М.И. Панова. — М., 2005. — С. 587–591.
- 7 Аниськина Н.В. Языковая личность современного старшеклассника: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 10.02.08 – Русский язык / Н.В. Аниськина. — Ярославль, 2001. — 20 с.
- 8 Десяева Н.Д. Языковая личность ребенка и пути ее формирования в начальной школе / Человек в информационном пространстве: материалы науч.-практ. конф. (13-15 ноября 2014 г.). — Ярославль, 2014. — С. 246–251.

Н.В. Пудовкина

Орыс тілі сабағында өнімді оқыту үрдісінде бастауыш сынып оқушысының тілдік тұлғасын қалыптастыру

Мақалада «тілдік тұлға» ұғымының тұжырымдамасын түсіндіруде әртүрлі тәсілдер зерттелді және бастауыш сынып оқушыларының тілдік тұлғасын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық және жас ерекшеліктері қарастырылған. Тілдік білім берудің инновациялық технологияларын іске асыратын және де оқушылардың тілдік тұлғасын қалыптастыратын бағыттарының бірі болып өнімді оқыту болып табылады. Орыс тілі сабағындағы өнімді оқыту үрдісінде бастауыш сынып оқушыларының тілдік тұлғасын қалыптастырудағы мәселелері бойынша зерттеудің нәтижелері ұсынылды. Орыс тілі сабағындағы өнімді оқыту үрдісі барысындағы бастауыш сынып оқушыларының

тілдік тұлғасын қалыптастырудағы мәселесінің біліктілік-тәжірибелік зерттеулері үш кезеңнен тұрады: анықтау, қалыптастыру (тәжірибелік оқыту) және бақылау. Тәжірибені анықтау кезеңінде зерттеудің нәтижелері тәжірибелі топтарда, бақылау топтарында да тілдік тұлғаларының қалыптасқандығының әртүрлі деңгейлерін көрсетті. Қосымша ақпараттарды қолдануға негізделген тәжірибелік оқытудың мақсаты болып арнайы таңдалған өнімді тапсырмалар мен жаттығулар жиынтығын пайдалану арқылы бастауыш сынып жасындағы балалардың тілдік тұлғасын қалыптастыру табылады. Тәжірибелік бақылау деректерінің талдауы бастауыш мектеп жасындағы балалардың тілдік тұлға деңгейінің динамикасы тәжірибелік топта айтарлықтай сапалық және сандық көрсеткіштерді және бақылау тобында сәл байқалатын көрсеткіштерді айқындады.

Кілт сөздер: орыс тілі, тілдік тұлға, өнімді оқыту, тәжірибелік зерттеулік оқыту, қалыптасу деңгейі.

N.V. Pudovkina

Formation of the language personality of junior schoolboy in the productive process of teaching the Russian language

In this study, we explored various approaches to the interpretation of the notion «language personality» and considered psychological-pedagogical conditions and age peculiarities of the formation of language personality of Junior schoolchildren. One of the areas that implement innovative technologies in language education, and, in particular, the formation of linguistic identity of students, is productive learning. The results of research of problems of formation of linguistic personality of Junior schoolchildren in the process of productive learning the lessons of the Russian language. Experimental study of the problem of formation of linguistic personality of Junior schoolchildren in the process of productive learning Russian lessons consisted of three stages: ascertaining, forming (experiential learning) and control. The research results of the ascertaining stage of the experiment indicated different levels of formation of linguistic identity, both experimental and control groups. The aim of the practical training, based on the use of additional materials was the formation of the language identity of children of younger school age with use of specially selected set of productive tasks and exercises. Analysis of the data of the control experiment suggests that the dynamics of the level of the language identity of children of primary school increase has marked qualitative and quantitative indicators in the experimental and manifests itself only slightly in the control group.

Keywords: russian language, linguistic personality, productive training, pilot training, the level of development.

References

- 1 Vinogradov, V.V. (1959). O yazyke khudozhestvennoi literatury [About the language of literature]. Moscow: Hosudarstvennoe izdatelstvo khudozhestvennoi literatury [in Russian].
- 2 Bogin, G.I. (1986). Tipolohiia ponimaniia teksta [The Typology of text comprehension]. Kaliningrad: Kalininhradskii hosudarstvennyi universitet [in Russian].
- 3 Bogin, G.I. (1984). Model yazykovoi lichnosti v ee otnoshenii k raznovidnostiam tekstov [Model of linguistic personality and its relation to different types of texts]. Leningrad [in Russian].
- 4 Karaulov, Yu.N. (2010). Russkii yazyk i yazykovaia lichnost [Russian language and linguistic personality]. Leningrad: Izdatelstvo LKI [in Russian].
- 5 Karasik, V.I. (2002). Yazykovoi kruh: lichnost, kontsepty, diskurs [Language circle: personality, concepts, discourse]. Volgograd: Peremena [in Russian].
- 6 Neroznak, V.P. & Khaleeva, I.I. (2005). Yazykovaia lichnost [Language personality]. *Effektivnaia kommunikatsiia – Effective communication*. M.I. Panova (Ed.). Moscow [in Russian].
- 7 Aniskina, N.V. (2001). Yazykovaia lichnost sovremennogo starsheklassnika [Language personality of the modern student]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Yaroslavl [in Russian].
- 8 Desjaeva, N.D. (2014). Yazykovaia lichnost rebenka i puti ee formirovaniia v nachalnoi shkole [Language personality of the child and the ways of its formation in primary school]. Proceedings from Man in the Information Space: *nauchnaia-prakticheskaia konferentsiia (13-15 noiabria 2014 h.) – International Scientific and Practical Conference*. Yaroslavl [in Russian].

Г.С. Амангелдиева¹, М. Зухурнаева²

¹Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан;

²Тілді дамыту бойынша кәсіпқой колледж, Дуйсбург, Германия
(E-mail: gulmira.sabyr@mail.ru)

Мультимедиалық журналистика: даму деңгейі, өнімі, ерекшелігі

Мақалада мультимедиалық журналистиканың даму тенденциялары қарастырылған. Конвергентті журналистика мен мультимедиалық журналистиканың ұқсастығы мен айырмашылығы сараланып көрсетілген. «Блог» ұғымының интернет-журналистикада алатын орны туралы авторлар анық түсініктеме берген. Мультимедиалық журналистиканың деңгейлерін анықтап, «мультимедиалық журналист кім?» деген сауалға жауап тапқан. Авторлар мультимедиалық өнімге не жататынын, оның техникалық ерекшелігін нақты көрсеткен. Сонымен қатар инфографика, подкастинг, блогкастингтің алатын ролі туралы толыққанды ақпарат келтірген. Авторлар мультимедиалық журналистиканы ақпараттық технологиялар дәуірінің басты нышаны ретінде бейнелеген. Мақала интернет-журналистиканың негізгі қағидаларына сүйеніп жазылған.

Кілт сөздер: мультимедиа, конвергенция, сандық журналистика, блог, ғаламтор, подкастинг, блогкастинг, инфографика, медиа, гиперсілтеме, ақпарат, сайт, портал, форум, табиғи медиа, жазу, сөз, интерперсонал.

Жаңа мыңжылдықтағы ақпараттық технологиялардың қарыштап дамуы нәтижесінде, ғаламтор әлемдік сипатқа ие болып, таралымы мен тағылымы зор құбылысқа айналды; заманымыздың бүкіл болмысын айқындайтын ортақ құндылық болып қалыптасты. Сөйтіп, ғаламтор қоғамдық өмірдің барлық саласына дендеп енді: саясат пен экономика, әлеумет, мәдениет пен өнер, тіпті, жұмырбасты пенденің күнделікті тұрмыс-тіршілігі де желімен тығыз байланысып, біте қайнасып кеткендей. Әсіресе бұқаралық ақпарат құралдарының дамуына ғаламат әсер етіп, соны сатыға көтерді. Ғаламтор ақпарат ағынының тиегін ағытты, әлемдік ақпараттық кеңістікті қалыптастырып, шеңберін кеңейтті, журналистиканың тың саласы – жаңа медианы жасады. Бұл үдеріс Қазақстанның ақпараттық кеңістігін де айналып өтпеді. Әлі өзіндік бет-бейнесі дұрыс қалыптаспай тұрып, отандық БАҚ интернет-журналистика, яғни, жаңа медианың оң және теріс әсерінен соңғы жылдары орасан зор өзгеріске ұшырауда.

Қазақ интернет-журналистикасы тәуелсіздіктің алғашқы жылдары, нақтырақ айтқанда, 1995 жылы қалыптасты. Сөйтіп, ондаған жылдың ішінде отандық интернет желісі — Kaznet-тің үлкен бір саласына, бір сегментіне айналды. KazNet-тің жандануы нәтижесінде жаңа медиаарналары дамыды. Көптеген БАҚ дәстүрлі түрден заманалы мәтіндер мен құрылымдарға ауысты, қазақтілді контенттер мен аудиовизуалды ақпарат көлемі артты, таралу кеңейіп, қолжетімді бола түсті [1; 59].

Жаңа медианың журналистикаға ықпал-әсерін екі тарапта қарастырған жөн. Ғаламтор арқылы қазақтілді ақпарат алаңдары: порталдар, сайттар, форумдар мен блогтар қазақ аудиториясына тікелей бағытталып жатыр. Қазақтілді домендер мен хостингтердің саны күннен күнге артып келеді. Қазақтілді интернет-аудитория қалыптасып, бүгінде олардың саны молайды (*100 адамға шаққанда 58 тұрғын ғаламторды пайдалана алады.* – kzcontent.kz). Жаңа медиақоғамда журналистиканың жаңа формасын туғызды. Ол құбылыс азаматтық журналистика, интернет-журналистика деген атпен танымал. Жаңа медиа ақпараттың мәтінге тәуелділігін жойды. Себебі мультимедиалық, графикалық

ақпараттың таралуы мәтіндік жүйенің баламалы тенденциясына айналды. Түсінікті де қысқа гипермәтіндер, газет-журнал мәтіндерінің қатталуы, радиотелевизия және баспасөз мұрағаттың қолжетімділігі, іздеу жүйесінің ыңғайлылығы, интерфейстің тартымдылығы бұқаралық ақпарат құралдарын ыңғайлы ете түсті. Жаңа медиақоғамдағы демократиялық үдерістердің дамуына оң үлес қосуда. Цензураның құрсауын белгілі бір межеге дейін жойды.

Мультимедиалық журналист дегенді алғаш естігенде газетке, сайтқа материал дайындай алатын, бейнеролик және тағы басқа журналистік қызмет атқаруға дайын адамды көз алдымызға келеді. Шын мәнінде, мультимедиалық журналист деген кім?

Мультимедиалық журналистика — бұл журналистік материалды жеткізудің қандай да бір түрі. Бұл бір тақырыпта жазылған, бірақ құрамында бірнеше формат — фото, бейне, мәтін, инфографика, интерактив бар медиаөнім болып табылады. Форматтардың үйлесімділігі әртүрлі, алайда сол материалда ортақ мағына, мақсат, тақырып, идея және мәселе болуы тиіс. Мультимедиалық журналистика бұл ретте телевизиялық, радио және газет журналистикасымен бір қатарда тұрады. Бұл — ақпаратты жеткізудің басқа тәсілі, шығармашылық туындының басқа амалы. Телеарна адамы жақсы кадрға жоғары сезімталдықты және қозғалысты, радио адамы «дұрыс» дыбыс шығаруды, ал «мәтінші» баспа тілін жеткізуді алға қойса, мультимедиа адамы үйлесімділікті қамтамасыз етеді.

Мультимедиалық журналистикада ұтқыр журналист түсінігі танымалдылыққа ие болып келеді. Бірақ мультимедиалық журналистика мұнымен шектеліп қана қоймайды. Мультимедиалық журналистика бұл жалғыз-жарым журналистің жұмысы емес. Бұл — командалық жұмыс. Мультимедиалық журналистер мен бірмедиалық журналистер бар. Бұл қалыпты жағдай.

Одан әрі қарай, сауатты менеджмент мәселесі тұр. Мұнда түрлі бизнес-процестерді редакциямен байланыстыру мәселесі алға қойылып, медиаөнімнің тиімді, аудиторияға қызықты болуын қамтамасыз етеді. Ал редакциядағы жұмыс адамның жүйке жүйесіне әсер етуге және ауыртпалыққа әкеп соқтырмауы тиіс.

Сонымен, мультимедиалық журналистика дегеніміз не? Үш ұғымға бөліп қарастырсақ:

1. Мультимедиалық журналистика — бұл журналистік материалдарды ұсынудың қандай бір нақты түрі. Бірақ мұнымен журналистер айналыспайды. Бұл медиаменеджерлердің жұмысы.

2. Мультимедиалық журналист — бұл материалды өңдеп және монтаждай алатын бірнеше адам емес, бұл мультимедиалық тұрғыда ойлай алатын, түрлі жобаларда өзіне бірнеше рөлді ала алатын адам (монтаж, дыбыстау, мәтін жазу, сұхбат алу).

3. Мультимедиалық редакция бірнеше мамандардан тұруы тиіс. Олардың барлығы да мультимедиалық журналистер болуы міндетті емес.

Ең бастысы, журналист бәсекелестік салада өзін жақсы көрсете білуі тиіс. Бұл тұрғыда қазіргі уақытта барлық БАҚ бәсекелестікке қабілетті деу қиын. Сондықтан жеке басыңыз бен журналистік қызметіңіз жеке бәсекелестікке қабілетті болуы қажет. Сонда ғана аталмыш салада «тірі қалуға» әбден болады.

Гүлмира Сұлтанбаева: «Мультимедиалық нарыққа мамандар дайындау — сандық дәуірдің ең басты талабы. Қазір күн санап, озық технологиялар тұтынушы аудиториясына жаңалықтар мен жаңа үлгілер ұсынуда. Білім қоғамына енген сандық дәуірдің міндеті бұқаралық медианың барлық құралдарын кәсіби меңгерген мамандарға деген сұраныстың артуынан деп атауға болады», — дейді [2; 44].

Бүгінгі күнде журналистикаға маманданатын студенттің жеке блогы не әлеуметтік желілерде парақшасы болуы заңды. Ал студент өзінің сайтын әзірлеп, веб-редактор, журналист, дизайнер бола білуі оның маман ретінде қалыптасуына мүмкіндік береді. Бұған дәлел ретінде студенттік сайттардағы: «Жалпы жаңалық атаулының, ең алдымен, жастар арасында кең таралатыны рас. Сол «Жаңа медиа» атты жаңалықтың жаршысы ретінде арман қуған бір топ студенттер дүниежүзін шырмаған ғаламтордың бір бұрышынан» «Зергер» атты өз сайтымызды ашқан едік» деген жазбаларды келтіруге болады. «Журналистиканың біз бағындырар белестері көп болсын деген ниетпен порталымыздың атын «Белес» деп алдық. Жаңалықтар, қызықты әңгімелер, оқырманмен ой бөлісу — біздегі міндет осы. Бізбен бірге сіздер де белесіңізді елес қылмай, өз шындарыңызды бағындырыңыздар!» — дейді келесі топтағы студенттер.

Қазақ жастарының көпшілігі үшін ғаламтордың «Агент» және «Google»-мен шектелетіні рас... «Facebook» пен «Twitter», «Казнет» пен «gmail.com» ұғымдары «м-Агент» тәрізді лексиконымызға еркін енуде. Осы жолдарды жазып жатқанда, бәлкім, «Facebook» өзін ыңғайлы әрі тез тағы бір функциямен толықтырған болар. «Күнделікті «YouTube»-тан бейне көріп, поштаны тексергенде сізге

беймәлім жаңа медианың жаңа бір қырымен танысып, өз құрбыластарының шығармашылығынан, факультет жаңалықтарынан хабардар болу үшін осы сайттың тұрақты оқырмандары болатындарыңызға сенеміз», — дейді бүгінгі студент, ертеңгі журналист болар жастар [3; 121]. Яғни бүгінгі студенттік аудиториядан ғаламдық желіге жол тартқан алғашқы сайт – білім алушыға берілген үлкен мүмкіндік және шығармашылық біліктілігін шыңдайтын виртуалдық алаң. Әлем журналистері күнделікті редакцияларында, жолсапарларында жиі қолдаланатын ең үздік мультимедиялық құралдарды үйрену дағдысын арттыру әрбір студентке қойылатын басты талаптардың бірі. Олардың қатарында мынадай құралдарды ерекше атауға болады. Онлайн тарихыңызды жарқын ететін *Dipity* — хронология мен сандық баяндау құралының тегін генераторы саналады. Видео, аудио, бейне, мәтін, сілтемелер, әлеуметтік медиа арқылы оқиғаның уақыты мен күнін тақырып аясына сыйғызуға болады.

Әрдайым жолсапарда жүретін журналистерге қолайлы, оқиға орын алған жерден тікелей репортаж жүргізуге тиімді алаңдардың бірі — *Qik*. Бұл ақпараттар ағынын легімен беретін құрал. Көрермен оқиғаны жазып жатқанда көру мүмкіндігіне ие болады, видеоны сол сәтте әлеуметтік медиасайттарына жариялауға болады. Үздік саналған құралдардың бірі *Qwiki* іздестіру нәтижелері бойынша әп-сәтте-ақ мультимедиялық тұсаукесер жасай алады. Мәселен, бұл құрал іздестіру сөзі бойынша аудиоформатта анықтама сөздіктерімен бес мәтіндік топик ұсына алады. Сонымен қатар *Iivox* құралы арқылы деректерді тегін бейнелеу құралдары арқылы интерактивті тұсаукесер жасауға мүмкіндік туғызады. Яғни, бір мезетте мәтін, фотосуреттер, бейне- және аудиоальбомдар тізбектелген дайын тұсаукесерді жасауға болады. Атап өткендей, мультимедиа мүмкіндіктері мен шығармашылық аясы, қолдану мен тиімділік шекарасы бүгінде ешбір кедергісіз сандық технология кереметі арқылы жүзеге асады.

Асхат Еркімбай: «Америка университетінің кітапханасында 2006 жарияланған «Emerging Issues in Contemporary Journalism» деген кітапты парақтап отырмын. Facebook-қа қалдырған ой сол кітаптан туындады. «What is convergence?» («Конвергенция дегеніміз не?») деген сауалға Джеф Роу деген зерттеуші былай жауап беріпті. Көңіліме қонған анықтама болған соң, әуелі ағылшыншасын сосын қазақша аудармасын көрсетіп отырмын:

«Melding the media in a way that makes sense for readers, listeners and viewers. News stories are presented throughout the day on different mediums in logical sequences as they develop and as people in their daily life can access them» (Jeff Rowe) — «Оқырман, тыңдарман және көрерменнің ыңғайына қарай медианың өзара бірігуі. Адамдар оңай танып, білуі үшін жаңалықтар күні бойы өзара үндескен медиаларда ұсынылып, толықтырылып отырады (Джеф Роу)», — дейді [4; 56].

Мультимедиялық журналистика деп мультимедиялық материал өндірісін атауға болады. Конвергентті журналистика дегеннің — дінгегі осы.

Барлық медиа түрлері жаңа технологияларға байланысты болып отыр. Жаңа технологиялар жаңа байланыс түрін, сәйкесінше, жаңа өркениетті тудырады. Канадалық ғалым Маршал Маклюен:

- 1-деңгей: табиғи медиа — жазу, жест, сөз, интерперсонал байланыс;
- 2-деңгей: масс медиа — технологиялық құралды қажет ететін медиа;
- 3-деңгей: мультимедиа — $1+2=3$ болатыны секілді тез өзара байланысты да + технологияны да қосатын медианы көрсетеді.

Интернет — ең интерактивті орта, конвергентті болу жолында оған түрлі БАҚ қосылып, өздерін сынап көреді. Мультимедиялық журналистика ене бастаған кезеңде газеттер өздерін сақтағысы келіп, сайттар ашып, ПДФ-форматындағы материалдарын салды. Сонан соң сол редакциялар адамдар үймелемегеніне таңғалып еді. БАҚ өз сайттарына бұрынғы аудиторияны жинай алмайды, себебі бұл органның қағидаттары басқа, адамы бөтен, механизмі бөлек.

Зерттеуші С. Уразов (А. Оразовпен шатастырмаңыз!) конвергентті үрдістердің пайда болуына қатысты себеп-салдарлық байланысты былай көрсетеді:

- мономедиялық ортаның мультимедиялық ортаға ауысуы;
- БАҚ-тардың БКҚ-ге трансформациясы негізіндегі медианың классификациялық атауының өзгеруі;
- интерактивтілік — байланыс формасы ретінде;
- жаһандану үрдісі сандық технологиялардың дүмпуімен ақпараттық өнімнің таратылу ретін өзгертеді.

Мультимедиалық өнім

Қазіргі таңда бейнемонтаж, түстер, фотосуреттерді компьютермен өңдеу, анимация, инфографика және дыбыспен жұмыс істеу биік дәрежеге жетті. Көркем-бейнелеу құралдары медиада еркін қолданылады. Бүгінде БАҚ өнімін жасайтын технология деңгейі кез келген творчестволық идеяны жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Мультимедиа тарихына мыналарды жатқызуға болады: гиперсілтемесі бар мәтін; бейне; фото; слайд-шоу; аудио; инфографика; карикатура; интерактивтік форма (дауыс беру, пікірлер, рейтингтер). Оларды бірінші және қосалқы компонентті деп бөлу ыңғайлы. Біріншіге басқа ресурстарға сілтемесі бар мәтінді, фото, бейне немесе аудионы жатқызуға болады. Осыларда барлық материалдар қолданады [5; 97]. Ал қалған барлығы қосалқы болып табылады. Егер дәстүрлі жанрда мәтін негізгі рөл атқарса, мультимедиалықта ол маңызды емес. Бұл жерде негізгі ақпаратты сурет, фотоқатар атқара алады. Ал мәтін пікірлер, толықтыру, тақырыпша және тағы басқа рөлді атқарады.

Мультимедианың түрі бойынша:

Мәтіндік блог — негізгі мазмұны мәтін болып табылатын блог. Фотоблог — негізгі мазмұнын фотосуреттер құрастыратын блог. Музыкалық блог — негізгі құрамы музыка құрастыратын блогтар. Подкастинг және блогкастинг — негізгі мазмұны MP3-файл түрінде қаланатын блогтар. Видеоблог — негізгі мазмұны бейнефайл түрінде көрсетілген блогтар.

Мазмұндық ерекшеліктері бойынша:

Контенттік блог — бастапқы авторлық контентті баспаға шығаратын блог. Мониторингтік (сілтемелік) блог — негізгі контенті басқа сайттарға комментарийден өткен сілтемелер болып табылады. Дәйексөз блогі негізгі контенті, басқа блогтардан алынған дәйексөздер болып табылады. Тамблелог. Сполг-спам-блог.

Техникалық негізі бойынша:

-*Stand alone* блогы — жеке хостингтегі немесе қозғалтқыштағы блог. Блог — платформадағы блог-блог-қызмет күшімен жүргізілетін блог. Моблог — құрамында ұялы және портативтік құралдары орналасқан контентті бар ұялы веб-блог.

XXI ғасыр ғылыми-техникалық революцияның шарықтау шегіне жетіп, адамзат өркениетінің жаңа сандық деңгейге көтерілген кезеңі. Өткен ғасырдың соңында басталған жаһандану үрдісі әлем елдерінің біртұтас жаһандық-ақпараттық нарықты, қалыптастырып, мәліметтік қамалды, яғни, кедергіні біртіндеп жоюға әсерін тигізді. Заманауи технологиялардың адам өмірінің барлық салаларында қолданылуы қоғам дамуының заңдылықтарын айқындап, әлеуметтік-саяси мәселелер жайлы мағлұмат беретін бұқаралық ақпарат құралдарына да жаңа жанрлар мен тенденциялар әкелді. Біздің ойымызша, ғаламтордың индивидуализациялануы дәстүрлі жаңалық тарату жолдарының эволюциясы мультимедиалық журналистиканың қатыптасуына ықпал етті. Мультимедиалық журналистика дегеніміз не және оның дамуының басты трендтері қандай? Сандық журналистика — ғаламтордың дамып, өркендеуінің нәтижесінде пайда болған медиасаланың жас жанры. Заманауи журналистикаға жылдамдық, инфоцентрлік және интерактивтілік тән. Сондықтан бұл формадағы журналистиканың дамуының басты трендтері ретінде виртуалды шындықты, ұжымдық пікір алмасу мен салааралық байланысты қамтамасыз ететін мамандық түрі сынды қасиеттерін алуға болады. Журналистиканың жаңа медиаконтексті қоғам өмірінде жаңа медиакөңістіктің негізін қалады. Тарихқа көз жүгіртетін болсақ, бірнеше он жылдық бұрын тілшілер өз бағдарламаларын теледидар арқылы көрсету үшін телемұнараға арнайы жазылған кассетаны жеткізіп үлгерулері қажет еді, ал баспа ісімен айналысатын журналистер мақаласын жариялау үшін және газет беттерін құрастыру үшін көп тер төгетін. Сандық журналистика аталған мәселелерді шешіп, оқиғаны дәлме-дәл уақытта жариялап, халыққа сенімді хабар жеткізуге мүмкіндік берді, сондықтан журналистика Арнольд Мэтью атап өткендей, жол-жөнекей жазылатын әдебиетке айналды. Сонымен қатар ұялы телефондар мен планшеттерге арналған арнайы қосымшалар жаңалықтың жылдам, ұтқыр түрде таралуының кепілі болып табылады. Мысалы, күнделікті газет-журнал алуға уақыты жоқ, бірақ әлем жаңалықтардан хабардар болғысы келетін адамдар Nur.kz, Tengrinews сынды ақпараттық агенттіктердің қосымшаларын жүктей алады. Себебі интернет-журналистика самсаған сары қолдың жаңалыққа деген құмарын қандырады. Ғаламтор — қолданушылардың ақпарат және пікір алмасуына арналған жүйе, сол себепті мультимедиалық журналистикада да оқырмандарға өз ойларын еркін жеткізуге жағдай жасалған. Жаңалықтар сайтындағы арнайы функциялардың көмегімен оқырман белгілі бір оқиғаға қатысты өзінің сын-пікірін комментарий ретінде білдіре алады. Сондай-ақ интернет-журналистикасы арқылы мамандар түрлі әлеуметтік сауалнамалар мен зерттеу жұмыстарын

кең аудиторияны қамту арқылы іске асу мүмкіндігіне ие». «The Economist Intelligence Unit» атты британдық орталықтың статистикалық мәліметтеріне сүйенетін болсақ, 167 елдің тек 25-інде ғана толық демократия қалыптасқан, демек, салыстырмалы түрде демократиялық көрсеткіш жоғары елдердегі журналистика өзіне жүктелген міндеттерді толығымен орындай алады, ал өзге 143 мемлекеттерде аталған сала белгілі бір дәрежеде қысым көріп, жаңалық жаршылары тарапынан жұршылыққа объективті ақпарат жеткізілмейді» [6; 158]. Еуропадағы халық билігінің жоғары болуы дамыған елдердегі электронды журналистиканың қоғамдық санада және әлеуметте өз орнын тауып, билік өкілдерімен берік байланыс орната білуінде деп білеміз, сондықтан төртінші билік өкілдері ғаламтор желісінің арқасында халықты жан-жақты шынайы ақпаратпен қамтамасыз етудің қайнар көзіне айналды. Электронды журналистика ақпараттық технологиялардың дамуының қозғаушы күші болып табылады, себебі көрермен назарын аудару үшін журналистер түрлі компьютерлік қосымшалар мен бағдарламаларды меңгеруі тиіс [7]. Мақалаларды өңдеп, сюжеттерді бір-бірімен байланыстырып, тың интерфейс пен дизайнды қолдану арқылы сандық журналистика ғасырлар тоғысында қалыптасқан, жетілдірілген және кіріктірілген әлеуметтік ғылымның саласына айналады. Қарапайым мысал ретінде интернет желісіндегі көркемдік палитрасы жоғары сайттардың танымалдылығы да жоғары болатынын келтіруге болады. Демек, сандық журналистика болашақ мамандықтарымен байланысты және өзге салаларға да белгілі бір дәрежеде өз ықпалын тигізеді. Адам өмірін жарқын жаңалықтармен толықтырып, халық пен үкімет арасындағы дәнекерге айналған цифрлы журналистика тұрақты даму концепциясының қалыптасуын және әлемдік мәдениет мүддесінің сақталуын қамтамасыз етеді. Заман ағымы мен қоғам талабы өзгерсе де, басты мақсаты мен қағидалары — объективті әрі шынайы ақпарат жеткізіп, дүниежүзі тарихын жазуға үлес қосатын журналистика саласы әрдайым жаңарып, өркендеп отырады. Сондықтан, мультимедиялық журналистика-ақпараттық технологиялар дәуірінің басты нышаны, темір гаджеттер әлеміндегі өнертабыстардың үздігі.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Вирен Г. Современные медиа. Приемы информационных войн / Г.Вирен. — М.: Аспект Пресс, 2016. — 265 с.
- 2 Маккуайр С. Медийный город. Медийная архитектура и медийное пространство / С.Маккуайр. — М.: Стрелка Пресс, 2014. — 180 с.
- 3 Амзин А. Новостная интернет-журналистика / А. Амзин. — М.: Аспект Пресс, 2011. — 345 с.
- 4 Балмаева С. Как новые медиа изменили журналистику? 2012–2016 гг. / С.Балмаева, М.Лукина. — М.: Стрелка Пресс, 2016. — 450 с.
- 5 Калмыков А.А. Интернет-журналистика / А.А. Калмыков, Л.А. Коханова. — М.: Стрелка Пресс, 2015. — 380 с.
- 6 Градюшко А.А. Основы интернет-журналистики / А.А. Градюшко. — Минск: Биг, 2012. — 240 с.
- 7 Benčič S. Technological development and its influence towards world prosperity and decline / S. Benčič // Mechatronika 2016: proceedings of the 14th international symposium MEMS. — Bratislava: Slovak University of Technology, 2016. — P. 223–225.

Г.С. Амангелдиева, М. Зухурнаева

Мультимедийная журналистика: уровень развития, продукция, особенности

В статье рассмотрены тенденции развития мультимедийной журналистики. Авторы выявили сходство и различие конвергентной журналистики и мультимедийной журналистики, определили место блогера в интернет-журналистике и мультимедийной журналистике. В результате проведенного исследования авторы отвечают на вопрос: «Кто такой мультимедийный журналист?». Подробно изучена мультимедийная продукция, ее особенности, специфика конкретных технических параметров. В статье представлена информация о роли полноценного блоггинга, инфографики и подкастинга. В результате исследования определены наиболее специфичные факторы мультимедийной журналистики. Исследование базировано на основных положениях интернет-журналистики.

Ключевые слова: мультимедиа, конвергенция, цифровая журналистика, интернет, подкасты, блоги, инфографика, медиа, гиперссылки, информация, сайт, портал, форум, письмо, жест, слово, межличностность.

G.S. Amangeldieva, M. Zukhurnaeva

Multimedia journalism: the level of development, production, features

The article discusses trends in the development of multimedia journalism. Authors analyze the similarities and differences of convergent journalism and multimedia journalism. The article explains the concept of a place the blogger in the online journalism and multimedia journalism. After analyzing the difference between blogger and journalist multimediality the authors give the answer to the question: «Who is a multimedia journalist?». In the article studied in detail the identity of the multimedia production, its characteristics, specifics technical parameters. Also, the article presents information on the role of full blogging, infographics and podcasting. The study identified the most specific factors of multimedia journalism. The study is based on the main provisions of online journalism.

Keywords: multimedia, convergence, sandy journalism, blog, podcast, blogging, infographics, media, hypervisitem, website, portal, forum, letter, gesture, word, interpersonalness.

References

- 1 Viren, G. (2016). *Sovremennye media. Priemy informatsionnykh voyn [Modern media. Techniques of information warfare]*. Moscow: Aspekt Press [in Russian].
- 2 Makkuayr, S. (2014). *Mediyni horod. Mediinaia arkhitektura i mediinoe prostranstvo [The media city. Media, architecture and urban space]*. Moscow: Strelka Press [in Russian].
- 3 Amzin, A. (2011). *Novostnaia internet-zhurnalistika [Online news-journalism]*. Moscow: Aspekt Press [in Russian].
- 4 Balmaeva, S. & Lukina, M. (Eds.). (2016). *Kak novye media izmenili zhurnalistiku? 2012–2016 hh. [How new media has changed journalism 2012–2016]*. Moscow: Strelka Press [in Russian].
- 5 Kalmykov, A.A. & Kokhanova, L.A. (2015). *Internet-zhurnalistika [Online journalism]*. Moscow: Strelka Press [in Russian].
- 6 Gradyushko, A.A. (2012). *Osnovy internet-zhurnalistiki [The basics of online journalism]*. Minsk: Bih [in Russian].
- 7 Benčič, S. (2016). Technological development and its influence towards world prosperity and decline. *Mechatronika 2016: proceedings of the 14th international symposium MEMS*. Bratislava: Slovak University of Technology.

Г.С. Амангелдиева¹, М. Зухурнаева²¹Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан;²Тілді дамыту бойынша кәсіпқой колледж, Дуйсбург, Германия
(E-mail: gulmira.sabyr@mail.ru)**Public Relations қызметінің негізгі принциптері**

Авторлар паблик рилейшнздің қоғамдық пікірді өзгертуіне әсер етіп жатқанын айтады. Пікірдің қарқындылығы, тұрақтылығы мен мәселеге сәйкес ақпарат ауқымының кеңеюінен PR саласын дамытудың қажеттігі көзделген. Өзге қызметтің түрлері тәрізді, PR өз мақсатына жету үшін түрлі әрекетті жүзеге асырады және тиімді басқарудың кез келген қызмет түрінің бөлінбес бөлшегі екенін авторлар нақты аша білген. Қоғаммен байланыстың әлемдік тәжірибесінде PR-дың бірнеше функционалдық ерекшеліктерін атап көрсетеді. PR-маманы үшін жаңалық пен корпоративтік материалдың аражігін айырудың мәні зор екендігі зерттелген. Материалды БАҚ-қа ақысыз жариялау үшін БАҚ-тың мұқтаждығын зерттеп, қанағаттандырумен қатар, онымен тығыз қарым-қатынас орнатып, тұрақты ақпарат көзіне айналу, БАҚ-қа арналған ақпаратты объективті түрде бағалай білу қажеттігі сараланған. Ақпараттық шикізаттан жүйелі, піскен ақпараттық өнім жасай білетін PR-маманы — нағыз кәсіби маман, оның кез келген материалы ақысыз жариялай алатындығын дәлелденген. Сондай-ақ мақалада Қазақстан Республикасындағы пиар-қызметтің бәсекелестікке қабілеттігін арттыру жолдары қарастырылған.

Кілт сөздер: паблик рилейшнз, агенттік, БАҚ, жарнама, консалтинг, қоғамдық пікір, ақпарат, қор, аудитория, акция, менеджер, тұтынушы, экономика, бәсекелес, имидж, қара пиар.

Барлық жағдайда да қоғаммен байланыс бағдарламалары мына әрекеттерді ұстанады: 1) адамдарды мәселеге, тауарға, ұйымға немесе жеке тұлғаға қатысты пікірлерін өзгертуге үгіттеу; 2) әлі толық қалыптаспаған пікірді кристалдандыру; 3) қалыптасқан пікірді нығайту. Осы себепті паблик рилейшнз мамандары қоғамдық пікірді қалыптастырудың тетіктерін, оған коммуникациялық әрекеттермен қалай әсер ету жолдарын білуге міндетті.

Жалпылама түрде алғанда, «қоғамдық пікір» түсінігі белгілі бір мәселеге индивидтардың көзқарасының бірлігін білдіреді. Қоғамдық пікір бір-бірімен араласатын адам топтарында пайда болады. Олар мәселенің мәнісін және оның әлеуметтік нәтижелерін бірге ойластырады, қандай әрекет жасау керектігін жоспарлайды. Паблик рилейшнздің теоретиктері де, практиктері де қоғамдық пікірді зерттеу үстінде оның статистикалық «фотосуретін» жасайды. Жекешелеген сәттерді ықтияттап зерттеу арқылы бір кезеңде суреттелген пікірді басқа кезеңдегі пікірмен салыстырады. Паблик рилейшнз мамандары көбінесе қоғамдық пікірдің мына сипаттамаларына қызығушылық танытады. Пікірдің бағыты. Проблеманың жалпы сапалы бағасын, оған көзқарасты көрсететін пікірдің бағыты болып табылады. Қоғамдық пікірдің бағытын оның анықтау — негізгі және ең көп тараған өлшемі. Пікірдің қарқындылығы. Бағытынан тыс қандай күш алатынын білдіретін категория. Пікірдің тұрақтылығы. Бір проблемаға респонденттердің тұрақты түрде бір пікір білдіруімен өлшенеді. Тұрақтылығын кем дегенде екі зерттеудің нәтижелерін салыстырудан шығару керек. Ақпараттық қамтылуы. Адамдардың мәселе туралы қандай ақпарат білетіндігін көрсететін өлшем. Проблема туралы неғұрлым жақсы ақпараттанған адам, соғұрлым нақты жауап бере алады. Әлеуметтік қолдау табуы. Өз әлеуметтік ортасы сол пікірді қолдайтынына сенімді болуы. Ұстаным мен қоғамдық пікір. Қоғамдық пікірге әсер ету үрдісін тереңірек зерттеу үшін PR-мамандар оның қалыптасуының психологиялық механизмдерін зерттейді. Пікір — белгілі бір проблемаға қатысына қарай ұстанымның көрінісі [1; 78]. Жалпы пікір бойынша, ұстаным — нысанды, проблеманы белгілі бір түрде қабылдауға адамдардың бейімділігі. Соған қарамастан, ғалымдардың соңғы зерттеулері бойынша, ұстаным — адамдардың нақты проблемалар мен сұрақтарға өз бағытына байланысты берген бағасы. Жеке ориентацияға индивидтің белгілі бір жағдайда проблемалар мен нысандарды қабылдауы мен сол проблемалар мен нысандар туралы басқа адамдардың пікірінің мағынасын қабылдауы жатады. Ал екі немесе одан көп индивидтердің ориентациясы бірдей проблема, нысанға немесе бір-біріне бағытталса, индивидтер коориентация жағдайында болады.

Ұстанымның негізінде жатқан дара ориентация индивид өмірінің белгілері мен жағдайларына байланысты құрылады:

1. Жеке бас белгілері — индивидтің физикалық және психологиялық ерекшеліктері: бойы, салмағы, жасы, әлеуметтік мәртебесі.
2. Мәдени белгі — нақты аймақтың немесе географиялық орынның ортасы мен өмір тынысы.
3. Білім белгісі — индивид білімінің дәрежесі мен сапасы.
4. Отбасылық белгі — адамның шығу тегі. Балалардың талғам, түсінік, саяси таңдауды ата-анасынан алатыны белгілі.
5. Діни белгі — құдайға сену немесе ерекше күшке табыну жүйесі.
6. Әлеуметтік-сыныптық белгі — қоғамдағы орны. Адамның әлеуметтік мәртебесі өзгергенде оның ұстанымы да өзгереді.
7. Ұлттық белгі — адамның шығу тегі, этникалық ортасы оның ұстанымына әсер етеді.

Осы белгілер мен жағдайларды назарда ұстау ұстанымды қалыптастыру кезінде оған әсер етуге көмектеседі. Сонымен қатар бұл жерде адамның тәжірибесі, белгілі бір әлеуметтік топқа, саяси және қоғамдық ұйымға жатуы маңызды рөл атқарады. Соңғы зерттеулер бойынша адамның ұстанымы мен әрекет ету типі жағдайлық сипатқа ие болады, яғни оларға ерекше жағдайдағы спецификалық проблемалар әсер етеді. Соған қарамастан, әр түрлі адамдар бірдей жағдайда ортақ шешімге келсе, консенсус, немесе қоғамдық пікір, туады.

Қазіргі кезде екіжақты қарым-қатынас зор рөл атқарады. С.Блэк тиімді қарым-қатынас үшін тоғыз ереже ұсынады:

- әрқашан шындық пен толық ақпаратты талап ету;
- хабарландырудың формасы қарапайым әрі түсінікті болуы тиіс;
- әсірелемеу;
- аудиторияның жартысы әйелдер екенін ұмытпау;
- хабарландыру жалықтырмау керек;
- қарым-қатынас формасына көп көңіл бөлу, ол тым өзгеше болмауы қажет;
- қоғамдық пікірді білуге уақыт аямау;
- қарым-қатынас тоқтамау тиіс қоғамдық пікірді білу ауадай қажет екенін ұмытпау керек;
- қарым-қатынастың әр кезеңіне сезімді болу.

PR-жіктелімі бірнеше әдіс негізінде жүзеге асады:

- тапсырыс берушіні қызықтыратын тақырыпқа байланысты;
- жағымды имидж құру үшін;
- бәсекелестерімен күресте оның имиджіне шабуыл жасау («қара пиар»);
- қоғамның мақсаттың топтау бойынша;
- корпоративті PR-дың ішкі акциялары.

PR-акциялары, компанияға сырттай әсер ететін факторларға бағытталады:

- қосымшалар саласына байланысты;
- экономика;
- саясат;
- идеология;
- әлеуметтік салалар;
- PR-қызмет көрсетудің бағыттары;
- билік органдармен қарым-қатынастар;
- муниципалды өмір;
- өнеркәсіптік қарым-қатынастар;
- қаржылық қарым-қатынастар;
- халықаралық қатынастар;
- тұтынушылық қатынастар;
- зерттеу және статистика;
- БАҚ [2; 113].

Сонымен PR-қызметі мен агенттіктері күннен күнге дамуда. PR — бұл өз алдына қалыптасқан тиімді құрал. Тек қана фирмалар үшін емес, сонымен қатар билік құрылымдары, қоғамдық ұйымдар үшін де маңызды рөл атқарады. Коммерциялық және саяси (сайлаудың алдында өтетін) кампаниялар бірдей әдістерді қолдана отырып, стратегиялары, өткізу бағыттары әртүрлі болып келеді. Олардың тиімділігі журналистикамен нақты қарым-қатынасқа байланысты екенін ойдан шығармау керек. Сонымен, «қоғаммен байланысты» дегеніміз — ғылыми өнер, әдістердің симбиозы, технологиялардың қолданылуы. Бұл технологиялар сыртқы ортамен үндестікке жету үшін субъектімен қолданады. Бұның бәрі дәлелді және толық ақпаратқа негізделеді.

Қазіргі телеарнадағы сюжеттің жасалу жолдары

Өзге қызметтің түрлері тәрізді, PR өз мақсатына жету үшін түрлі әрекетті жүзеге асырады және тиімді басқарудың кез келген қызмет түрінің бөлінбес бөлшегі. Қоғаммен байланыстың әлемдік тәжірибесінде PR-дың бірнеше функционалды ерекшеліктерін атап көрсетеді:

- басқару қызметінің бір бөлігі;
- қоғам мен фирманың арасындағы қарым-қатынасты үйлестіріп, келіспеушіліктің алдын алу;
- қоғамдық пікірді зерттеу;
- әлеуметтік байланыстарды орнықтыру, қоғамдық пікір мен әлеуметтік жағдайларға әсер етуді

талдау.

Өзара таным, өзара қарым-қатынас, өзара әрекет қоғамдық қарым-қатынастың заңды элементтері болып табылады. Жан-жақты қырларымен ерекшеленетін бұл элементтер PR саласына ене отырып, кәсіби, арнаулы қызметтің (PR-кампанияны жоспарлау т.б.) қажетті бір бөлігіне айналады [3; 95].

PR-агенттік ресурстары БАҚ-пен жиі араласып жұмыстар жасайды, басқаша айтқанда, байланыс орнатады. PR-агенттіктер орталық БАҚ арқылы шыққан байланыстары бойынша әртүрлі сипаттағы материалдарды жариялап толыққанды PR-кампаниялар жүргізеді. PR-агенттіктердің енді бір сипаттамасы — оның әмбебаптығында. Саяси PR мен бизнес PR-дың арақатынасы бір-бірімен араласып кеткенімен, өз салаларында құқықтары бірдей емес. Агенттіктердің бәрінің бірдей жан-жақты тәжірибелері жоқ. Оның ішінде кейбіреуінің ғана өз алдына дербес қызмет көрсете алатын кең ауқымды мүмкіндігі бар. Теледидарда материалдарды орналастыру қымбат тұрғанымен жарнама мен PR үшін ол ең қуатты құралы болып табылады. БАҚ-та теледидардың қамту ауқымы мен құлашы да кең және көпшілікке әсер етуде мүмкіндігі де өте жоғары. Сонымен теледидар ақпарат арнасы ретінде тым қолайлы. Экран алдындағы қозғалыстағы бейнелер, оған қоса дауыс арқылы көрермендерге бірден әсер қалдыруда алдыңғы қатардан көрінеді. Бағасы жоғары болғанына қарамастан, теледидарға жарнама орналастыру тұрғысына келетін болсақ, ол көптеген көрермендердің мазасын алатыны өтірік емес. Көрермендер аудиториясының көп бөлігі теледидардан жарнама блогын көрсете бастаса болды, оны басқа арнаға ауыстыруға тырысады. Сауаты да, әсерлі жасалған PR-материалдар мұндай жеркеніш тудырмайды. Теледидардағы PR-жаңалықтар мен қоғамдық-саяси бағдарламалар шеңберінде жүзеге асырылады. Телеарналар PR-материалдарға өте қатаң талаптар қояды. Көрсетілетін тақырыптың федералдық маңызы болуға тиіс. Мемлекеттік маңызы бар оқиғалар саябырсып, ақпараттық тыныштық орнаған кезде ақпараттық мәні бар PR-материалдар жүзеге асырылады. Бұдан басқа редакцияның теледидарға арналған PR-материалдарға сәйкес келетін өзіндік стандарты да болады.

Коммуникация тиімділігінің кері байланыспен анықталатындығы белгілі. Кері байланыс болған жағдайда тауар, қызмет, идея өзінің түпкі мақсатына кедергісіз жетеді. Ұйым, компаниядағы БАҚ-пен байланысты орнатушы, БАҚ-пен нормативтік негізде өзара қарым-қатынас саясатын жасаушы тұлғалар негізінен PR-мамандары мен баспасөз қызметкерлері. Ал компанияның қызметі, іс-шаралары туралы ақпаратты қоғамға жеткізуші БАҚ болып табылады. БАҚ-пен мейлінше ашық қарым-қатынас орнатқан жөн, егер бұқаралық ақпарат құралдары ұйымды өзінің сенімді ақпарат көзі санаса, тіпті жақсы. Ұйым неғұрлым ірі болған сайын, оған соғұрлым БАҚ-пен тығыз қарым-қатынас жасау қажеттілігі туады. Осы орайда ұйым қызметкерлерінің бұқаралық коммуникацияның заңдылықтарын, жұмыс істеу тәртібін (әлеуметтік қоғамды қолдау, қоғамға саяси және идеологиялық ықпал ету т.б.) толық меңгергені жөн. Осыдан кейін ғана екіжақты өзара ақпарат жүзеге асады. БАҚ пен ұйымның бірлескен қызметіндегі принциптерді И.Алешина 10 пунктке бөліп қарастырады әрі ұйымға қажет ақыл-кеңестер береді. Онда егер БАҚ тарапынан ақпаратты бұрмалайтын фактілер болса, қандай шаралар қолдану керектігі баса айтылған позитивтік тұрғыдан танымал болғысы келген ұйым БАҚ-пен жұмыс істеудің жоспарын жасауы тиіс. Мемлекеттік басқарудың бөлігі — баспасөз қызметі бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара қызмет арқылы түрлі саяси шешімдерді қабылдап, таратуға бағытталған ерекше саяси институт. Баспасөз қызметінің міндеттері шексіз, ұйымның қызметі жайлы, қабылданған шешімдер туралы қоғамды ақпараттандырады (БАҚ арқылы жүзеге асады), әлеуметтік-саяси құбылыстарды болжап, билік органдарын хабардар етеді, билік органдары мен лауазымды тұлғалардың имиджін қалыптастырады, олардың қызметіне қоғамдық пікірдің көзқарасын талдайды, БАҚ үшін түрлі ресми ақпараттарды дайындап, таратады, БАҚ туралы Заңға сәйкес редакцияның тапсырмасымен ұйымның қызметі туралы жазатын журналистерді

аккредитациялайды, баспасөз конференциясы, брифинг, тағы басқада кездесулерді дайындап, өткізеді. Баспасөз қызметінің құрылымы ұйымның түріне байланысты. Ұйымдағы баспасөз қызметі жеке бөлмеге орналасуы, техникалық құрал-жабдықтармен қамтамасыз етілуі тиіс. Сандық баспа жабдықтары, фотозертхана, сандық бейнематериалдардың болуы, ұйым ішіндегі ақпараттың еркін таралуы, БАҚ мониторингі. Корпоративтік басылымдар баспасөз қызметін ұтымды ұйымдастыруға жағдай жасайды.

PR-менеджердің міндеті компанияның PR-стратегиясын жасап, іс жүзіне асыру екендігі белгілі, алайда оның қызметінің негізгі бөлігі БАҚ-пен байланыс орнатып, сапалы PR-материалын жазу, БАҚ сұранысын қанағаттандыру болып табылады. Қазақстандық компаниялардың 96 пайызы өзінің PR-қызметінде БАҚ-пен байланысты жүзеге асырады [4; 12]. Журналист өнімі қоғамға бағытталады, ал PR-маманына тапсырыс беруші — нақты клиент. Сондықтан да PR-материал қоғамға пайдалы болуы шарт. Ұйымдар өздерінің кәсіби қызметін қоғам мүддесімен үйлестіре отырып, өзгелердің мінез-құлық кодексін сыйлауы, бұқаралық ақпарат құралдарымен тиімді қарым-қатынас жасауы қажет, ол үшін, әдетте, жұмыс жоспары жасалады. «PR-жоспар жасалғаннан кейінгі жұмыстың ең маңызды аспектісі БАҚ-пен байланыс болып табылады». Түрлі органдардың баспасөз қызметі мекеменің ұнамды имиджін қалыптастыру мақсатымен көп жағдайда бұқаралық ақпарат құралдарына тек өзіне тиімді жағымды ақпараттарды ғана берумен шектеледі. БАҚ қоғамға қажетті ақпаратты қандай да жолмен алғысы келеді, БАҚ-тың монополиялануы да ұйым мен БАҚ-тың арасындағы қарым-қатынастың дамуына кедергі болады. Осыдан келіп ұйым мен БАҚ арасында түрлі түсініспеушіліктер пайда болуы мүмкін. Сондай-ақ БАҚ ұйым үшін негізгі ақпарат көзі болып табылады, яғни ұйым өз қызметінде түрлі мақсаттармен (тұтынушыларды анықтау, сату көлемін ұлғайту т.б.) электронды және баспа БАҚ материалдарын пайдаланады. Коммерциялық құрылым мен БАҚ-тың арасында ашықтық, өзара құрмет және сенімділік болғанда ғана ұлттық экономиканың мәртебесі көтеріліп, отандық тауар мен қызметтің бәсекеге қабілеттігі артады, қазақстандық компаниялар БАҚ материалдары арқылы өзара тәжірибе алмасып, байланысқа түседі, дамиды. Ақпараттың ұйым үшін құндылығы осындай.

Журналиске ақпарат берудің барысында журналистің көзқарасын түсініп, қажеттілігін қанағаттандырумен қатар, ақпараттың аудиторияға маңыздылығы ескеріледі, сондай-ақ ол материал ұйымның рейтингін көтеріп, беделін арттыруы тиіс. PR-маманы үшін жаңалық пен корпоративтік материалдың аражігін айырудың мәні зор. Жаңалық тек мақсатты аудиторияға ғана емес, журналиске де қызықты, маңызды әрі тың болуы керек. Материалды БАҚ-қа ақысыз жариялау үшін БАҚ-тың мұқтаждығын зерттеп, қанағаттандырумен қатар, БАҚ-пен тығыз қарым-қатынас орнатып, тұрақты ақпарат көзіне айналу, БАҚ-қа арналған ақпаратты объективті түрде бағалай білген жөн. Ақпараттық шикізаттан жүйелі, піскен ақпараттық өнім жасай білетін PR-маманы — нағыз кәсіби маман, оның кез келген материалы ақысыз жарияланады. «Қазақстандық компаниялардың 81 пайызы материалдарын БАҚ-қа ақылы орналастырады, олардың көпшілігінің БАҚ-қа материалды ақылы жариялаумен айналысатын бөлімдері бар». Кейбір бизнес басылымдар («Технологии управления» журналы) PR-материалдарды ақылы түрде дайындағанымен, ақысыз жариялайды [5; 165].

Ұйым өзінің мүддесіне жақын, өзінің ақпараты қызықтыратын БАҚ-ты таңдай білгені жөн. Ұйымда мәнді, мазмұнды оқиғалар болып тұрады, ірі компаниялардың жетістіктері де көп, тек соны БАҚ-қа ұтымды беру қажет. Ұйымның шамадан тыс «жабық» болуы, БАҚ-пен тура байланысқа түспей, ақпаратты там-тұмдап беруі, өзінің көзқарасын таңуы, БАҚ-қа қажетті ақпаратты уақытында бермеуі, ақпараттағы дерек, талдау, сандық көрсеткіштердің аз болуы тәрізді факторлар PR-материалдың БАҚ-қа кедергісіз жариялануына кері ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Бекболатұлы Ж. Жұртшылықпен байланыс / Ж.Бекболатұлы. — Алматы: Экономика, 2009. — 250 б.
- 2 Домбай Қ. Қазақстандағы «шіренбеген PR, немесе компанияны жарнамасыз қалай көтеруге болады» / Қ.Домбай. — Алматы: Экономика, 2010. — 346 б.
- 3 Негизбаева М.О. Рекламные и PR-коммуникации в журналистике Казахстана / М.О. Негизбаева. — Алматы: Экономика, 2012. — 280 с.
- 4 Гренберг Т.Э. Политические технологии PR и реклама / Т.Э. Гренберг. — М.: АспектПресс, 2012. — 265 с.
- 5 Музыкант В.Л. Реклама и PR-технологии в бизнесе, коммерции, политике / В.Л.Музыкант. — М.: АспектПресс, 2002. — 320 с.

Г.С. Амангелдиева, М. Зухурнаева

Основные принципы Public Relations

В статье дана общая характеристика сектора Public Relations (PR) в информационном пространстве Казахстана. Расширение информационного поля требует дополнительных исследований в области PR-технологий. Авторы четко определили роль PR-технологий в СМИ, в различных видах информационно-коммуникационной деятельности. Знание основ PR является неотъемлемой частью любого типа эффективного управления. В статье изучены корпоративные материалы, которые формируются экспертами Public Relations. Подчеркнута необходимость внедрения и использования в производственном процессе всех ресурсов, являющихся постоянным источником информации. Авторами отмечено, что эксперт по PR, способный создавать систематические свежие информационные продукты из информационного сырья, является настоящим профессионалом, который находит возможность бесплатно публиковать любые материалы. Также в статье рассмотрены пути повышения конкурентоспособности пиар-служб Республики Казахстан в современных условиях.

Ключевые слова: Public Relations, агентство, СМИ, реклама, консалтинг, общественное мнение, информация, ресурсы, аудитория, фондовая биржа, менеджер, потребитель, экономика, конкуренция, имидж, черный PR.

G.S. Amangeldieva, M. Zukhurnaeva

Basic principles of Public Relations

The article gives a general description of the PR sector in the information space of Kazakhstan. Expansion of the information field requires additional research in the field of PR-technologies. The authors clearly defined the role of PR technologies in the media, in various types of information and communication activities. Knowledge of PR fundamentals is an integral part of any type of effective management. The article examines corporate materials, which are formed by experts of Public Relations. The article emphasizes the need to introduce and use in the production process all resources that are a constant source of information. The authors noted that a PR expert who can create systematic fresh information products from information raw materials is a true professional who finds the opportunity to publish free of charge any materials. Also in the article ways of increase of competitiveness of public relations services of the Republic of Kazakhstan in modern conditions are considered.

Keywords: public relations, agency, media, advertising, consulting, public opinion, information, resources, audience, stock exchange, manager, consumer, economy, competition, image, black PR.

References

- 1 Bekbolatuly, J. (2009). *Zhurtshylykpen bailany [Public Relations]*. Almaty: Ekonomika [in Kazakh].
- 2 Dombay, Q. (2010). *Kazakstandahy «shirenbehen PR, nemese kompaniiany zharnamasyz kalai koteruhe bolady» [How to Increase «Unprepared PR or Company Adoptionally» in Kazakhstan]*. Almaty: Ekonomika [in Kazakh].
- 3 Negizbaeva, M.O. (2012). *Reklamnye i PR-kommunikatsii v zhurnalistike Kazakhstana [Advertising and PR-communications in journalism in Kazakhstan]*. Almaty: Ekonomika [in Russian].
- 4 Grenberg, T.E. (2012). *Politicheskie tekhnologii PR i reklama [Advertising and PR-communications in journalism in Kazakhstan]*. Moscow: AspektPress [in Russian].
- 5 Muzikant, V.L. (2002). *Reklama i PR-tekhnologii v biznese, kommertsii, politike [Advertising and PR-technologies in the business, commercialization, politics]*. Moscow: AspektPress [in Russian].

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ INFORMATION ABOUT AUTHORS

- Amanbayeva, G.Yu.** — Doctor of philological sciences, Professor, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Amangeldieva, G.S.** — Master of social sciences, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Issabek, Sh.N.** — Undergraduate of the department of G.A. Meyramov Russian language and literature, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Mehtieva, M.B.** — Doctoral student of the Department of Azerbaijani Language and Linguistics, Sumgait State University, Azerbaijan.
- Mirzakhmetov, A.A.** — Senior lecturer, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Pak, M.K.** — Doctor of philological sciences, Professor, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Pudovkina, N.V.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate Professor, Preschool Education Chair Primary Education Department, Samara State University of Social Sciences and Education, Russia.
- Rashidli, V.A.** — Teacher, Academy of the Ministry of Emergency Situations, Baku, Azerbaijan.
- Sherizatova, Zh.Zh.** — Undergraduate, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Tugambekova, D.T.** — Second year master student, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Vazanova, M.** — Candidate of philological sciences, Docent, Comenius University, Bratislava, Slovakia, Chuvash State Pedagogical University, Cheboksary, Russia.
- Zukhurnaeva, M.** — Associate professor master in the field of German as a foreign language, teaching young and adult professional directional language development, Duisburg, Germany.

**2017 жылғы «Қарағанды университетінің хабаршысында»
жарияланған мақалалардың көрсеткіші.
«Филология» сериясы**

№ б.

ТІЛ БІЛІМІ

<i>Алтынбек Г., Ванг Кс.Л.</i> Қазақша сөздерді қолдану жиілігінің статистикалық зерттеулері	2	14
<i>Аманбаева Г.Ю., Исабек Ш.Н.</i> Қазақстанның тілдік саясатының әлеуметтік-лингвистикалық қыры.	2	24
<i>Георгиева С., Жунусова Ж.Н.</i> Фразеологизмдер – ұлттық мәдениеттің тілдік корреляттары: салыстырмалы тұрғы	1	8
<i>Мажитаева Ш., Сейтім А.Ы., Жанузаков Н.Б.</i> Ақселеу Сейдімбек шығармаларының тілдік ерекшеліктері	2	8
<i>Пак М.К., Балтабаева У.К.</i> Латын сөздерінің қазіргі орыс тіліндегі деривациялық белсенділігі	1	19
<i>Пак М.К., Тұғамбекова Д.Т.</i> Заманауи орыс тіліндегі колоронимдерді зерттеу мәселесі	1	14
<i>Фурсанова Т.В., Нугманова А.</i> Пришахтинск көше атаулары лингвистикалық сипаттау нысаны ретінде	2	30
<i>Шигабиева А.И.</i> «Кеңістік» санатындағы тіл өкілдігі (лексика-семантикалық өрісін талдау)	2	37

ӘДЕБИЕТТАНУ

<i>Жарылғапов Ж.Ж., Амангельдина М.С., Оспанғалиева М.Т.</i> Қазіргі қазақ романы туралы	1	44
<i>Йылдыз Н., Шортанбаев Ш.А.</i> Сүйінбай поэзиясындағы ұлт мұратының көрінісі	1	33
<i>Окай А., Жумабеков М.К., Демьянова Ю.А.</i> Фольклор туралы ғылымдағы «loci communes» мәселелері	2	56
<i>Смағұлов Ж.Қ., Дадиева М.Д.</i> Футуризм ағымының қалыптасу тарихы	1	37
<i>Төлеубаева К.А., Мусиева Д.Б.</i> Тұрсын Жұртбайдың «Талқы» еңбегіндегі тағдыр және тарих талқысы	2	49
<i>Фрешли М., Харитонова Л.М., Матвиенко С.</i> Қазіргі заманғы әдебиеттанудағы жазушы стратегиясын зерделеу мәселесі	1	27
<i>Харитонова Л.М., Биданова А.</i> Жазушы тұлғасы: зерттеу мәселесі жайлы	2	43

ОРЫС ТІЛІН ОҚИТУ ӘДІСТЕМЕСІ

<i>Пудовкина Н.В.</i> Орыс тілі сабағында өнімді оқыту үрдісінде бастауыш сынып оқушысының тілдік тұлғасын қалыптастыру	4	48
---	---	----

КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Аманбаева Г.Ю., Мейрбекова М.К.</i> Қазақстан Республикасында білім беру жүйесінде үштілділік саясатының іске асырылуы	1	50
<i>Степаненко Е.В., Досмуханова Ж.А., Жумағалиева А.С.</i> Қазақстандық жоғарғы оқу орындарының оқу дискурсының сипаттамасы	1	56

ӘДЕБИЕТТАНУ ЖӘНЕ ТІЛ БІЛІМІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Ажарбекова Э.Н.</i> Қазақ тіл білімінде белгілілік/белгісіздік мәннің контекст арқылы берілуі	3	18
<i>Алтоная А., Жунусова А., Шалдыбаева Д., Жарылғапов Ж., Капашева Ж.</i> Абайдың әдеби мұраларындағы сыни ойлаудың стратегиялық аспектілері	3	56
<i>Аманбаева Г.Ю.</i> Орыс тілінің социолінгвистикалық түрленуі	3	7
<i>Аманбаева Г.Ю., Исабек Ш.Н.</i> Қазақстан Республикасы тіл саясатының негізгі бағыттары	4	37
<i>Вазанова М.</i> Мәтіндегі сөздердің функционалдық және семантикалық сипаттамалары	4	24
<i>Қазанбаева А.З.</i> Батырлар жырындағы этномәдени лексика	3	12
<i>Мехтиева М.Б.</i> Әзербайжан тіл біліміндегі сөйлем мүшелерін оқытудың теориялық аспектілері (З.Будагова ойларын талдау)	4	13
<i>Мирзахметов А.А.</i> Қазіргі қазақ прозасындағы романтикалық жанр	4	30
<i>Нәукенұлы Б., Жумагелдин Ж.Ш.</i> Серік Сағынтай әңгімелеріндегі адамзаттық мәселелер	3	49
<i>Пак М.К., Тұғамбекова Д.Т.</i> Колоронимдерді психолингвистикалық тұрғыда зерттеу	4	43
<i>Пак М.К., Шеризатова Ж.Ж.</i> Медициналық терминологияны әзірлеудің тарихнамалық қыры	4	8
<i>Рақымов Б.С., Рустемова Ж.А.</i> Тарихи жырлар табиғаты	3	24

<i>Рашидли В.А.</i> Ағылшын және әзербайжан тілдеріндегі мезгілдік (уақытша) мазмұнының синтаксистік синонимдері.....	4	19
<i>Такиров С.У., Жумагелдин Ж.Ш.</i> Шетелдегі қазақ әдебиетінің даму барысы	3	62
<i>Толеубаева К.А.</i> Кейіпкер тағдыры және көркемдік жинақтау.....	3	28
<i>Уаң жи шияң, Пу хоңиан.</i> «Фоулсон сага» эпосы мен «Қобыланды батыр» жырындағы неке-махаббат тақырыбы	3	42
<i>Шевлякова Л.Р.</i> Л. Улицкаяның «Сквозная линия»-дағы «өтірік/алдау» себептері	3	34

ЖУРНАЛИСТИКА

<i>Абишева В.Т., Григоркевич В.Б.</i> Журналистік этика кодексін қалыптастырудың алғышарттары.....	1	64
<i>Амангелдиева Г.С., Зухурнаева М.</i> Әбіш Кекілбаевтің бұқаралық ақпарат құралдарында жарық көрген публицистикалық мақалалары	2	61
<i>Амангелдиева Г.С., Зухурнаева М.</i> Мультимедиялық журналистика: даму деңгейі, өнімі, ерекшелігі.....	4	58
<i>Амангелдиева Г.С., Зухурнаева М.</i> Public Relations қызметінің негізгі принциптері.....	4	64
<i>Шауенова Г.Ә.</i> Абай және сол тұстағы қазақ публицистикасы	2	66

**Указатель статей, опубликованных
в «Вестнике Карагандинского университета» в 2017 году.
Серия «Филология»**

№ с.

ЯЗЫКОЗНАНИЕ

<i>Алтынбек Г., Ванг Кс.Л.</i> Статистические исследования частотности употребления казахских слов ..	2	14
<i>Аманбаева Г.Ю., Исабек Ш.Н.</i> Социолингвистический аспект языковой политики Казахстана	2	24
<i>Георгиева С., Жунусова Ж.Н.</i> Фразеологизмы как языковые корреляты национальной культуры: сопоставительный аспект.....	1	8
<i>Мажитаева Ш., Сейтім А.Ы., Жанузаков Н.</i> Языковые особенности произведений Акселеуа Сейдимбек	2	8
<i>Пак М.К., Балтабаева У.К.</i> Деривационная активность латинизмов в современном русском языке	1	19
<i>Пак М.К., Тугамбекова Д.Т.</i> Проблематика исследований колоронимов в современном русском языке	1	14
<i>Фурсанова Т.В., Нугманова А.</i> Названия улиц Пришахтинска как объект лингвистического описания	2	30
<i>Шигабиева А.И.</i> Языковые репрезентации категории «пространство» (анализ лексико-семантического поля)	2	37

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

<i>Жарылгапов Ж.Ж., Амангельдина М.С., Оспангалиева М.Т.</i> О современном казахском романе.....	1	44
<i>Йылдыз Н., Шортанбаев Ш.А.</i> Заветные мечты народа в поэзии Суинбая.....	1	33
<i>Окай А., Жумабеков М.К., Демьянова Ю.А.</i> К вопросу «loci communes» в науке о фольклоре	2	56
<i>Смагулов Ж.К., Дадиева М.Д.</i> История формирования футуризма	1	37
<i>Толеубаева К.А., Мусиева Д.Б.</i> Тема истории и судьбы в книге Турсына Журтбаева «Талкы»	2	49
<i>Фрешли М., Харитонова Л.М., Матвиенко С.</i> Проблема изучения писательских стратегий в современном литературоведении	1	27
<i>Харитонова Л.М., Биданова А.</i> Личность художника: к проблеме изучения	2	43

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА

<i>Пудовкина Н.В.</i> Формирование языковой личности младшего школьника в процессе продуктивного обучения на уроках русского языка.....	4	48
---	---	----

ПРОБЛЕМЫ ПОЛИЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

<i>Аманбаева Г.Ю., Мейрбекова М.К.</i> Реализация политики трехязычия в системе образования Республики Казахстан.....	1	50
<i>Степаненко Е.В., Досмуханова Ж.А., Жумагалиева А.С.</i> Характеристика учебного дискурса казахстанских вузов.....	1	56

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ И ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ

<i>Ажарбекова Э.Н.</i> Передача в казахском языкознании значения определенности/ неопределенности посредством контекста	3	18
<i>Алтоная А., Жунусова А., Шалдыбаева Д., Жарылгапов Ж., Капашева Ж.</i> Стратегические аспекты критического мышления в литературном наследии Абая	3	56
<i>Аманбаева Г.Ю.</i> Социолингвистическая вариативность русского языка.....	3	7
<i>Аманбаева Г.Ю., Исабек Ш.Н.</i> Основные направления языковой политики Республики Казахстан ..	4	37
<i>Вазанова М.</i> Функциональные и семантические характеристики слов в тексте	4	24
<i>Казанбаева А.З.</i> Этнокультурная лексика в героических эпосах	3	12
<i>Мехтиева М.Б.</i> Теоретические аспекты учения о членах предложения в азербайджанской лингвистике (анализ идей З. Будаговой).....	4	13
<i>Мирзахметов А.А.</i> Романтический жанр в современной казахской прозе	4	30
<i>Наукенулы Б., Жумагелдин Ж.Ш.</i> Проблема человеческого в рассказах Серика Сагынтая	3	49
<i>Пак М.К., Тугамбекова Д.Т.</i> Исследование колоронимов в психолингвистическом аспекте	4	43

<i>Пак М.К., Шеризатова Ж.Ж.</i> Историографический аспект медицинской терминологии	4	8
<i>Рахимов Б.С., Рустемова Ж.А.</i> Поэтика казахского исторического эпоса	3	24
<i>Рашидли В.А.</i> Синтаксические синонимы темпорального (временного) содержания в английском и азербайджанском языках.....	4	19
<i>Такиров С.У., Жумагелдин Ж.Ш.</i> Развитие казахской литературы за рубежом	3	62
<i>Толеубаева К.А.</i> Судьба героя и художественный анализ.....	3	28
<i>Уаң жи шияң, Пу хоңиаң.</i> Тема брака и любви в легенде «Фоулсон сага» и эпосе «Кобыланды батыр».....	3	42
<i>Шевлякова Л.Р.</i> Мотив «лжи/обмана» в «Сквозной линии» Л. Улицкой.....	3	34

ЖУРНАЛИСТИКА

<i>Абишева В.Т., Григоркевич В.Б.</i> Предпосылки формирования Кодекса этики журналиста	1	64
<i>Амангелдиева Г.С., Зухурнаева М.</i> Мультимедийная журналистика: уровень развития, продукция, особенности.....	4	58
<i>Амангелдиева Г.С., Зухурнаева М.</i> Основные принципы Public Relations	4	64
<i>Амангелдиева Г.С., Зухурнаева М.</i> Публицистические статьи Абиша Кекильбаева в средствах массовой информации.....	2	61
<i>Шауенова Г.А.</i> Абай и публицистика его времени.....	2	66

**Index of articles published
in the «Bulletin of the Karaganda University» in 2017 y.
«Philology» Series**

№ p.

LINGUISTICS

<i>Altenbek G., Wang X.L.</i> A corpus-based frequency statistic of kazakh language.....	2	14
<i>Amanbayeva G.Yu., Issabek Sh.N.</i> Sociolinguistic aspect of language policy of Kazakhstan.....	2	24
<i>Fursanova T.V., Nugmanova A.</i> Street names of Prishatinsk as the object of linguistic descriptions.....	2	30
<i>Georgieva S., Zhunusova Zh.N.</i> Idioms as linguistic correlates of national culture: comparative aspect.....	1	8
<i>Mazhitaeva Sh., Seytim A.Y., Zhanuzakov N.B.</i> Language features of the works of Akseleu Seydimbeka ..	2	8
<i>Pak M.K., Baltabayeva U.K.</i> Derivational activity of latinisms in the modern Russian language.....	1	19
<i>Pak M.K., Tugambekova D.T.</i> Problems of colournym research in modern Russian language.....	1	14
<i>Shigabieva A.I.</i> Language representations of category «space» (analysis of the lexico-semantic field).....	2	37

LITERATURE STUDY

<i>Freshly M., Kharitonova L.M., Matvienko S.</i> The problem of studying the literary strategies in contemporary literary criticism.....	1	27
<i>Kharitonova L.M., Bidanova A.</i> The artist's identity: the problem of the study.....	2	43
<i>Okay A., Zhumabekov M.K., Demyanova Yu.A.</i> On the issue of loci communes in folklore studies.....	2	56
<i>Smagulov Zh.K., Dadiyeva M.D.</i> The history of the direction of Futurism.....	1	37
<i>Toleubaeva K.A., Musieva D.B.</i> The topic of history and destiny in the book of Tursyn Zhurtbaev «Talky»	2	49
<i>Yildiz N., Shortanbayev Sh.A.</i> Cherished dreams of the people in poetry Suynbaya.....	1	33
<i>Zharylgapov Zh.Zh., Amangeldina M.S., Ospangalieva M.T.</i> About modern Kazakh novel.....	1	44

METHODS OF TEACHING THE RUSSIAN LANGUAGE

<i>Pudovkina N.V.</i> Formation of the language personality of junior schoolboy in the productive process of teaching the Russian language.....	4	48
---	---	----

PROBLEMS OF MULTILINGUAL EDUCATION

<i>Amanbayeva G.Yu., Meirbekova M.K.</i> Realization of trilingual politics in education system of the Republic of Kazakhstan.....	1	150
<i>Stepanenko Ye.V., Dosmukhanova Zh.A., Zhumagalieva A.S.</i> Characteristics of educational discourse Kazakh Universities.....	1	56

CURRENT PROBLEMS OF LINGUISTICS AND LITERARY

<i>Althonayan A., Zhunusova A., Shaldybayeva D., Zharylgapov Zh., Kapasheva Zh.</i> Strategic aspects of critical thinking in Abay's literary heritage.....	3	56
<i>Amanbayeva G.Yu., Isabek Sh.A.</i> Main directions of language policy of the Kazakhstan.....	4	37
<i>Amanbayeva G.Yu.</i> Sociolinguistic variation in the Russian language.....	3	7
<i>Azharbekova E.N.</i> Transmission of definite/indefinite meaning through the context in Kazakh language	3	18
<i>Kazanbayeva A.Z.</i> Ethnocultural lexicon in heroic eposes.....	3	12
<i>Mehtieva M.B.</i> Theoretical aspects of the theory of the members of the sentence in Azerbaijani linguistics (analysis of Z.Budagova's ideas).....	4	13
<i>Mirzakhmetov A.A.</i> Romantic genre in modern Kazakh prose.....	4	30
<i>Naukenuly B., Zhumageldin Zh.Sh.</i> Problem of human in the stories of Serik Sagyntai.....	3	49
<i>Pak M.K., Sherizatova Zh.</i> History of the origin of medical terminology.....	4	8
<i>Pak M. K., Tugambekova D.T.</i> The study of coloronyms in psycholinguistic aspect.....	4	43
<i>Rakhimov B.S., Rustemova Zh.A.</i> Poetics of Kazakh historical epic.....	3	24
<i>Rashidli V.A.</i> Syntactic synonyms of temporal (tens) content in English and Azerbaijani Languages.....	4	19
<i>Shevlyakova L.R.</i> Motif of «lies/deception» to «Through line» by L. Ulitskaya.....	3	34
<i>Takirov S.U., Zhumageldin Zh.Sh.</i> Development of Kazakh literature abroad.....	3	62
<i>Toleubaeva K.A.</i> Character's destiny and art analysis.....	3	28

<i>Uan zhi shiyan, Pu khonian</i> . The theme of marriage and love in the legend «Foulson Saga» and the epic «Kobylandy batyr»	3	42
<i>Vazanova M.</i> Functional and semantic characteristics of the words in the text	4	24

JOURNALISM

<i>Abisheva V.T., Grigorkevich V.B.</i> Prerequisites for Forming of Ethics Code Journalistic	1	64
<i>Amangeldieva G.S., Zukhurnaeva M.</i> Abish Kekilbayev journalistic articles published in the media	2	61
<i>Amangeldieva G.S., Zukhurnaeva M.</i> Basic principles of Public Relations	4	64
<i>Amangeldieva G.S., Zukhurnaeva M.</i> Multimedia journalism: the level of development, production, features	4	58
<i>Shauenova G.A.</i> Abai and the journalism of his time	2	66